ZVON

6 • 2019

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBO

UVODNI ESEJ • Peter Černic: 100 let slovenstva v Italiji

POEZIJA IN PROZA • Tone Kuntner • Manca Košir • Primož Sturman

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE • Učiteljica življenja

POGOVOR • Martin Pollack

PORTRET • Vlado Geršak

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE • Koline – največji posvetni praznik slovenskega podeželja

SLOVENSKI PREGOVORI, REKI IN REKLA • Je šóu̯ ískət krávu, je néjdu žiénu

MUZIKOLOGIJA • Skladatelj iz Bele krajine – Matija Tomc

ESEJ • Martin Bele • Edvard Kovač • Robert Petkovšek • Peter Kovačič Peršin

PREDBRANJE • Monoteizem in nasilje • Drobtinice veselja

JUBILEJ • Jože Strgar

UVODNI ESEJ

3 Peter Černic: **100 let slovenstva v Italiji**

POEZIJA

6 Tone Kuntner: **Mati zemlja**
7 Manca Košir: **Bog obstaja**

SMER LITERATURA

9 Primož Sturman: ***Avanti popolo* (hommage a Fulvio Tomizza)**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

12 Matija Remše: **Učiteljica življenja**

POGOVOR

17 Martin Pollack: **Mnogi ljudje izginejo brez spomina**

PORTRET

23 Tanja Ozvatič: **Vlado Geršak**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

24 Janez Bogataj: **Koline – največji posvetni praznik slovenskega podeželja**

SLOVENSKI PREGOVORI

27 Renato Podbersič st.: **Je šǫ́ ískət krávu, je néjdu žiénu**

MUZIKOLOGIJA

33 Primož Kuret: **Skladatelj iz Bele krajine – Matija Tomc**

ESEJ

36 Martin Bele: **El Cid – junak srednjeveške Španije**
40 Edvard Kovač: **Navdih večnosti**
44 Robert Petkovšek: **Stoletnica Teološke fakultete – štiristoletnica teološkega študija**
52 Peter Kovačič Peršin: **Personalizem na Slovenskem / 4. del**

PREDBRANJE

58 Jean-Michel Maldamé: **Monoteizem in nasilje**
62 Maurizio Mirilli: **Drobtinice veselja**

KNJIŽNE OCENE

66 Renato Podbersič ml. / **Marija Jurić-Pahor: Memorija vojne**
67 Anton Štrukelj / **Damir Globočnik: Marija Pomagaj na Brezjah**
68 Edvard Kovač / **Marjan Strojan: Hribi, oblaki, lepe pozdrave**
70 Vinko Ošlak / **Jožef Hlebš: Reale Seinsprinzipien des Lebendigen – Auseinandersetzungen der naturalistischen Weltanschauung**
70 Ifigenija Simonović / **Erich Prunč: Tihožitja in Besi**

JUBILEJ

72 Jože Kurinčič: **Vrhu gore hrast – 90 let inženirja Jožeta Strgarja**

KULTURNI ODMEVI

74 Ifigenija Simonović: **Kako pa je kaj na Manili?**
76 Ifigenija Simonović: **Drevo, kako daleč sežejo tvoje veje!**

79 **Celoletno kazalo 2019**

ZVON | Najstarejša slovenska revija
za literaturo, kulturo in družbo

2019, številka 6, letnik XXII

UREDNICA
dr. Cvetka Rezar

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
Matija Remše

OBLIKOVANJE
Sara Pančur

LEKTORIRANJE
dr. Cvetka Rezar

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Nazorjeva ul. 1, 1000 Ljubljana
T 01 244 36 70
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
600 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izid te revije je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Vlado Geršak, *Zimska pokrajina*

ISSN 1408-645X

Dr. Tanja Ozvatič,
ravnateljica
Celjske Mohorjeve družbe

Slovenski knjižni sejem je zaprl svoja vrata in ob 5000 novih naslovih prinesel podatek, da skoraj polovica Slovencev ne bere knjig. Če ne beremo, naš jezik umira, to pa je »agonija za narod, ki skupaj s svojim jezikom počasi hromi«, ugotavljamo v kulturnem odmevu iz Manile, kjer pa je Ifiginija Simonovič kljub revščini vsakega koraka vendarle občutila – mir, »verjetno zaradi splošne sprijaznjenosti z usodo«. S to se gotovo ne bi sprijaznil naš tokratni uvodničar, eden najprodornejših slovenskih intelektualcev v Italiji in ravnatelj Državnega izobraževalnega zavoda Simon Gregorčič v Gorici prof. Peter Černic, ki negativni trend slovenstva na Goriškem in Primorskem jasno pripiše ne le italijanskemu fašizmu vojnih let, ampak tudi slabemu manjšinskemu vodstvu. Z Goriškega in Istre pa se zabavamo in podučimo tudi ob novih pregovorih msgr. Podbersiča, tokrat ob veselem dogodku poroke.

Zdi se, da se šele po sto letih zavedamo razsežnosti krvave morije prve svetovne vojne, kot beremo v knjižnih ocenah. Ker more in mora, nam resnične in pretresljive zgodbe druge svetovne vojne in svoje nacistične družine pripoveduje tudi eden najodmevnejših avstrijskih pisateljev Martin Pollack. Zgodovino tokrat pregleduje tudi Matija Remše, in sicer mohorskih zgodovinskih knjig – čas, skozi katerega »slovensko duhovno zdravilišče« vse do danes pripada Mariji Pomagaj na Brezjah, izvemo ob Globočnikovi monografiji. K Mariji se je zatekala tudi umetnica Veselka Šorli Puc, ki se je spominjamo ob letošnji retrospektivni razstavi v Bovcu; ob dojemanju lepote pa si da duška tudi svoboda duha v novi pesniški zbirki Marjana Strojana.

Letošnje leto je pomembno zaznamovala stoletnica ustanovitve Univerze v Ljubljani in njenih petih ustanovnih fakultet, zanjo pa so v največji meri zaslužni prav teologi, ki hkrati obeležujejo še 400-letnico višjega teološkega študija. O tem imamo čast brati zapis aktualnega dekana Teološke fakultete Roberta Petkovška.

Na pragu adventa že slutimo izjemen dogodek, Jezusovo rojstvo, »v katerem se Bog učloveči, nebo in zemlja se združita« (M. Mirilli). »Kristjan je učenec takega Boga, ki mu ugaja prinašati veselje v človekovo srce.« In koliko veselja je ljudem prinesel eden najuspešnejših slovenskih cerkvenih skladateljev Matija Tomc, ki se ga spominjamo od 120-letnici rojstva! Veselje je pregledati tudi bogato literarno, kulturno in družbeno bero zbranih naslovov letošnjih številk revije *Zvon*, ki jo ponujamo ob koncu te številke in letošnjega leta.

»Neskončnost postane končnost, nedosegljivo postane del nas, veliko postane majhno, stvarnik vseh postane otrok.« Naj pozvoni tudi pri vratih vašega doma in vam podari nepričakovano in zastonjsko veselje. Hvala za zvestobo vsem našim ustvarjalcem in bralcem in srečno v novem letu!

Peter Černic

100 let slovenstva v Italiji

Potem ko je pred 100 leti italijanska oblast zasedla Primorsko in si priključila Trst in Gorico, se je na tem koščku slovenske zemlje zaključilo obdobje razcveta slovenskega meščanstva. Predvsem na najzahodnejšem robu slovenske zemlje, ki je po drugi svetovni vojni ostal pod Italijo, je krivulja narodnega razvoja vztrajno začela drseti navzdol. V Trstu in Gorici (v dveh Župančičevih mejnikih slovenstva) je bilo nazadovanje slovenske gospodarske moči, družbene prisotnosti, kulturne vidljivosti in predvsem narodne zavesti neizprosno.

Za regresijo slovenske prisotnosti v obdobju 1920–1945 je bil zaslužen predvsem italijanski fašizem, ki je nedvomno odigral odločilno vlogo. Za narodno nazadovanje po zaključku druge svetovne vojne, predvsem v obdobju zavezniške vojaške uprave kot tudi kasneje v okviru Italijanske demokratične republike, pa bi bolj težko poiskali le enega krivca.

Za to skoraj 75 let dolgo dobo bi bilo res preveč enostavno trditi, da je usodo Slovencev krojil zgolj italijanski nacionalizem in da so bili sami zgolj žrtve sovražnih odločitev. Verjetno del odgovornosti za narodnostno krizo, v kateri so se danes znašli Slovenci v Italiji, nosi tudi manjšinsko vodstvo in z njim jugoslovanska zunanja politika prej, slovenska kasneje. Skratka priznati je treba, da so bile izbire, ki so bistveno pripomogle k narodni regresiji, tudi odraz zgrešenih, večkrat ideoloških stališč slovenskega levega političnega kadra, ki je vsa leta po drugi svetovni vojni krojil usodo manjšine. Morda je res napočil čas, da se *sine ira et studio* javno spregovori tudi o tej temi, saj bo slovenska manjšina v Italiji zaman iskala izhod iz kronične krize, ki se je v zadnjih letih spremenila v akutno, brez razumevanja vzrokov napačnih izbir manjšinske organiziranosti.

Kratek pregled povojne zgodovine Slovencev v Italiji ne more spregledati dejstva, da so Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni nadzorovali velik del narodnostnega teritorija in so vse do konca petdesetih let zagovarjali idejo samostojnega političnega nastopanja. Tedaj pa se je levica na prigovarjanje jugoslovanskih komunističnih oblasti odpovedala narodnoobrambnemu modelu, ki bi slonel na samostojnem političnem organiziranju, in se je raje odločila, da podpre italijansko komunistično partijo. Od takrat se je slovenski levi del manjšine začel ukvarjati bistveno bolj z izgradnjo spornih gospodarskih mehanizmov, ki so financirali izjemno artikuliran manjšinski aparat, kot pa z uveljavljanjem slovenske prisotnosti v okviru italijanske državne uprave. Prioritetno je bilo zgraditi privatni aparat, ki je deloval kot država v državi in ki ga je pravzaprav financirala zunanja trgovina med Italijo in Jugoslavijo. Finančni center tega sistema je bila Tržaška kreditna banka, operativna in politična roka pa so bila podjetja zloglasne družbe Saftija.

Ni težko ugotoviti, da gospodarski interesi privatnih subjektov večkrat ne sovpadajo z interesi narodne skupnosti. Zato tudi ne preseneča dejstvo, da se je od srede šestdesetih let manjšinsko telo začelo v svojem jedru drobiti. Manjšina in predvsem njeno levo vodstvo ni več postavljalo na prvo mesto zaščite narodnih interesov; pomembneje je bilo ščititi interese tistih subjektov, ki so preko manjšinskih struktur poslovali. Od tod značilno neodgovorno ravnanje levih podjetij v osemdesetih letih in geneza gospodarskega modela, ki je zagovarjal razvoj mimo razvoja teritorija, ki je spodbujal kadrovanje vodstev po politični in ne strokovni poti in legitimiral nameščanja slamnatih mož na odgovorna mesta. Gre za izredno velike sistemske napake, ki so že v začetku devetdesetih let onemogočile dojemanje sprememb, ki jih je padec komunizma prinašal. Aparat ni imel vodstva, ki bi bil sposoben razumeti posledice izginotja železne zavese, slovenske osamosvojitve, propada Jugoslavije, pospeška procesov evropskega združevanja itd.

Upanje, da bi z osamosvojitvijo prišlo do spremembe sistema in posledičnega narodnega preporoda, je bilo kratkotrajno. Negativni trend se je po letu 1991 še pospešil in manjšinski voz danes drvi brez zavor po klancu navzdol.

Poglejmo skupaj, kako se je to zgodilo. Začnimo pri kulturi. Od začetka devetdesetih let je velik del slovenske levice v Italiji imel po padcu Jugoslavije izjemne težave preseči logiko *bratstva i jedinstva*. Razmišljanje o problemu narodnostnega razvoja oziroma zaščite slovenskih strateških interesov torej ni nikoli stopilo v ospredje. Glavna tema kulturnih razprav je postal multikulturalizem, ki se je, predvsem za mlajše generacije, hitro spremenil v neke vrste novo religijo. To pomeni, da so v prelomnih letih po osamosvojitvi Slovenije leve, kulturno dominantne srede popolnoma odpovedale glede vprašanja narodnih strategij, republika Slovenija pa je to stanje pasivno legitimirala. Niti ostre besede in številne časopisne polemike Borisa Pahorja, staroste slovenskih kulturnikov v Italiji, niso zdramile nikogar. Tedaj se nihče ni več spraševal, kaj Slovenci v Italiji resnično potrebujejo. V ospredju sta bila le boj za delovna mesta v ustanovah (nihče se ni niti vprašal, ali so te ustanove za manjšino potrebne) in nepopisna želja utemeljiti multikulturnost manjšine. Manjšinska elita je obenem zanemarila slovenske vasi, slovensko podeželje in problem slovenske narodne identitete. Šla je tako daleč, da je celo vprašanje multikulturnosti zastavila v izrazito protievropskem duhu, saj je v ospredje postavljala pojem spajanja identitet, ne pa srečevanja različnosti. Vse to je močno načelo narodno zavest in privedlo nekoč močno skupnost do politične in gospodarske katastrofe.

Danes, skoraj trideset let po slovenski osamosvojitvi, lahko empirično ugotovimo, da Slovenci v Italiji niso več politični subjekt. Brez večjih političnih bojev, brez izdelanih strategij in ob popolni pasivnosti Republike Slovenije so se v zadnjih nekaj letih nekritično odpovedali tistim upravnim ustanovam, v katerih je skupnost igrala še vidno vlogo. Leva, uradno Slovencem naklonjena italijanska politika je ukinila gorske skupnosti, pokrajino Trst in pokrajino Gorica. V zameno ni dala ničesar, tako da danes o prihodnosti in morebitnem razvoju zemlje, na kateri so Slovenci poseljeni skoraj 1500 let, žal razpravljajo in odločajo krogi in sredine, v katerih Slovenci nimamo več besede.

Kar se tiče napačnih izbir v gospodarstvu, bo zgodovina verjetno še marsikaj povedala. To, kar lahko danes ugotovimo, je le dejstvo, da smo Slovenci v Italiji v manj kot 25 letih prešli iz vidnega gospodarskega položaja v najbogatejšem delu Italije v popolno gospodarsko anonimnost. Vmes smo zapravili dve banki, grupacija Saftija in njena naslednica, finančna družba KB1909, pa sta propadli.

Kaj torej danes še sploh ostaja? Sredi tako črno obarvane slike lahko z veseljem ugotovimo, da imamo segment narodnostne organiziranosti, ki se je razvil po osamosvojitvi Slovenije. To je državna šola s slovenskim učnim jezikom, ki jo je po drugi svetovni vojni ponovno ustanovila Zavezniška vojaška uprava in ki je leta 1961 dobila svoje mesto v italijanskem državnem aparatu. Kljub splošnemu demografskemu padcu je slovenska šola v zadnjih dvajsetih letih številčno in kakovostno zrasla. Prešla je od približno 3000 dijakov pred letom 2000 do današnjih približno 4300, mreža šolskih struktur pa se je na teritoriju širila.

Razlogov, ki so povzročili tak razcvet, je verjetno več. Med njimi ne gre zanemariti dveh dejstev, in sicer, da znotraj šole deluje sistem kadrovanja, ki temelji na principu strokovnosti, in da slovenska šola s svojo ponudbo prepričuje tudi širše italijansko okolje, ki se danes vse bolj zanima za slovenski prostor. Privlačnost Slovenije postaja vidna tudi med slovenskimi dijaki. Čeprav njihova tradicionalno pojmovana narodna zavest peša, se danes že skoraj polovica slovenskih maturantov odloča za nadaljevanje šolanja na slovenskih univerzah. Čas bo povedal, ali ni to morda znak neke narodne prenove.

Naj bo sicer jasno: tudi v šolstvu ni vse zlato, kar se sveti. Veliko je še nerešenih vprašanj, ki pa so v okviru srednjeročne vizije dobrososedskih slovensko-italijanskih odnosov z lahkoto rešljiva. Slovenska šola v Italiji dobiva namreč vse jasnejšo vlogo mostu med dvema narodoma in bo svojo vlogo lahko utrdila le, če bo gradila temelje za prihodnje plodno meddržavno sodelovanje, ki naj bi enkrat za vselej preseglo napake totalitarnih režimov prejšnjega stoletja.

Že danes je slovenska šola v Italiji kraj zbiranja in združevanja mladih iz zelo različnih okolij. Narodnostno gledano jih je četrtina iz popolnoma slovenskih družin, četrtina iz popolnoma italijanskih družin, preostali pa so iz mešanih zakonov. Tudi kadri, ki poučujejo na slovenskih šolah, danes ne izhajajo več izključno iz slovenskih družin. Vse to pomeni, da se znotraj te institucije ustvarja nek nov način dojemanja pojma narodnosti, ki se močno razlikuje od tistega narodnega čutenja, značilnega za miselne sheme 19. stoletja, a vseeno učinkovito povezuje mlade s slovenskim svetom. Narodna pripadnost se tu ne kaže zgolj z občevanjem v slovenskem jeziku: vidna je predvsem pri uspešnem uvajanju mladih v slovenski kulturni prostor in tudi pri odkrivanju različnih identitet, ki oblikujejo identiteto človeka na meji. Pri tem naj bo vloga šole ta, da vztrajno neti tisti ogenj, ki naj bi se ob stiku s širšim slovenskim svetom sam ustvarjalno razplamtel. Če bo na ta ogenj slovenski prostor znal vliti pravega goriva, se bo verjetno prav v tem okolju rodil nek nov čut pripadnosti in nov model dojemanja manjšinske skupnosti v Italiji.

Mati zemlja

Tone Kuntner

Mati zemlja – porodnica
sleherne rasti na zemlji,

ki vse zeli ozeleniš,
vse cvetove razcvetiš,
vse plodove dozoriš,

ki si pot zorenja dni
v tuzemski večnosti;

daj, da padem v jeseni
z zrelimi semeni
v tvoje čudežno naročje, –

mati zemlja, mila mati,
moja zibel, dom in grob!

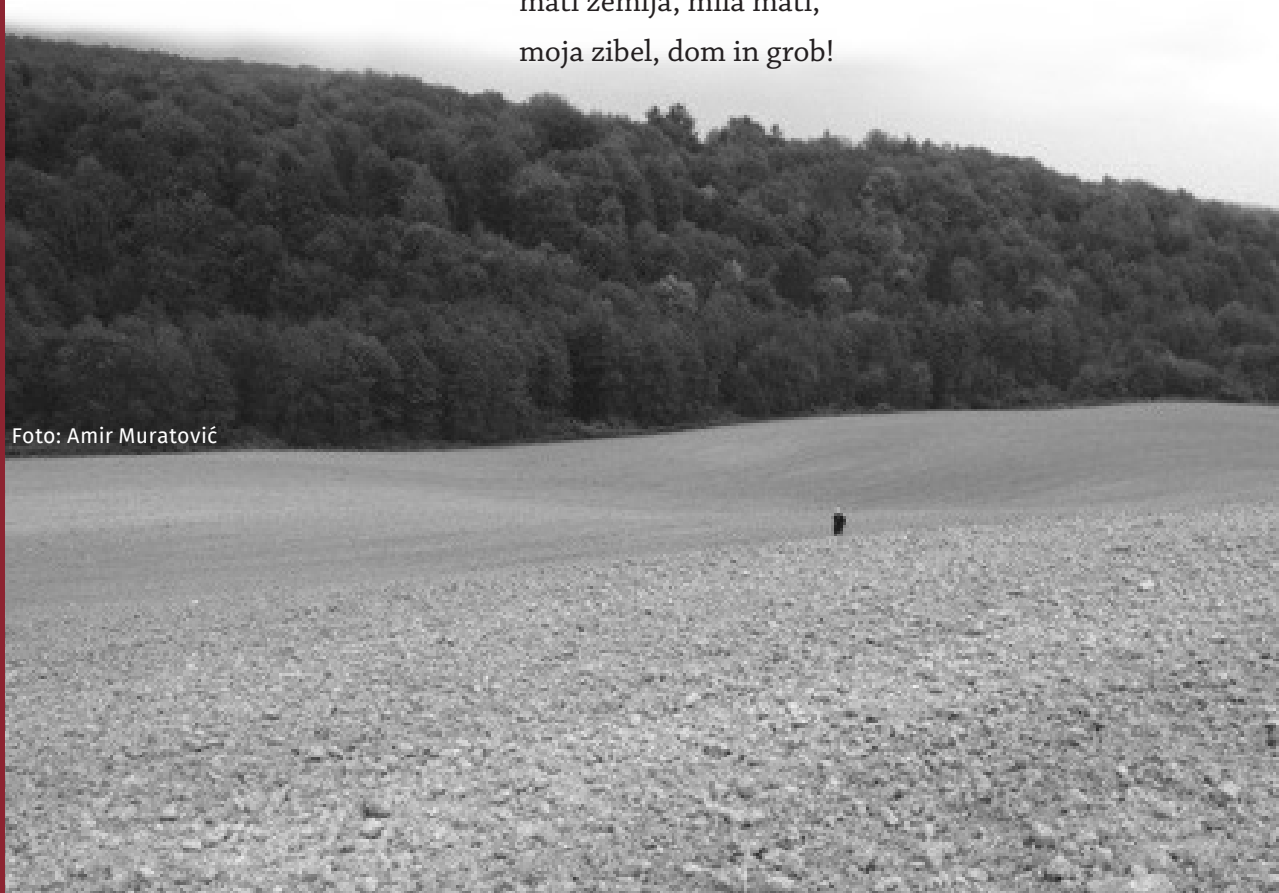

Foto: Amir Muratović

Manca Košir

Bog obstaja

Ga ne vidimo.
Smo ga skrili v pojme, zaradi katerih se prepiramo že tisočletja.
Besedne nevihte še kar lijejo in kri teče, kot da bog mori.

Stvar pa je povsem preprosta.
Ugasnimo stikalo v kinu BOG!
Peresa strahu, sovraštva, zavisti in pohlepa izpulimo iz glave in srca.

Ga bomo prepoznali, Ga bomo doživeli.
Ga videli v očeh zemeljskih angelov
in začutili v prostoru Milosti globoko v duši.

Duh naredi vse svetlo, jasno in lahkotno.
Mirno se stegnimo čez horizont sveta z nasmehom:
Bog obstaja.

Angeli brez telesa

vsem mojim angelom

Angel, ki te najbolj nežno boža, je brez telesa.
Iz Svetlobe so njegova krila, ki jih polaga nate, ko boli.
V milost te obleče, da strahu več ni.
Te pelje skozi večnost, v kateri si, smo vsi.

Angeli s telesi so ljudje, ki skrbijo za nas,
ko pride tisti čas.
Smo mi, ki objemamo ljudi, da niso sami,
ampak radostni v upanju te večnosti.

Angeli brez teles jo dihajo za nas
in govorijo: Še je čas, še je čas.
Zate, zame, za vse nas je čas spoznanja: konca ni.
Je le Ljubezen večna, ki žari.

Primož Sturman

Avanti popolo (hommage a Fulvio Tomizza)

Ženska je nemirno postopala po dvorišču in zrla v ravno prašno cesto, ki so jo z desne in leve obdajali topoli.

»Naj jima grem naproti?« ga je vprašala, ko je ravno stopil iz hleva. »Morda sta se kje izgubila, ne poznata naših krajev ...«

»Če bo treba, grem jaz. Verjetno sta zamudila vlak in prideta z naslednjim.«

Ure so minevale, sonce se je že spustilo nizko nad morje. Mrčes je postajal vse bolj nadležen.

»Že vsaj trije vlaki so šli mimo, skrbi me.«

»Grem ju poiskat.«

»Ko bi vsaj imeli doma telefon ...«

Ženine besede so na njegovem obrazu zarisale grenko grimaso.

»Peš je od postaje do sem dobro uro,« je dejala zamišljeno.

»Z *leoncinom* sem lahko tam čez deset minut.«

»Potem pa pojdi. Naporen dan imata za seboj.«

Spet ni ničesar rekel. Iz njegovih oči je bilo zaznati, da mu je ženina zamisel več kot všeč.

Minila je slaba ura in začelo se je mračiti. Skozi kuhinjsko okno je zaslišala ropot dizelskega motorja.

»Nikjer ju ni,« je dejal, ko je pripeljal na dvorišče in že skočil iz kabine tovornjaka. »Morda prideta jutri zjutraj.«

»Zamudila bosta k maši ...«

Skomignil je z rameni.

»Da jima niso zadnji trenutek vzeli dokumentov in prepovedali čez mejo?« je zaskrbelo ženo.

»Upam, da bosta kaj brzojavila.«

»Marina si tako želi videti strica in teto.«

»Kje pa je?« ga je naenkrat začelo zanimati.

»Šla je na obisk k Orietti. Rekla sem ji, naj se vrne do osmih. Pojdi jo kar ti iskat.«

Prikimal je.

Dizelski motor se je znova oglasil izpod pokrova modrega tovornjaka.

Že je bil na tem, da spelje, ko so se iz polteme prikazale tri človeške silhuete.

»Mama, tu smo. Papà, lahko ugasneš motor.«

Ženska je rahlo zaihtela, moški pa je spretno skočil s kamiona na dvorišče in zaloputnil z vrati kabine.

Objeli so se in nekaj trenutkov je minilo brez besed.

»Kje ste bili do sedaj? Zakaj tako zamujate? Iskal sem vas.«

»Pripeljala sva se z zadnjim vlakom. Zgrešila sva postajo. Predaleč sva šla.«

»*Muzane*,« je bolj pripomnila kot vprašala žena.

»Muzzana, da. Potem sva pol ure pešačila. Končno nama je ustavil nekdo s kamionom in naju pripeljal v vas.«

»Noter stopite. Večerja je pripravljena.«

Na mizi se je takoj znašla steklenica istrske malvazije. Gospodar jo je hitel spraviti.

»Tale bo za jutri. Naše vino je bolj za vsak dan. Te nižinske zemlje ni moč primerjati s tisto, ki smo jo zapustili.«

Veliko so si imeli povedati.

»Je za prvi maj pri vas še vedno tako bučno?«

»Semena so tu čisto različna in popolnoma nova.«

»Tudi naša zadruga kupuje sadike v Italiji.«

»Marina, kdaj prideš k nam na obisk? Boš videla hišo, v kateri se je rodil papà.«

»Ferruccio bo njen birmanski boter.«

»Kje je še to, saj gre jutri komaj k obhajilu.«

»Orietta je moja najboljša prijateljica.«

Zjutraj je hišni gospodar utrgal listek na koledarju, na katerem je bilo napisano *Sabato 2 maggio 1964*, in ga zmečkanega spustil v kanto za smeti.

Po zajtrku so vsi skupaj stopili med topoli po ravni prašni cesti do naselja in se napotili proti cerkvi.

»Tudi tu imate veliko rdečih zastav,« je ugotavljal Marinin stric, ki mu ni bilo treba dolgo čakati na dekličino pojasnilo.

»Oriettin oče in njegovi tovariši jih izobešajo.«

»Tajnik krajevne sekcije komunistične partije je,« je hitela pojasnjevati Marinina mama.

»Kako to, da gre Orietta k prvemu obhajilu?«

Vprašanje je pri sorodnikih izzvalo precejšnje začudenje.

»Zakaj ne bi?«

»Ni njen oče komunist? Pri nas še nismo videli česa takega ...«

Skoraj kot naročeno so tedaj stopili pred *Caso del popolo*, ki je stala v središču naselja. Na njenem pročelju se je bohotil napis *PCI Sezione di Porpetto*, nad vrati pa je plapolala rdeča zastava s srpom in kladivom.

»Mi smo se pred leti skregali s Stalinom, sedaj smo spet prijatelji,« je povzel prišlek.

Več časa za kaj drugega ni bilo. Pred cerkvijo so s starši že čakali prvoobhajanci v svečanih oblekah. Kaplan v črnem talarju in z biretom na glavi je otroke razporejal čakajoč na prihod fotografa.

Prišlek je zavzdihnil in ženi rekel, da je bilo nekoč tako tudi pri njih. V vasi so namreč že tedaj premogli fotografa.

»Ti nisi doživela časov pred vojno, premlada si.«

Medtem je ujel pogovor moških, ki so se onkraj cerkvenega vogala hihitali. Eden od njih je naposled pristopil k njemu in ga povabil v družbo.

»Si tudi ti za štos?«

»Kakšen štos?«

»Kaj ne veš? Zmenili smo se, da bomo ob obhajilu stopili pred župnika in mu na besede *Corpus Christi* namesto *Amen* odvrnili *Avanti popolo!*«

Ni mu bilo do smeha. *Poteri popolari* so v njegovi Istri pred leti zaprli ogromno duhovnikov, nekaj jih je takoj po vojni tudi izginilo. Ni mogel razumeti, kako se

lahko tu šalijo s takimi stvarmi. Rane so bile še preveč boleče. Odšel je brez besed in vstopil v cerkev.

»Kaj se gredo tile moški?« je vprašal svakinjo, h kateri je za trenutek prisedel.

»Kaj pa?«

»Pravijo, da bodo nekaj izzivali župnika med mašo.«

»Brez veze. Na predvečer prvega maja je izgubil živce, ker so mu hoteli obesiti rdečo zastavo pred župnišče. Sedaj ga izzivajo dalje. Saj poznaš zgodbo *Peppone e Don Camillo*? Nekaj podobnega je.«

Ni poznal. Prihajal je iz drugačnega sveta. Tam se o sporu med Cerkvijo in komunisti ni bilo kaj hecati.

Maša je minila brez incidentov. Marina, Orietta in preostali otroci so prejeli prvo sveto obhajilo, pa tudi možje si niso upali predaleč. Po prvem in hkrati zadnjem *Avanti popolo* je namreč pred oltarjem iz župnikovih ust mogočno zahrumel *Amen*.

»Povedali so mi, da prihajate iz Istre,« je na slovesnem prazničnem kosilu ob pogrnjeni mizi na dvorišču rekel kaplan obiskovalcema.

»Da, iz Grožnjana smo.«

»Kje pa je to?«

»V okraju Buje. Nekdanja Cona B Svobodnega tržaškega ozemlja.«

»Zanimivo. Pri Vicenzi, od koder sem doma, je tudi kraj Grisignano. Ste videli, kakšen cirkus zganjajo župniku pri maši?« je v smehu vprašal.

»Dobro, da vas to zabava. Pri nas ni tako.«

Kaplan si je želel pogovor preusmeriti drugam.

»Vi ste Marinina teta, kajne?«

Ženski se je zdelo, da je končno dobila priložnost, da nekaj pove.

»Sem.«

»Vašega brata je kraj lepo sprejel. Z domačinko se je poročil. Zakaj niste prišli še vi?«

»Bila sem še otrok. Starši so se medtem postarali. Nekdo mora skrbeti zanje ...«

»Kako v Italiji sobivate s komunisti?« je kaplana neposredno, čeprav malce zadržano vprašal on. Ni mu šlo v račun, da lahko ljudje hodijo k maši, hkrati pa na sedež stranke.

»Sedaj je veliko lažje. Papež je lansko leto v Vatikanu sprejel Rado Hruščovo in njenega moža. Niste vedeli?«

Odkimal je. Morda se bo nekega dne zgodilo, da bo pri papežu avdienco izprosil celo maršal Tito, je pomislil, a si tega ni upal na glas izreči.

»Kdaj se vračate v Istro?«

»Jutri zjutraj. Vlak za Trst odpelje iz San Giorgia pet čez deveto.«

Kaplan je prijel za kozarec in omizju naznanil zdravico za prvoobhajanko ter za gosta, ki sta prišla od daleč.

»*Avanti popolo!*«

Prišleka je za trenutek zmrazilo, medtem ko je kaplan pogledal v smeri tistih gostov, ki so radi zahajali na sedež stranke.

»Da ne boste komunisti mislili, da ste prvi ali sploh edini, ki predstavljate ljudstvo. Moj oče je leta 1919, leto dni po Vittoriu Venetu, kandidiral na listi *Partito Popolare Italiano*.«

Kozarci so trčili, nekaj istrske kapljice se je razlilo po prtu. Smeh se je razlegel čez dvorišče tja do prvih topolov, ki so se kopali v majskem soncu.

Matija Remše

Učiteljica življenja

Končal sem četrti razred osnovne šole. Mama in oče sta me sklenila prešolati z Angelce Ocepkove na Prežihovega Voranca. Tam so izročali oba klasična jezika. Uprl sem se, saj sem bil preveč navezan na sošolce. Kompromisna pot je bila obiskovanje tečaja latinščine, vodil ga je profesor Silvo Kopriva dvakrat tedensko po dve uri pred poukom, na moji dotedanji šoli. Obljubil sem, da ga bom zvesto obiskoval. Obljubo sem držal vsa štiri leta do konca osemletke, ob vsakem vremenu skozi vse letne čase, ob 6^h zjutraj ali ob 12^h opoldne. Pa saj je tudi Silvester Kopriva redno prihajal. Naj je deževalo ali snežilo, je natančno ob uri zvesto prislonil svoje kolo ob zid šole in v razredu dvigal beležko blizu h kratkovidnim očem, ko je preverjal naše (ne)znanje. Spominjam se bratov Orel in bratov Trpin, pa stoičnega črnolasega in visokega Mirana, ki sem mu pozabil priimek, ter še nekaj drugih obrazov brez imena in priimka, med katerimi sem iz učiteljevih ust sprejemal osnove jezikoslovnega znanja, ki so bile dobro in trdno izhodišče za poznejšo francosko slovnico, pa vse slovenske stavčne in besedne analize, da ne govorim o angleških oblikah. Te so se nam vsem zdele enostavno jasne. Tam sem, v traktu nekdanjega nunskega samostana, ki nad sedanjo pivnico vodi od Kongresnega trga proti Maksimarketu, najbrž kakšnega temačnega poznojesenskega zgodnjega jutra slišal iz profesorjevih ust eno od mnogih latinskih rekel, mimogrede nam jih je vsako uro nametaval in tudi pojasnjeval: »Historia magistra vitae est.« Zgodovina je učiteljica življenja. Kako so to razumeli stari v antiki in kako naj razumemo mi takrat – danes.

Vluči te modrosti smo se med vračanjem iz šole domov po »bližnjici« čez Rožno dolino šestošolci (večina je stanovala onkraj tržaške proge, pod Rožnikom) ob vsem, kar so nam govorili v šoli, spraševali in opredeljevali glede vprašanja, ali je človeštvo po moriji v drugi svetovni vojni dozorelo v spoznanju, da se pobijanje ne izplača. Idealisti smo menili, da so podobne norosti za naprej izključene. Kako kruto nas je toliko pozneje razočaralo dogajanje med bratskimi narodi, blizu jugovzhodno od nas. Pa saj je bilo že vmes obilo možnosti za prava spoznanja, le malo oddaljenejše so bile, razsejane široko po zemeljski obli. Človek pač rad v življenju vidi to, kar bi želel, da je, in si dolgo zapira oči pred tem, kar je resničneje navzoče, če ga ravno ne zbode v nos. Trditev je povsem osebna in je ne morem, nočem posplošiti v, po starinsko povedano, »občnost«. Če bi danes modroval o učiteljici življenja, bi najprej zapisal, da je pač jasno, da se od nje človeštvo malo nauči. Sicer pa »se ne učimo za šolo, ampak za življenje«, drugače povedano: ni šola življenje, ampak je življenje šola. Ni življenje iz knjig, ampak so knjige iz življenja.

V večnem prepletu sedanjosti in preteklosti je tudi Mohorjeva ves čas svojega delovanja v svojih revijalnih izdajah, rednih zbirkah in v »doplačilnih« knjigah iskala neko zdravo ravnotežje poučevanja o sodobnih aktualnostih

in učenja iz zgodovine ali o zgodovini – od svojih najstarejših do najnovejših dni. Ni namen tegale zapisa, da bi vse natančno naštel in popisal. Naj od zdaj nazaj za drobno ilustracijo navedem samo nekaj naslovov in strokovnjakov zgodovinarjev ali pač drugih avtorjev »narativne zgodovine« po spominu: *Od klinopisa do Teodore. Sprehod skozi zgodovino starega veka* – izpod peresa, bolj prav bi najbrž bilo iz računalnika, Aleša Mavra; *Kratka zgodovina Slovencev* Staneta Grande; *Turki so v deželi že* Vaska Simonitija; *Duhovnik v taborišču smrti* Franca Puncerja, radgonskega župnika; *Neuničljivo upanje* Lojzeta Kozarja starejšega, župnika v Odrancih; strokovne knjige o gospodarski zgodovini slovenskih cerkvenih ustanov, ki jih je prispeval trojni doktor in dolgoletni predsednik nadzornega odbora Celjske Mohorjeve, eden slovitih Laščanov g. Jože Maček ... Te zadnje bi bilo po monumentalnem obsegu (ne pa po specialnem področju in manjši številki naklade) že skoraj moč primerjati z dvema zgodovinskima podvigoma med tovrstnimi izdajami Mohorjeve, z *Občno zgodovino za slovensko ljudstvo* in *Zgodovino slovenskega naroda*, ki ju imam pred seboj. *Občna zgodovina za slovensko ljudstvo* je izhajala od leta 1874 do 1891 – s prekinitvijo leta 1885 in leta 1887, v zvezkih (prvi in drugi) oziroma snopičih (od tretjega do petnajstega), kar razberemo iz prvega dela Modrove bibliografije (pregled tiskov po letih). Ko sem si jih hotel ogledati v celjskem arhivu, sem naletel na pet zvezkov, od katerih sta četrti in peti zvezana v eno samo knjižno enoto. Pogled na stran 324 pri Modru pokaže pod geslom Stare Josip *Občna zgodovina za slovensko ljudstvo* tak zapis: I. zvezek. Oz. 1874–1875, 1–326. II. zvezek. Oz. 1876 do 1877. 1–328. III. zvezek. Oz. 1878–1882. 1 do 712. IV. zvezek. Oz. 1882–1888. 1–584. V. zvezek. Oz. 1888–1891. 1–576. To nam kaže, da so že zelo zgodaj vsaj del snopičev zvezali v knjige, verjetno ne zgolj za potrebo lastnega arhiva, ki so vendar bolj obstojne. Razdelitev na pet enot v glavnem ustreza delitvi zgodovine, kakor jo zariše avtor v uvodnih poglavjih: stari vek od prvih zgodovinskih poročil do razdejanja zahodnega rimskega cesarstva 476; srednji vek od 476 do 1492, novi vek od 1492 do 1789 in naš vek od tedaj naprej do sodobnih dni. Zvezki so trdo vezani v polusnje formata 13,5 cm x 20 cm. Skupaj obsegajo kar 2526 strani. Predaleč bi nas odpeljalo, če bi razčlenjevali vsebino posameznih zvezkov od uvodnih splošnih misli o pomenu in koristi zgodovine, časoslovju, človeških plemenih, načinih človeškega življenja, državnih in verskih oblikah ter zemljepisnega pregleda starega sveta naprej. Raje si oglejmo nekaj podatkov o avtorju in citirajmo delček njegovega razmišljanja na začetku svojega dela in kako je gledal nanj v zagovoru, epilogu ob njegovem zaključku, dobro desetletje in pol starejši in izkušenejši.

Pisec Mohorjeve ***Občne zgodovine*** je bil srednješolski profesor Josip Stare (1842–1907). Zgodovino je študiral na praški univerzi, učil pa je na Hrvaškem. Že med študijem je dopisoval v slovenske časopise, bil je navdušenec za gledališče in z navodili ter prevodi sodeloval pri razvoju slovenske dramatike. Objavljal je črtice in povesti. Ob izidu prvega snopiča je bil Stare dvaintridesetleten profesor v Varaždinu, končal pa jo je kot devetinštiridesetleten profesor višje realke v Zagrebu. Staretova *Zgodovina* ni bila prva slovenska obča zgodovina, bila pa je, kot piše o njej Vasilij Melik,

kakovostnejša, obsežnejša in veliko bolj razširjena od predhodnic. Do danes je ostala edinstveno delo svoje vrste, prijetno, živo, vsem razumljivo pisana knjiga, polna zanimivih zgodb za mladega človeka in polna podatkov tudi za odrasle.

> Namen pričujoče knjižice je popisovati, kako se je človeški rod razvijal, da je dospel do sedanje svoje omike, *Občna zgodovina* torej popisuje razvitek človeškega rodu. Ves svet in vse, kar je na njem, se vedno razvija in vedno napreduje, dokler popolnoma ne dozori, propade ter se umakne novim stvarem. Tem neomahljivim svetovnim postavam podveržen je vsak posamezni človek in celo človeštvo. /.../ Tako bo tudi človeški rod, ki ne živi od veka na zemlji, izginil, kadar bo spolnil svojo nalogo. Naloga njegova pa je: da oplemenuje in požlahtnuje samega sebe in napreduje do čemdalje večje popolnosti, t. j. do čemdalje veče zdrave omike in večega blagostanja. Kako človeštvo to svojo nalogo na zemlji spolnuje, uči nas zgodovina. Namen zgodovine torej ni popisovati samo krvavih vojsk, ali pa življenje kraljev in cesarjev, temveč ona nam mora tudi druge dogodbe povedati, po katerih se je stanje človeštva spreminjalo, kajti vsaka taka sprememba ima veči ali manjši vpljiv na razvitek posameznega človeka, celega kakega naroda in vsega človeštva.

Tako Stare v uvodu. V zagovoru pa:

> Ko sem pred devetnajstimi leti sprejel poziv Družbe sv. Mohorja, da spišem občno zgodovino za slovensko ljudstvo, nikakor nisem dovolj preudaril, kaj sem obljubil. Mladostno navdušenje in prijateljsko izpodbujanje me je ohrabrilo, da sem se hitro odločil in lotil težavnega dela. /.../ Trudil sem se, da vsako misel tako zapišem, da jo bo čitatelj tudi umel. Ali se mi je ta želja izpolnila, o tem ne morem soditi sam. Tu je treba še nekaj preudariti. Drugo je pripovedovati ljudstvu in ga poučevati o stvareh, ki jih vidi v domačem svojem obzorju, a drugo o stvareh in zgodbah, ki so njemu povsem tuje. /.../ Ne bom omenjal nasprotja in ovir, ki jih je tudi to malo podjetje imelo. Ljubezen do predmeta in do slovenskega naroda mi je dajala srca, da sem do konca dognal, česar sem se lotil.

Zgodovina Slovenskega naroda je v letnih zvezkih izhajala še daljše obdobje. Delo je začel Josip Valentin Gruden. Od leta 1910 do 1916 (z izjemo leta 1911) je izšlo šest zvezkov, prvi kaj kmalu še v popravljeni in dopolnjeni izdaji. Avtorjeva zgodnja smrt je povzročila prekinitev enajstih let, dokler se za sodelovanje ni odločil Josip Mal, ki je Grudnovo delo nadaljeval v desetih zvezkih od leta 1928 do 1939. Leti 1933 in 1937 sta vmes »leti odmora«. Leta 1992 je Mohorjeva družba Celje izdala ponatis prve izdaje Grudnovega dela (1137 str.) in leta 1993 ponatis prve izdaje Malovega dela (1239 str.). Tako imamo od tedaj v rokah *Zgodovino slovenskega naroda* v dveh monografskih publikacijah. Knjigi sta formata 16 cm x 24 cm, trdo vezani in s ščitnim ovitkom. Založba ju je posvetila svojemu narodu ob stoštirideseti obletnici ustanovitve in ob stotrideseti obletnici smrti svojega

ustanovitelja škofa Antona Martina Slomška. Opremo je obema izdelal Julijan Miklavčič. Predsednik Mohorjeve je bil takrat p. Hieronim Žveglič, OFM, ravnatelj pa Janko Jeromen. Knjigi sta dokumentarno ilustrirani, v obeh je imensko kazalo in kazalo slik, povzeto po *Kazalu h Grudnovi in Malovi zgodovini slovenskega naroda* prof. L. Mlakerja. Na zavihih ščitnega ovitka vsake od obeh knjig najdemo kratke biografske podatke o avtorju, njegove kratke misli ali navedke o njem, na notranjih predlistih in zalistih pa tudi reprodukcije oprem originalnih izdaj.

Prvemu, Grudnovemu delu je daljšo spremno besedo napisal Vasilij Melik, drugemu, Malovemu, pa Bogo Grafenauer, oba znani avtoriteti. Za umestitev in utemeljitev spominskega ponatisa navedemo daljši odlomek iz zaključka spremne besede Vasilija Melika:

> Ob Grudnovi *Zgodovini* se je pokazalo, kako veliko je še ne preiskanega, koliko je treba še podrobnejših študij virov in podrobnejših razprav o različnih problemih, osebah, obdobjih. Poznejši kritiki so naglašali veliko vrednost tistih poglavij, ki so bila napisana na podlagi Grudnovega lastnega poznavanja in študija virov, nekaterim delom *Zgodovine* pa so očitali kompilatorično zasnovanost ali nekritičnost. Fran Zwitter je v svoji oceni Malove *Zgodovine* napisal, da je po svoji znanstveni vrednosti in zanesljivosti mnogo boljša od Grudnove. Hvalil je Malovo delo zaradi poljudnega pripovedovanja, pa zato, ker dela vseskozi na podlagi znanstvene literature in ima pred očmi znanstvene probleme in vidike ter znanstveno zanesljivost podatkov; na mnogih mestih sloni njegovo delo na direktnem študiju virov, od katerih nekateri sploh še niso bili znanstveno uporabljeni, in tako njegova knjiga tudi za strokovnjaka ne pomeni samo strnitve že znanih dejstev v celoto, ampak prinaša tudi nove rezultate.
> Slovensko zgodovinopisje je v zadnjih sto letih močno napredovalo. Napredovalo je od časov Staretove *Občne zgodovine* do časov, ko je nastajala Grudnova *Zgodovina slovenskega naroda* in za njo Malova, pa od tedaj do današnjih dni. Pohvalimo se lahko s številnimi samostojnimi knjigami, s študijami, razpravami in prispevki v različnih strokovnih, lokalnih in drugih časopisih in časnikih. Doba socializma je nekaterim delom vtisnila močan pečat, v drugih pa je ideologijo časa opaziti malo ali nič. Dobili smo dosti novih dragocenih podatkov in osvetlitev. Izšlo je več nedokončanih del in ena obsežnejša celotna slovenska zgodovina. To je *Zgodovina Slovencev*, ki jo je leta 1979 izdala Cankarjeva založba in sega od kamene dobe do sedemdesetih let našega stoletja, s predgovorom Boga Grafenauerja in izbrano literaturo, seznamom pomembnejših del za posamezna obdobja in posamezna področja. Knjiga obsega 964 strani (torej manj kot Gruden-Mal) pisalo pa jo je 15 strokovnjakov, ki so imeli pri delu precej različnih konceptov in pogledov, zato so tudi njihovi prispevki različne kvalitete.
> Tako nič ne zmanjšuje smiselnosti ponovnega izida Grudnovega in Malovega dela. Dobro izbrana temeljna zasnova, poljudnost pripovedovanja, ki je že med izhajanjem vabila k branju, prijetna obsežnost,

široko prikazovanje vsakdanjega življenja in njegovih raznoterih strani, mnogoštevilne malenkosti in drobni dogodki, ki živo približujejo čas in razmere, vse to in še kaj drugega je vzrok, da ohranja Grudnova in Malova *Zgodovina slovenskega naroda* kljub časovni oddaljenosti očarljivo svežost in vabljivost.

Nekoliko bolj kritičen je v svoji spremni besedi Bogo Grafenauer, ki sicer priznava, »da je ponatis Malovega dela Mohorjeve *Zgodovine slovenskega naroda v celoti vsekakor utemeljen*, čeprav je treba opozoriti na nekatere kritike in je treba povedati, da je objavljenih o dobi do leta 1918 še več del, ki ga zlasti za čas po 1860 bistveno dopolnjujejo …«, da pa je

drugače z Grudnovim delom. Celoten ponatis opravičuje le želja po dokazu večje skrbi Družbe sv. Mohorja za graditev slovenskega zgodovinskega spomina, kot jo je pokazala celo Slovenska Matica okrog 1900 s svojim odnosom do dela F. Kosa. Toda pravi spomin na Josipa Grudna, ki je 1910 sprejel to težko nalogo, bi zahteval po mojem [Grafenauerjevem] prepričanju drugačno, čeprav težje uresničenje. Iz *Zgodovine* bi bilo treba izbrati zlasti še danes pomembne dele, morda še s kakšnimi, ki označujejo njegov koncept. Temu pa bi bilo treba dodati za srednji vek in za poznejši čas še kake posebne razprave, ki bi kazale na Grudnov razvoj in na njegovo pravo veljavo. V spremstvu bi morala biti analiza Grudna zgodovinarja.

*

Odkrili bi radi vse, kar je kdaj določevalo in obvladovalo življenje posameznika in celega naroda, spoznati bi hoteli vso notranjost človeka, njegovo nrav, duševnost in čustvenost, njegovo vsakdanje domače, družabno in poklicno življenje, poznali bi ga radi pri delu, igri in zabavi, v bolezni in zdravju, v jedi in pijači in obleki, zasledovati bi želeli pota in obseg njegove izobrazbe, okusa in udobnosti njegovih stanovališč, opreme, orodja, ker vse to je važno merilo v kulturnem razvoju, ki naj bi nam pojasnil tudi gonilne sile in duhovne tokove, ki so se pod površjem dogodkov in naprav snovali in vtisnili pečat svojemu času, upoštevati je treba dalje tudi gospodarstvo in socialno strukturo prebivalstva, nastanek priimkov in krajevnih imen in ne nazadnje še navade in običaje, ki so vedno tako tesno povezani z vsem življenjem človeka in z njegovo notranjostjo, ker so dragocena usedlina davne njegove kulture.

Slednjim mislim Josipa Mala za zaključek kratkega pobliska po dveh velikih Mohorjevih zgodovinah, ki so jih spisali trije Josipi, dodam še Staretovo začetno: »Zgodovina je jako splošno ime; prav za prav pomeni popis vsega, kar se je kdaj zgodilo. O vsem tem, kar se je že zgodilo in kar se še vedno godi, pa človek le prav malo ve. Ali tudi popis vsega, kar se ve, bilo bi preogromno delo.«

Morda pa tudi ne, v dobi obvladovanja dvojne vijačnice, elektrona in, malodane, še božjega delca, ko postaja v medmrežnem spominu, kot nekdaj v božjih knjigah, (znova) neizbrisno vse, kar človek stori ali opusti.

Foto: Ingrid Schemel

POGOVOR

Martin Pollack

Mnogi ljudje izginejo brez spomina

Pogovarjala se je Jerneja Jezernik

Martin Pollack, rojen leta 1944 v Bad Hallu v Zgornji Avstriji, je avstrijski pisatelj, bil je novinar in dopisnik *Spiegla* v Varšavi, tudi prevajalec iz poljščine (prevedel je številna dela Ryszarda Kapuścińskega).
Iz protesta proti nemškonacionalni usmeritvi svojih staršev in starih staršev je študiral slavistiko in vzhodnoevropsko zgodovino na Poljskem, v svojih delih pa razkriva boleče zgodbe druge svetovne vojne, v kateri je bila vsa njegova družina do konca zvesta in pripadna nacizmu, njegov oče Gerhard Bast pa pomemben gestapovski funkcionar. Njegova žena Ingrid ima slovenske korenine in je pravzaprav prva, a tudi najbolj kritična bralka njegovih rokopisov ter s tem zelo pomembna spremljevalka v njegovem ustvarjalnem življenju.
Kot pisatelj je eden najuglednejših in tudi največkrat nagrajenih avstrijskih piscev. Med drugim je 2007 prejel častno nagrado avstrijskih založnikov za strpnost v mišljenju in dejanju; 2011 leipziško knjižno nagrado za razumevanje v Evropi, avstrijsko državno nagrado za kulturno publicistiko; nazadnje nagrado Theodorja Kramerja.
V slovenščini beremo dve njegovi knjigi, *Smrt v bunkerju* (prevedla Amalija Maček) in *Kontaminirane pokrajine* (prevedel Aleš Učakar), v pripravi je prevod njegove najnovejše knjige *Die Frau ohne Grab*. Ob predstavitvi slednje, ki govori o njegovi teti Paulini Drolc, rojeni Bast, smo se z Martinom Pollackom oktobra pogovarjali v Laškem.

V knjigi *Smrt v Bunkerju* ste opisali usode posameznih članov Bastove družine, zlasti usodo svojega očeta oficirja SS in uradnika pri gestapu, ki je bil tudi na listi vojnih zločincev in so ga leta 1947 našli umorjenega v majhnem bunkerju na prelazu Brenner. Skoraj ničesar pa ni najti o teti Pavlini oziroma Pavli Drolc. Letos poleti je izšla vaša nova knjiga *Die Frau ohne Grab* (*Ženska brez groba*), ki govori o njej. Bila je neke vrste nevidna ženska, nikoli se ni udeleževala javnega življenja in je končala v taborišču Hrastovec. Kot pravite, je umrla nenaravne smrti. Zakaj ste se odločili izpisati lik tete Pavline?

Gre za zanimivo vprašanje, saj ni bilo na njej nič spektakularnega. O njej ni veliko dokumentov, zato sem se ji zelo previdno približeval, nekaj mi je povedala tudi gospa Ana Knez.

Zanimivo mi je bilo pisati o gospe, ki je izhajala iz družine, kjer so bili sami nacionalsocialisti, protijudovsko in protislovansko usmerjeni ljudje, surovi nacionalsocialisti. Vredno mi je bilo pisati o njej, ki se je temu zoperstavila.

O Pavlini pravzaprav ne znam veliko povedati, bila je zelo zadržana. Živela je bolj kot ne sama zase, česar o svojih drugih sorodnikih ne morem reči. Eno pa je gotovo, bila je zelo, zelo spodobna ženska. Po liku svoje stare tete sem želel predstaviti zgodovino Laškega, zgodovino kraja, ki ni bila enostavna niti med prvo niti med drugo svetovno vojno, saj so bile vedno napetosti med slovenskimi in nemškimi prebivalci. Pavlina je bila kot steber, ki se ni nagibal niti na eno niti na drugo stran.

Med knjigama *Smrt v bunkerju* in *Ženska brez groba* je nekaj podobnosti,

in sicer obe imenujete poročilo – o svojem očetu in o svoji teti. Obe knjigi se zdita neke vrste mešanica med zgodovino in literaturo. S pomočjo mikrozgodb pripovedujete makrozgodbo. Kot razliko pa je opaziti, da v prvi knjigi opisujete nekoga, ki je bil storilec, v drugi knjigi pa teto Pavlino, ki je bila pravzaprav nedolžna žrtev. Kako ste se s tem spopadli, ne samo kot avtor, ampak tudi kot človek?

Ne gre samo za literarno obliko, ampak za neke vrste mešanico. Tudi prva knjiga ni fikcija, ampak je kombinacija literature in dokumentarnega pisanja. Prva zgodba govori o storilcu, in mene je najprej zanimalo, kako lahko pravzaprav vsi pripadniki neke družine, zlasti moški, postanejo storilci. Vedel sem, da se podajam na zelo nenavadno področje, saj sem kot Avstrijec posegel v dogajanje na takratnih tleh in bi mogoče marsikdo lahko rekel, da se poskušam opravičiti za dejanja, ki so (smo) jih Avstrijci in Nemci počeli med vojnama.

Ob liku svoje tete sem želel povedati zgodbo v širšem kontekstu, hotel sem jo dejansko dvigniti iz pozabe, ker nihče ni govoril o njej, o tej spodobni gospe.

V svoji knjigi ste zapisali: »Prepričan sem o tem, da lahko danes povemo in moramo povedati vse zgodbe.« Kaj v tem primeru razumete kot *moči* in *morati*?

Menim, da danes lahko govorimo o teh zgodbah ne samo pri nas, ampak tudi v Ukrajini, v tujih državah, v Evropi, ker je to enostavno možno. Drago Jančar je krasen primer, kako lahko tudi v Sloveniji govorimo o tej boleči, kontroverzni zgodbi. In če si znotraj Evrope, se pravi centralne Evrope, vzhodne Evrope, želimo povedati boleče zgodbe, ki so se dogajale, potem si ne smemo zatiskati oči.

Politika se sicer raje predaja prijetnejšim zgodbam, na primer o lipicancih in drugih prijetnih zadevah, vendar mislim, da se moramo soočiti tudi z bolečimi zgodbami iz naše zgodovine in jih predelati.

Za svoje knjige vse gradivo zelo natančno raziščete, iščete po arhivih, se ukvarjate z različnimi zapuščinami, zelo veliko delate s starimi fotografijami, ki včasih pripovedujejo čisto svoje zgodbe in nove vidike. Pogovarjate se tudi s še živečimi pričami, si sami ogledate vse kraje, ki so povezani s temi zgodbami, in pomembna vam je vsaka podrobnost. Kako vam je to uspelo v primeru stare tete Pavline, še posebej takrat, ko je šlo za kočljive podrobnosti?

Kot sem že omenil, o teti Pavlini nisem imel nobenega gradiva, in če bi tako ostalo, sploh ne bi napisal knjige. Potem sem po naključju dobil delček zapuščine od svojega starega strica. Od svoje družine ne bi dobil ničesar, ker sem z njo prekinil vse stike, prav zaradi tega, ker so bili nacionalsocialisti in protisemiti in pa protislovani. Potem pa je umrl moj stari stric in njegova hči je prevzela vso zapuščino, a ni vedela, kaj bi z njo naredila, zato je vse skupaj predala antikvariatom. Antikvar, ki je prebiral to zapuščino, zlasti pisma, je bil moj prijatelj. Poklical me je in ugotovil, da smo nekako povezani, ker je poznal tudi knjigo *Smrt v bunkerju*. Potem sem raziskoval naprej, prišel do določenih fotografij, na primer do fotografije moškega s krvavim obrazom, ki je bil član nemškega burševstva, ustanovljenega v Celju leta 1885. Vsi mladi fantje iz te družine so namreč hodili študirat v Gradec in tam bili člani nemškega burševstva, ki je že bilo protisemitsko, torej usmerjeno

proti drugače mislečim. Z vsem tem gradivom, s starimi fotografijami in z vsem, kar sem našel v starih časopisih, sem začel potem pisati to knjigo. Našel sem tudi anekdoto o svojem starem očetu in njegovem mlajšem bratu, to je bilo še pred prvo svetovno vojno, kako sta stala na železniški postaji v Laškem in kričala: »Tukaj se govori nemško.« V časopisu najdete zelo natančno napisano, da se je takrat, ko sta ta dva gospoda razgrajala na železniški postaji, našel Slovenec, ki je mojemu staremu očetu rekel: »Gospod doktor, sramujte se.« Človek se kar začudi, koliko lahko najdemo v starih časopisih.

Že v prvem poglavju *Ženske brez groba* se kaže, koliko vprašanj si postavljate, kar spada k vašemu slogu in načinu razmišljanja. Seveda jih bo mnogo ostalo brez odgovora. Ali to izhaja iz vaše izkušnje, saj si v vaši družini niste nikoli postavljali vprašanj? Ste morda prav zaradi tega hoteli prekiniti to tradicijo?
Odraščal sem pod vplivom družine, ki se ni nikoli spremenila. Vsi so bili do svoje smrti prepričani nacionalsocialisti, tudi moja teta, ki je pred kratkim umrla pri stosedmih letih.

Imel sem čudovite stare starše, vendar so bili nacisti. Odraščal sem v tradiciji, da se ne postavlja vprašanj.

Moja družina ni nikoli ničesar postavila pod vprašaj, nikoli se niso vprašali, ali je kaj prav ali ne, vedno so bili prepričani, da imajo pravo ideologijo, da pravilno razmišljajo. In v mojih knjigah je vedno več vprašanj kot odgovorov. Jaz sem prekinil to dolgoletno tradicijo in si začel postavljati vprašanja, zakaj je moj oče pristal pri gestapu, zakaj so bili predani nacionalsocialisti, zakaj ...

Teta Pavlina ni bila človek nobene ideologije, nobene politike. Poročila se je s Slovencem, Francem Drolcem, ki je bil v Laškem v cerkvi svetega Martina organist in mežnar, nekateri pa se spomnijo, da je pekel prav slastne hostije. Zanimivi pa sta tudi drugi dve sestri. Ena se je poročila z judovskim trgovcem z lesom, druga s hrvaškim profesorjem. Te ženske so prinesle pestrost, raznolikost v to družino. Zakaj so bile v Bastovi družini tako drugačne?
Na to vprašanje nimam odgovora, lahko le ugibam. V družini so bili štirje sinovi, in kot mi je povedal gospod dddr. Jože Maček, so vsi štirje šli na gimnazijo. To je bilo nekaj posebnega v tistih časih. In že na gimnaziji, predvsem pa potem v Gradcu, so se spoznali s tem duhom o veliki Nemčiji. Dekleta pa takrat niso hodila na gimnazijo, ampak so jih pripravili, da bodo dobre gospodinje, da bodo skrbele za družino, za otroke in bodo ostale doma. Te tri hčere so se potem poročile vsaka po svoje, bratje pa so se vračali domov. Bili so prepričani nacionalsocialisti, vendar svoje ideologije na sestre niso prenašali.
Družina se je med vojno v letih 1942–1944 srečevala v Bastovi hiši v Laškem in zanimivo je, da se ji je takrat pridružil tudi Guido, ki je bil nečak tega židovskega trgovca z lesom in ga je Bastova družina lepo sprejela medse, nihče ni imel nikakršnih pomislekov, ker je bil napol Jud in napol Nemec. Nenavadno pa je, da je ravno ta stric Guido na Hrvaškem postal ustaš, kar je nekoliko nenavadno za nekoga, ki je napol Jud. Tako je to tipično Bastovo tradicijo po moški strani peljal naprej.

Kakšna je bila usoda tete Pavline?
Teta Pavlina naj bi šla na željo svojih bratov v Avstrijo. Tja je poslala tudi

svoje pohištvo, svoja oblačila, sama pa je ostala v Laškem. Imela je občutek, da je na nek način dolžna varovati hišo, na kateri je bilo zapisano ime njenega očeta. Ni imela občutka, da bi kogar koli motilo, da ni bila nacionalsocialistka, poročena je bila s Slovencem, vedno je lepo živela, mirno. Nikomur ni ničesar storila. Žal pa je bilo zanjo tragično leto 1945, ko niso spraševali o krivdi. Čeprav seveda nikoli ne smemo izgubiti izpred oči tudi vprašanja o krivdi Nemcev. S sorodnikom Gustijem Schmidingerjem je bila potem odpeljana v Hrastovec, kjer je sicer niso umorili, ampak je shirala. Da je umrla v Hrastovcu, dokazuje pogrebnik Franc Kurnik, ki je na listek zabeležil njeno ime med tistimi, ki jih je pokopaval v skupinski grob. Vendar se ne ve, kje natančno je pokopana. Nima uradnega groba.

Poleg družine so bili iz tega sovraštva izvzeti nekateri prijatelji, znanci iz Laškega, in biti Laščan je nekoč očitno nekaj pomenilo.

Menim, da se je gospod Drolc, torej mož gospe Pavline, nekako oddaljil od te družbe. Družina se je seveda srečevala v Bastovi hiši in vedno tudi praznovala skupaj, vendar sta bila onadva nekje v ozadju, nista se izpostavljala. Kar pa zadeva Slovence, ki so se družili z družino Bast, je bilo očitno, da to ni nikogar motilo, bili so preprosto »naši«. Skupaj so hodili na lov, skupaj so hodili v šolo, skupaj so pili, to so bili »naši«. Ideologija očitno ni šla tako globoko, ker so bili povezani med seboj, in kot se spomnim, je dunajski župan Karl Lueger rekel: »Kdo je Jud, določam jaz.«

Vaša knjiga *Ženska brez groba* je na nemško govorečem trgu že velika knjižna uspešnica. Kakšen je odziv na to temo v nemških medijih oziroma kako oni to doživljajo? Ali gre morda zanje za občutljivo temo?

Menim, da so te tematike še vedno tabuizirane, tako v nemškem prostoru kot tudi v Sloveniji. Še vedno je težko govoriti ali pisati o tem. Vendar imam občutek, da je nujno treba, kot sem napisal že v svoji prvi knjigi Smrt v bunkerju, *pisati o teh zadevah.*

Prav odziv ljudi v Avstriji me spodbuja oziroma mi daje potrditev, da je to, kar počnem, pravilno. Dobivam veliko pisem, e-pošte, klicev in ljudje pravijo, da so tudi sami doživeli podobno usodo. Eden izmed zadnjih je na primer ta /prebere sporočilo iz svoje elektronske pošte/: »Prihajam iz okolice Maribora in tudi moji sorodniki po moški strani so bili člani burševstva.«

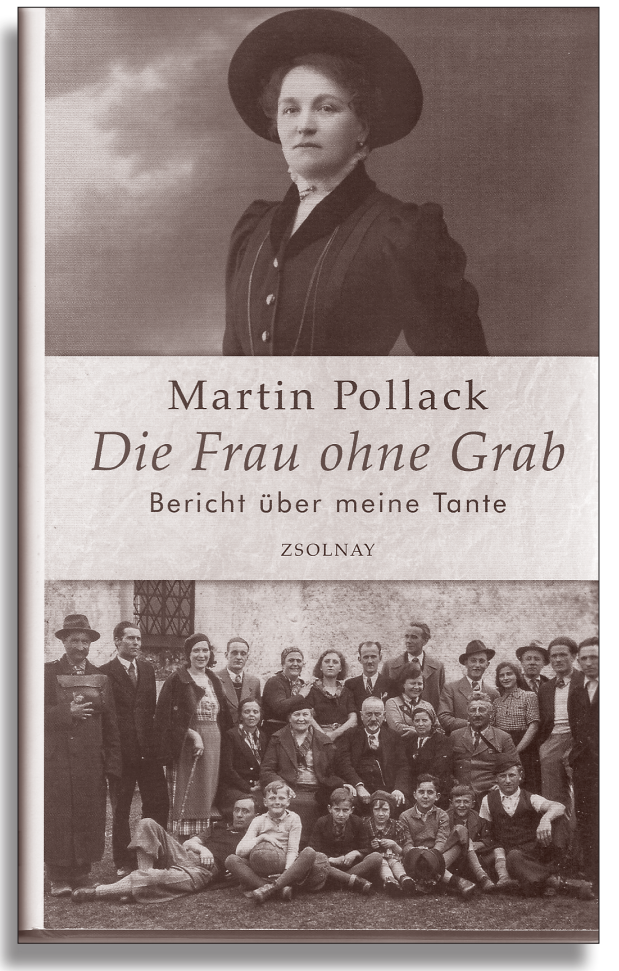
Ob tem je verjetno tudi nevarnost, da bi vas kot pisatelja poskušali uporabiti za svoje namene. Na Poljskem ste na primer že postali *persona non grata*, ker ste se včasih preveč kritično izrazili o sedanji poljski politiki.

Ljudje seveda imajo pravico knjigo prebrati in iz nje potegniti vsak svoje sklepe, tega jim ne moreš prepovedati. Nisem pa imel izkušnje, da bi desničarji uporabili to knjigo z namenom, da bi z njo še naprej promovirali svoje ideje. Pred kratkim se mi je pri neki razpravi v Avstriji o burševstvu zgodilo, da je gospod Heinz-Christian Strache, torej vodilni stranke FPÖ v Avstriji, omenil mojo prvo knjigo *Smrt v bunkerju* in rekel, da je to krasna knjiga o burševstvu. Bil sem nekoliko zagrenjen in sem si rekel: »Oh, tu sem pa naredil napako.« Vendar ne moremo nič, ne vemo, kako bodo lahko ljudje po svoje razumeli neko knjigo.

V svojem naslednjem knjižnem projektu se spet ukvarjate z žensko usodo, in sicer s Karolino Bulovo iz Slovaške, žrtvijo vašega očeta, oficirja SS, ki se je nekega dne na Slovaškem odločil, da bo spet šel na »lov za človeškimi glavami«. Ima ta knjižni projekt morda kaj opraviti s spravo?

Karolina Bulova iz Slovaške je imela gorsko kmetijo in je k sebi sprejela sedem Judov. Skupaj z vsemi sedmimi Judi so jo ustrelili prav zaradi tega, ker jih je skrivala. Ustrelil jih je moj oče in njegovi ljudje. V Banski Bystrici sem imel pred kratkim predavanje, na katerem sem prebral fragment o Karolini Bulovi. Nato je vstala skupina ljudi in ti so rekli, da so njeni potomci. Poslali so mi sliko zelo čedne mlade gospe in odločil sem se, da bom raziskal njeno zgodbo.

Zakaj? Prizadevam si tem žrtvam, ki po navadi ostajajo anonimne, vrniti zgodbe, jim vrniti obraze in jih na ta način vrniti iz pozabe. Menim, da je ravno to tudi moja naloga, saj izviram iz takšne družine.

Slovenski prevod knjige Martina Pollacka *Die Frau ohne Grab – Ženska brez groba* bo maja 2020 v prevodu Jerneje Jezernik izšel pri Celjski Mohorjevi družbi.

Dr. Tanja Ozvatič

Vlado Geršak

Ob osemdesetletnici

»S svojimi slikami vabi gledalca na čudovit praznik za oči, ki ga prireja z veliko občutljivostjo za vse, kar ga obdaja.«
(Neznani avtor)

Ime Vlado Geršak je na Celjskem široko poznano, tako kot so prepoznavne njegove značilne slikarske poteze. V njegovih likovnih delih najdemo »milino porcelanasto lazurno naslikanih rokokojskih vedut (Veduta Celja idr.), slikovitost barvno (po)impresionistično razkrojenih krajinskih izrezov, s pogostimi motivi vode, pa vse do vznemirljivih strukturnih poudarkov na raznih, realnosti že izmikajočih se prizorih iz narave. Na različne načine so upodobljeni tudi motivi s cvetjem in šopki« (iz likovne kritike dr. Mirka Juterška, univ. prof.).

Foto: Miha Lokovšek

Svoji prepoznavni estetiki zvest slikar Vlado Geršak se je rodil 30. novembra 1939 v Polju ob Sotli. Mati je ob porodu zaradi zapletov umrla. Kot deček je bil Vlado z družino izgnan v taborišče v Nemčijo; po vojni so dom našli požgan in izropan. Vlado je bival pri svojcih, hitro je moral odrasti in si poiskati zaposlitev. Ustalil se je v Železarni Štore, se poročil in začel v Celju graditi hišo, kjer z družino živi in v čudovitem ateljeju ustvarja še danes.

Morda so prav trpke življenjske izkušnje v njem vzbudile željo po umetniškem izražanju, predvsem slikarskem obvladovanju principov realizma, ki pa od splošno občutenega obnavljanja vidnega sveta v toplih, zemeljskih barvah, prehaja k vse bolj osebni umetniški izpovedi. Vlado Geršak svoje slike razstavlja marsikje po Sloveniji in je prodoren, sicer amaterski, a izredno tankočuten umetniški ustvarjalec, ki preprosto, kot je tudi njegova človeška drža, s svojim ustvarjanjem nagovori vsakogar, ki se zaustavi ob njegovih slikah.

Vlado Geršak, *Kozolec*

Dr. Janez Bogataj

Koline – največji posvetni praznik slovenskega podeželja

Kljub spreminjanju prehranskih navad v sodobnosti sta prašič in svinja še vedno velika prijatelja slovenskega človeka. Podobno kot pri številnih drugih narodih so se stoletja razvijali tudi pri nas načini vzreje, zakola in predelave mesa te živali v paleto svežih, poltrajnih in trajnih mesnih izdelkov. Upodobitve klanja prašiča najdemo že na srednjeveških freskah in na raznih drugih upodobitvah, kar dokazuje obstoj te dejavnosti in rituala v daljšem časovnem obdobju.

Zakol, predelavo mesa v mesne izdelke in praznovanje ob tem imenujemo **koline**. Te so še danes med največjimi ali vsaj temeljnimi domačimi prazniki slovenskega podeželja, pa tudi trgov in mest. Poleg izraza koline po posameznih območjih Slovenije poznamo tudi druge izraze, na primer **svinjski praznik, domači praznik, prašičji praznik, furež, furovž, klanje, koljerija** in drugi. Vendar koline še zdaleč niso le klanje in izdelovanje mesnih izdelkov, ampak splet dogodkov, tudi obredij, so družinski in v preteklosti tudi krajevni praznik v poznem jesenskem in zimskem času. Najznačilnejša obdobja za koline so bili (in so tudi še danes) dnevi pred martinovim, božičem in v pustnem času. Starejši viri navajajo, da so v številnih naših krajih ob kolinah pojedli vse, kar so naredili iz prašiča. Klali so pri vsaki hiši, kar pomeni, da se je v zimskih dnevih in tednih tako prehranila vsa vas. Ko so klali pri prvi hiši, so prišli na koline iz vseh preostalih hiš in tako naprej do zadnje. Zato je praznik kolin povezoval ljudi v skupnost. Skupno uživanje svežih klobas, pečene krvi in mesa je bilo pomemben družabni dogodek.

Zakol prašiča je danes povezan najpogosteje s strelom v možganski predel glave, šele potem sledi vbod z nožem in lovljenje odtekajoče krvi. Tradicionalne koline so poznale različne načine zakola v posameznih območjih Slovenije. Torej že ob tem prvem dejanju lahko govorimo o veliki regionalni pestrosti. V območjih z razmeroma nizko ravnijo (tudi higiensko) klanja so opravili zakol kar na tleh (na primer na Dolenjskem, na Krasu, v Brkinih, Halozah). Drugod so uporabili posebno leseno korito (»truga«) ali koritasto letveno stojalo (»mesarski stol, šrogel, gare«).

Znani so bili tudi primeri, ko so zakol in razrezanje opravili na narobe obrnjenem pletenem voznem nastavku za prevoz gnoja (»gnojni koš«) ali kar v postelji, ki je tako postala prašičev »mrtvaški oder«.

Po prestreženi krvi prašiču najprej odstranijo ščetine. To naredijo s pomočjo vroče vode, kolofonije, ki jo nasujejo po ščetinah in drgnjenjem z verigo. Danes uporabljajo ponekod tudi posebne strojčke za odstranjevanje ščetin. Tam, kjer kože ne uporabijo v nadaljnjem postopku predelave, prašiča preprosto oderejo. Ob tem je zanimivo, kako so se tega dela lotevali pred več desetletji in stoletji. Najpogostejša sta bila dva načina: prašiča, ki je ležal na tleh, so pokrili s slamo in z ožiganjem požgali (»smodili«) ščetine ali pa so ga potresli s pepelom, nato oparili in ostrgali ščetine z nožem ali drugimi rezili. Ožiganje prašičev oziroma ščetin z gorečo slamo je verjetno eden najstarejših načinov. Najpogostejši je še danes ponekod v Prekmurju, poznali so ga do druge svetovne vojne tudi na številnih primorskih območjih, na Kočevskem, Dolenjskem in drugod. Postopek že po svojem videzu deluje zelo arhaično in mistično. Na tleh ležečega zaklanega prašiča pokrijejo s plastjo slame in jo zažgejo. Med gorenjem zgorijo ščetine, vendar je treba paziti, da se ne razvije prehud ogenj, ker bi koža popokala. Ožganega prašiča sproti čistijo tako, da kožo drgnejo s snegom ali polivajo z vodo. Postopek ožiganja ponovijo trikrat in več, odvisno kako so uspešni pri požiganju ščetin. Po zadnjem ožiganju prašiča pokrijejo še enkrat s slamo in ga vsi sodelujoči pri zakolu zajahajo. Pravijo, da morajo na prašiču sedeti toliko časa, da njegove toplote preko slame ne občutijo moški na svojih modih. Za mlajše ženske, ki so prav tako lahko udeležene pri tem jahanju, pa pravijo, da bodo zaradi tega lažje rodile. Seveda je to le skromen ostanek nekoč zelo razširjenih obredij.

Sledi odiranje in potem razkosanje prašiča. Najstarejši način razkosanja prašiča je predstavljal postopek, ko je zaklani in očiščeni prašič ležal na tleh, in sicer na trebuhu. Tako so najprej s sekiro zasekali po njegovi hrbtenjači in ga začeli odpirati na vrhu ter nadaljevali z razkosavanjem. To pomeni, da je na koncu postopka ostala na tleh celotna prašičeva koža in na njeni sredini čreva. Ta je bilo treba le še dvigniti in jih odnesti na mesto, ki je bilo predvideno za čiščenje. Prav od čistosti črev je bila odvisna tudi kakovost klobas. Ko je prašič zaklan in kri prestrežena v skledi, je še danes navada, da klavcu (mesarju) in njegovim pomočnikom postrežejo z žganjem. Naslednjo stopnjo predstavlja malica, ki je v nekaterih krajih povezana z uživanjem pečene krvi, ponekod pa z uživanjem praženih jeter. In če je že govor o klanju in klavcih, naj povem, da je to delo bilo in je še vedno zaupano poklicnim mesarjem ali posebej izurjenim posameznikom, ki ne opravijo le zakola, ampak so »dirigenti« celotnega razrezanja živali in izdelave mesnih izdelkov. V nekoliko odmaknjeni preteklosti je bilo klanje prašičev (in tudi drugih domačih živali) in mesarjenje dopolnilno delo kovačev. Ti so opravljali tudi delo mesogledništva, torej so pregledovali meso in ga potrjevali za prodajo.

Koline s pestro paleto svežih in konzerviranih izdelkov predstavljajo zares veliko bogastvo. Samo osnovnih izdelkov, ki smo jih znali in jih še znamo v Sloveniji narediti iz prašiča, je čez 50. Znotraj vsake skupine je cela vrsta lokalnih receptur, načinov prekajevanja, sušenja in navsezadnje tudi uživanja. Koliko je na primer različnih temeljnih tipov klobas: od belih kašnatih, zasavskih jetrnic, kožaric, krvavic, do primorskih mulc, krodeginov ali pljučnic. Ali pa sam vrh vsega tega kolinarskega znanja, mojstrovina brez primere, ki se ji reče kranjska klobasa. Izdelek, ki ga poznajo v tujini in ga cenijo kot prepoznavno blagovno znamko (Kransky Sausage, Krainer Wurst itd.). Značilnost tradicionalnih kolin je bila tudi v tem, da skoraj niso poznale odpadkov. Torej je bila izraba prašiča ali svinje po zakolu skoraj stoodstotna. Kožo so uporabili za klobase kožarice ali so jo ustrojili v usnje, posamezne dele mesa so posušili na zraku ali v dimu in jih tako konzervirali. Črevesje, želodec in mehur so bili odlični naravni ovitki oziroma ovoji. Napolnjeni z različnimi vrstami mesnih, kašnatih in krvavih nadevov še danes sooblikujejo številne sveže in suhomesnate izdelke (na primer mesene klobase ali mesenke, krvave klobase ali prtenke, želodci itd.). Pri tem je vsaka vas, vsak kraj, tako rekoč vsako gospodinjstvo razvilo svoje posebnosti glede sestave izdelkov, uporabljenih začimb in načinov uporabe mesa. Med vrhunce kolinarskega znanja spadajo kraški pršut, prekmurska šunka, savinjski želodec, zasavske jetrnice, meso iz tunke v severovzhodni Sloveniji, bohinjska zaseka … in še bi lahko naštevali številne lokalne in pokrajinske posebnosti.

Ob kolinah se uživa tudi pečena kri, pa juha iz mesnih obreznin, pečeno hrbtišče, kuhana ali pečena glava. Posebna poslastica je kuhan svinjski rep, ki ga uživajo s hrenom. Marsikje skuhajo žolco. Iz drobovine, začinjene in ponekod tudi zavite v svinjsko pečico ali mrežico, spečejo na Gorenjskem in Koroškem mavžlje ali mežerle. Podobno jed je poznala tudi meščanska kuhinja pod imenom »mušelni« in so jo servirali v školjčnih lupinah.

Naslednjo skupino izdelkov predstavljajo suhomesnati izdelki in deli prašiča, ki so posušeni na zraku ali prekajeni v dimu. Poleg konzerviranja z dimom in obešanja mesa, klobas, salam, želodcev, zajcev idr. na podstrešja ali v za to namenjene posebne prostore ali kamre, poznamo tudi konzerviranje mesa v masti ali zaseki (deža, kibla, tunka ali tünka). Na Krasu poznajo pripravo »markadel« iz jeter, vranice in ledvic, ki jih začinjene in v obliki polpete zavijejo v svinjsko pečico (mrežico) in posušijo na burji. To je le nekaj primerov velikega bogastva, ki se nam je kot dediščina ohranilo v sodobnost. Vendar pa v naši sodobni trgovski ponudbi lahko zaznamo le droben del vsega tega dediščinskega bogastva. Tehnologija pretežno industrijske izdelave sodobnih kolin, njihova oprema in ponudba so pogosto v popolnem nasprotju s kulturnimi normami, težnjami ter razumevanji naše sodobne prehrane.

Renato Podbersič st.

Je šǫ́u ískət krávu, je néjdu žiénu

Začetki skupnega življenja v zakonu v pregovorih na Goriškem in v Istri

Pregovornega bogastva o zakonu je veliko in je zelo pestro; obširnejše, pestrejše in duhovitejše je v Istri kot na Goriškem. Vzroki za to so bili predstavljeni že v prejšnjih številkah *Zvona* v povezavi z drugimi pregovornimi vsebinami.

V tem sestavku obravnavam začetke zakona takoj po poroki ali na začetku »zakonskega sobivanja«, s katerim opredeljujem skupno bivanje moškega in ženske brez formalno sklenjene civilne ali/in cerkvene poroke. Kaj smemo iskati v bogato razvejanem svetu pregovorov o tem obdobju zakona in česa ne? Gotovo ne celovitih psiholoških, teoloških, moralnih, družbenih in verskih odgovorov na vprašanja, ki se v tem obdobju postavljajo. Kljub temu najdemo dejansko vsa stanja, v katerih se zakonca znajdeta takoj po poroki: od dejstva, da sta se dva poročila in kako na to gleda javno mnenje, preko krajev, od koder prihaja nevesta, kakšna je, do motivov, zakaj sta se odločila za poroko, oblik poroke, s kakšno doto vstopata v zakon in v kakšno hišo pride žena po poroki. Odsotno je vsako moraliziranje, prevladuje pa pozitiven pogled na zakon in njegov pomen za zakonca ter družbo. Pregovori so odgovor življenja na problematiko zakona, gledanje ljudi in tudi javnega mnenja časa, v katerem so nastali, na to vprašanje. Dodan jim je še kritičen, šaljiv in zbadljiv ton, tisto ljudsko zbadanje, ki se napaja naravnost iz opazovanja življenja in ne pozna meja. Seveda so tu prikazani pregovori morda samo tretjina tega velikega bogastva, zaobseženega v imenu »zakon«, ki bi nadalje odkril zelo bogat svet tega načina življenja, ki se dotika večine ljudi.

V sestavku so obravnavani pregovori s področja zakona na Goriškem in v Istri. Goriško zastopa pet vasi: Gabrje (Gab), Orehovlje (Ore), Peč (Peč), Sovodnje (Sov) in Vrtojba (Vrt); Istro pa trinajst vasi: Dekani (Dek), Dol pri Hrastovljah (DpH), Golac (Gol), Hrastovlje (Hra), Kastelec (Kas), Korte (Kor), Krkavče (Krk), Medoši (Med), Pregara (Pre), Puče (Puč), Sočerga (Soč), Sveti Peter (SvP) in Zazid (Zaz). Zunaj Istre so tu zastopane še Novokračine (Nok) na Notranjskem. Kakor v dosedanjih sestavkih tudi tu uporabljam kratice: za pregovore (P), reke (R) in primerjalna rekla (PR).

Poroka je tu

Kako ljudska modrost ocenjuje spremembo življenja dveh, ki sta se po določenem času spoznavanja »vzela« oziroma živita kot mož in žena ne glede na cerkveno, samo civilno poroko ali sobivata?

So sə uzéli. (R) Sta se poročila. (Soč)
Sə sə uzáli dva ta právi. (R, Vrt)
Sju sə uzáli dva enáki. (R) Sta se poročila dva podobna. (Sov)

Izražanje, da se je fant oženil, seveda ni tako »družbeno polikano«, ampak bolj ljudsko porogljivo privoščljivo:

Ta sə je obíəsu. (R) Se je oženil. (Peč)
Sə je obíəsu, je rátoų prídən. (R) Se je poročil in se je umiril. (Vrt)
Ta sə je próų obésu, bųəji. (R) Poročil se je. (Kas)

Sə je dụ́obro obíəsu. (R) Fant se je dobro oženil. (Gab)
Si je déụ jôrem za vrôt. (R) Velja samo za fanta, ki se je poročil. (Nok)
Roviná se je. (R) Šaljivo: oženil se je. (Gol)
Uženíja (Porúčija) se je za bis. (R) Oženil se je iz jeze. (Gol)
Je šóụ ískət krávu, je néjdu žiénu. (R) Iščeš nekaj, najdeš drugo. (Ore)
O, lej jeχ, sju sə obíəsli. (R) Sta se poročila. (Sov)

Kje in kakšno ženo je našel?

V Istri fant seveda ni iskal žene v obmejnih mestih, kjer je bilo nekdaj večinsko italijansko prebivalstvo, ampak na slovenskem kamnitem podeželju:
Sə je porụ̀ču z áno spód γrụ̀ate. (R) Iz vasi pod kamnito steno Kraškega roba. (Dek)
Je pə́ršla spod sténe. (R) Nevesta je prišla izpod Kraškega roba. (Zaz)
Je pə́ršla spod káụ. (R) Nevesta je prišla izpod kala na previsu Kraškega roba. (Zaz)
V redkih primerih je prihajalo do mešane poroke z Italijanko:
Je uzéụ Láχnjo. (R) Oženil se je z Italijanko. (Med)
Na Goriškem je bil pogost pojav porok s hribovskimi dekleti, ki so prihajala v službo ali na druge načine v dolino in so se tam spoznali. Razvpite so bile Brike, dekleta iz Goriških Brd. Zakaj?:
Je dụ́obu žiénu z γụ̀ər. (R) Dobil je ženo s hribov. (Gab)
Je uzóụ Bríku (Krášoụku). (R) Oženil se je z Briko (Kraševko). (Vrt)
Úni je porụ́ču Bríku (Γụ̀ərku, Krášoụku), ni tríəba, də kúpi pə́sa. (R) Ker so bile nekdaj v teh predelih hiše raztresene, so ljudje kričali in to obliko »govorjenja« so ženske prinesle v kraj, kamor so se poročile. (Gab)
Nə núcəš pə́sa pər χíši, čə íməš Bríku zə žiénu. (R, Ore)
Izstopale so seveda Brike:
Sən porụ́ču nu Bríku, kə je cíụ χudíč. (R, Ore)
Zaradi bližine in lažjega pretoka meje na Goriškem so bile in so še bolj pogoste mešane poroke, redkejše na slovenski strani, pogostejše na italijanski strani v zamejstvu. Fantje so posegali po Italijankah:
Je pobróụ Təljánku. (R) Se je reklo, ko je nekdaj fant oženil Italijanko. (Gab)
Dekleta so si našla kakšnega bližnjega Furlana ali bolj oddaljenega z juga Italije, kar se je dogajalo še posebej v razponu med prvo in drugo svetovno vojno, dogaja pa se to tudi danes:
Je uzála Kalabréža (Šičiljána). (R) Vzela je Kalabrijca (Sicilijanca). (Vrt)
Je uzála Furlána. (R) Poročila se je s Furlanom. (Sov)

Kaj je nekdaj motiviralo odločitev za poroko?

Če odpišemo ljubezen, izstopata dva razloga za poroko. Na prvem mestu je korist: finančna, lastninska in podobno:
Kej víəš, sə sə poročíli ja, ma zə interés. (R) Poročili so se zaradi denarja, kmetije in še kaj. (Ore)
O, sə je porụ́ču zə interés, tísti ụ́ondər. (R, Sov)
Na drugem mestu je to ženska, ki je na slabem glasu, ker je »otrok na poti«, zato je treba poroko skrivati pred drugimi:
Γa je uzéla zə pokróụ. (R) So rekli, ko se je mož oženil z žensko, ki ni bila na dobrem glasu ali je imela nezakonskega otroka. (Kor)
Γa je uzéla zə pụ́okrət. (R) So rekli, ko se je mož oženil z žensko, ki ni bila na dobrem glasu ali je imela nezakonskega otroka. (Zaz)

Ga je uzála zə pokrəváču. (R) So rekli, ko se je mož oženil z žensko, ki ni bila na dobrem glasu ali je imela nezakonskega otroka. (Vrt)
Za ponazoritev take poroke se jemljejo podobe in primerjave iz živalskega sveta, ki so zelo kmečko duhovite. Pri tem bogatem izražanju ni nobene večje razlike med Goriško in Istro:
Sə je porǫ́ču s tístu, kə íma žíə telíčka. (R) Ima nezakonskega otroka. (Peč)
Je uzǫ́ǫ žiénu, ma ju je uzǫ́ǫ s təlátən. (R, Ore)
Je kúpija krávu i téle. (R) Poročil se je z ženo, ki že ima otroka. (Gol)
Je pərpiéljou dəmǫ́ǫ krávu s təlátən. (R) Oženil se je z žensko, ki ima nezakonskega otroka. V praksi se je kupovalo kravo s teletom, sicer se je tvegalo, da bo krava jalova ali bo tele poginilo. (Gab)
Je uzíǫ krávo s təlétən. (R) Poročil se je z ženo, ki že ima otroka. (DpH)
Je číəpu krávo s teliéton. (R) Poročil se je z ženo, ki že ima otroka. (Zaz)
Pri takih porokah iz koristi se seveda sam po sebi vsiljuje odgovor:
Ga je poročíla, ma ɣa ni štemála (míəla ráda). (R, Vrt)

Kako sta se vzela, poročila ali oblike poroke, skupnega sobivanja

Seveda je več načinov skupnega življenja, vidnih v odnosu do družbe in vere. Izstopajo trije nekdanji načini poroke, ki so v praksi uveljavljeni tudi danes: klasična cerkvena poroka, civilna poroka in skupno sožitje brez poroke.
Za cerkveno poroko je izražanje »stvarno suhoparno« tako na Goriškem kot tudi v Istri:
Zíəli so sə u církvi. (R) Cerkvena poroka. (Nok)
Sju sə poročíli u církvi. (R) Cerkvena poroka. (Sov)
U críkvi su se porúčili (uženíli). (R) Cerkvena poroka. (Gol)
Sə sə cərkvíəno poročíli. (R, Ore)
Jeχ je (ɣospǫ́ət) zvázoǫ zəs štǫ́əlu. (R) Duhovnik jih je poročil. (Vrt)
Jeχ je zvíəzoǫ səz štǫ́əlo. (R) Duhovnik jih je poročil. (DpH, Hra)
Kjer se hoče poudariti civilno in cerkveno poroko, kar velja za stanje po drugi svetovni vojni, je izražanje naslednje:
Poročit sə s perónon in žlíco. (R) Civilna in cerkvena poroka. (Krk)
Za sklepanje samo civilne poroke je govorica zelo pestra tako na Goriškem kot tudi v Istri, različna od kraja do kraja, vendar ni vedno dosledna, saj je poroka pod nekim drevesom ponekod znamenje samo za civilno poroko, drugod pa za civilno poroko in zakonsko sobivanje, spet drugod samo za zakonsko sobivanje:
Je bla civílna porǫ́aka. (R, Ore)
Sə sə poročíli sámo nə ópčini (mátičnin urádi). (R) Samo civilna poroka. (Vrt)
Jih je poróču dívji far. (R) Samo civilna poroka. (Med)
Sə sə poročíli nə tíro. (R) Samo civilna poroka »na strel«. (Kor)
Porúčili su se prez kúma i bótre. (R) Samo civilna poroka. (Gol)
Sə sə poročíli sámo z bəndíəro. (R) Samo civilna poroka. (Kas)
Se je poročíla pod bandéro. (R) Samo civilna poroka. (Pre)
So sə poročíli z bəndéro. (R) Samo civilna poroka. (Zaz)
Poróčit sə s perónon. (R) Samo civilna poroka. (Krk)
Sə sə poročíli pot χrástən. (R) Samo civilna poroka. (Ore)
Sə sə poročíli pod sməríəku. (R) Samo civilna poroka. (Peč)
So sə poročíli pod ɣármən. (R) Samo civilna poroka. (Zaz)
Ti dva so sə poročíli nə špáɣi. (R) Samo civilna poroka. (Soč)
So sə poróčili pər ɣárme. (R) Samo civilna poroka ali skupno življenje brez poroke. (Puč)

Izražanje o tretji obliki »poroke«, to je o skupnem zakonskem sobivanju, je tudi pestro za Goriško in Istro:
Živí nə métər. (R) Živi z drugo (drugim), ne da bi se poročil (poročila). (Peč)
Živíju pod dríəvən. (R) Živita skupaj neporočena. (Gab)
Ґrémo pod éno mürvo. (R) Skupno življenje brez poroke. (SvP)
Sə je porꭒóču pod ɣármən. (R) Skupno življenje brez poroke. (Dek)
Sə je porꭒóču zə ɣármən. (R) Skupno življenje brez poroke. (Hra)
Sə je porꭒóču nə fərməntꭒəni. (R) Skupno življenje brez poroke. (Kas, Zaz)
Ti so sə poročíli nə fərməntóni. (R) Skupno življenje brez poroke. (Soč)
So sə poročíli pod kámnən. (R) Skupno življenje brez poroke. (DpH)
Ni bila izključena tudi skrivna poroka, pogosta pod komunistično diktaturo:
Sə je porꭒóču na čárno. (R) Poroka na skrivaj. (Nok)

S kakšno doto v zakon?
Pregovorna modrost najprej opozarja, da je dota, ki jo prinese žena v zakon, nevarna zadeva, saj usmerja pozornost na materialne stvari, pri tem pa zanemarja osebo:
Ženska dóta – móška zmóta. (R) Kdor išče doto, spregleda vrednost neveste; dobi lahko tudi nepravo nevesto. (Kor, Puč)
Ženska dóta – χíšna zmóta. (R) Ženska, ki ima doto, hoče ukazovati. (Pre, Puč, Soč, Zaz)
Ta, ki ɣléda dóto, nə ɣléda ženske. (P, Zaz)
Téɣa ɣa bríɣa dꭒəta, ɣa nə bríɣa zə žéno. (R, DpH)
Téɣa bríɣa sámo dóta, ne žéna. (R, Soč)
Glavna dota ženske je ona sama in njena delavnost tako na Goriškem kot v Istri:
Dꭒəta je úno, kar človek je, ne úno, kar jáma (pərnése). (P, DpH)
Dóta je, kar je ꭒóna, ne kar je ꭒóna pərnésla. (P) Prava dota je dobra nevesta, ne gmotna dota. (Soč)
Ženska dóta je u njéni prídnosti. (P, Puč)
Namésto dꭒəte mu je pərniésla prídne rokíə. (P, Nok)
Dóta je u njénih rꭒókəχ. (P) Pravo doto prinese v hišo delovna žena. (Soč)
Najbúljša ženska dóta so prídne róke. (P, Puč)
Vrédnost je u párstiχ. (R) Vrednost neveste je v tem, kar je, v njeni delavnosti, ne v tem, kar prinese v zakon. (Puč)
Pod párstəmi pərnése dꭒətu. (P) Dota žene je delavnost. (Peč)
Žíənska dꭒəta je pot párstəmi. (P, Ore)
Je pərniésla píət párstoꭒ i dlan (dəsíət párstoꭒ i dlaní). (P) V zakon ni prinesla nič, samo pridne roke. (Nok)
Neveste pridejo v zakon z bogato doto:
Je pərpeljála velíko bálo. (R) K hiši je prinesla veliko doto. (Zaz)
Ta íma dꭒóbru bálu. (R) V zakon je prinesla dobro doto. (Peč)
U, víəš, ta je míəla nu bálu velíku, də sə cíələ Səꭒádnje po lúfti. (R, Sov)
Sə ji nəpráꭒli boꭒl. (R) So ji dali doto. (Vrt)
Ali pa s skromno doto:
Je pərniésla, kar je iméla. (R, Nok)
So pa tudi neveste brez vsakršne dote:
Je pàršla prázniχ rꭒək. (R) V zakon ni prinesla nič. (Nok)
Je pərnésla náyo ret. (R) V zakon ni prinesla nič. (Hra, Zaz)
Je donésla yólu yúzicu. (R) V zakon ni prinesla nič. (Gol)
Je pàršla náya ku ret k χíši. (PR) Kot nevesta ni prinesla. (Ore)

Je pə́ršla γóla en náγa. (R) V zakon ni prinesla nič. (Med)
Je pə́ršla k χíši náγa nu bu̯ósa. (R) Nevesta ni prinesla dote. (Sov)
Je dóšla γóla i bósa. (R) V zakon ni prinesla nič. (Gol)
Je pə́ršla γu̯óla i bu̯ósa. (R) V zakon ni prinesla nič. (Nok)
Je pə́ršla k šíši z nágo rítjo. (R) V zakon ni prinesla nič. (Dek, Kas)
Je pə́ršla z γu̯ólo rítjo. (R) V zakon ni prinesla nič. (Nok)
Tísta bu̯əγa ríəva ni míəla próu̯ neč, je pə́ršla náγa an bu̯ósa. (R, Gab)

V kakšno hišo pride mlada žena po poroki?
Pregovorna modrost odgovarja na to vprašanje v črno-beli sliki: lahko pride v »slabo« ali »dobro« hišo. Merilo za to oceno je predvsem gmotno stanje.
Žena pride v »slabo« hišo. Za prikaz tega pregovorna modrost uporablja najprej izraze »od nič« in »na nič«, pa tudi slabo-slabše:
Je šla od neč nə neč. (R) Poročila se je od slabega na slabše. (Kas)
Je pə́ršla z níča nə neč. (R) Poročila se je od slabega na slabše. (Zaz)
Iz nječ je šla, nə nječ je pə́ršla. (R) Poročila se je od slabega na slabše. (Soč)
Sə sə poročíli z néčən. (R) Ob poroki sta bila revna. (Vrt)
Ta je šla s slábγa nə slábše (z níča nə neč). (R) Poročila se je od slabega na slabše. (DpH)
Dalje uporablja izraz revščina ali »mižerja«:
Je pə́ršla nə χnálo. (R) Se je poročila v revščino. (Kas)
Je šla štrášno na ré u̯šči̯no. (R) Poročila se je na ubožno kmetijo. (Pre)
Je pə́ršla próu̯ nə ríuščino. (R) Poročila se je na ubožno kmetijo. (Kas)
Ta je šla nə velíko ré u̯šči̯no. (R) Poročila se je na ubožno kmetijo. (DpH)
Je šla nə mižérjo. (R) Poročila se je na ubožno kmetijo. (Soč)
Je pə́ršla z mižiérje u mižiérju. (R) Poročila se je v revščino. (Vrt)
Z réve sə je poročíla nə révo. (R) Poroka iz revščine v revščino. (Hra)
Z réve je šla nə révo. (R) Poroka iz revščine v revščino. (DpH)
Je bla brížna, ma zdej je še véčja réva ku prej. (R) Potem ko se je poročila, je še bolj uboga. (Zaz)
Tretja primerjava je iz živalskega sveta:
Je pə́ršla səs kónja nə vósla. (R) Poroka z dobrega na slabše. (Med)
Je šla s kónja na ósla. (R) Poroka z dobrega na slabše. (Krk)
Četrta vrsta primerjav jemlje navdih v svetu vode:
Je šla z dážja pod kap. (R) Poroka na slabše. (Sov)
Sə je poročíla z dážja pod kápec. (R) Poroka na slabše. (Krk)
Ta je šla z déžja pod kápoc. (R) Poroka na slabše. (DpH)
Iz dážja je šla pod kápoc. (R) Poroka na slabše. (Soč)
Ta je pə́ršla z dážja pod kap. (R) Poročila se je slabo. (Peč)
Je šla od déžja pod kap. (R) Poročila se je od slabega na slabše. (Puč)
Je šla u kəljüžo. (R) Poročila se je na slabše. (Puč)
Peta vrsta primerjav jemlje »navdih« iz kmečkega življenja:
Ádna je šla do pása u driék, ádna je šla cíəla. (R) Različno slabo sta se poročili. (Vrt)
Ubé so pále u drek. (R) Obe sta se slabo poročili. (Soč)
Šesta kategorija primerjav sega v duhovni svet poosebljenega zla:
Je šla ud vráγa χ vráγi. (R) Poročila se je od slabega na slabše. (Soč, Zaz)
Ta je pə́ršla ud χudíća k χudíći. (R) Poročila se je od slabega na slabše. (Zaz)
Ud vráγa jo je uzíu̯, χ vráγi je šla. (R) Poročila se je od slabega na slabše. (Hra)
Žena pride v »dobro« hišo. Da izrazi to stanje, pregovorna modrost uporablja izraze bogatija, povzpetje na konja, stol in med.

Bogatija je v tem, da si bo želela nekaj več kot le kruh:
Ta je pə́ršla χ dų̯óbri χíši, neč ji nə bo mánkəlo. (R, Ore)
Úna se je poročíla na boγáto, si ne bo želéla krúχa. (R, Pre)
Úna je pə́ršla nə boγáto, nə bo láčna krúχa. (R, Soč)
Ta je šla nə boγətíjo, nə bo láčna, ji nə bo nič mánkəlo. (R, Zaz)
Ta je pə́ršla nə dų̯óbro. (R) Poročila se je na boljše. (Soč)
Če je bilo znamenje »slabe« hiše spuščanje s konja na osla, je znamenje »dobre« hiše vzpenjanje z osla na konja:
E, ta pa je pə́ršla nə kų̯ónja. (R) Poročila se je na boljše. (Soč)
Sə je poročíla z ų̯ósla nə kų̯ónja. (R) Poročila se je na dobro. (Ore)
Tudi med, povezan s sekiro, je znamenje »dobre« hiše:
Ji je pála sićírca u míət. (R, Dek)
Tej je pála sićíra u míət. (R, Kas)
Simbol »dobre« hiše je tudi stol, na katerega se žena usede:
Ta sə je uséla nə právo kəréγo. (R) Poroka v bogato družino. (Soč)
Úna sə je uséla dóbro. (R) Poroka v bogato družino. (Krk, Med)
Úna sə je uséla nə dų̯əbər stólćić. (R) Poroka v bogato družino. (DpH)
Sə je fanj posíədla zdej. (R, Ore)
Ta sə je dų̯óbro usíədla. (R) Poročila se je v bogato družino. (Gab)

Zaključne misli

Pregovorno gradivo o zakonu na njegovem začetku takoj po poroki izraža nekdanje agrano okolje in življenje. Močno je povezano z živalskim svetom, katerega tržni del je bila nekoč žena bolj kakor danes: je prišla s konja na osla, kupil je kravo s teletom. Pogosto uporablja primere iz naravnega okolja, kjer so drevo, hrast, smreka, grm služili za ponazoritev skupnega zakonskega življenja ali sobivanja brez cerkvene poroke. Priljubljena je uporaba pretiravanj: nevesta je prišla v hišo k možu gola (naga) in bosa, iz niča na nič; poročila se je na veliko revščino. In največje pretiravanje: šla je od vraga k vragu. V pregovorih je prisoten zdrav moralno etični poudarek: žena ni predmet, zato najprej ljubezen, potem dota. Ironizirano je razpuščeno zakonsko življenje, katerega posledice pozna in nosi vsa družba.

Slovarček narečnih besed

ádna ena, *bandéra*, *bəndéra*, *bəndíəra* zastava, *bis* jeza, *bo̯ų̯l* kovček, *brížna* uboga, *bų̯əji* ubogi, *církva* cerkev, *cíų̯* ves, *číəpu* kupil, *dáž* dež, *déų̯* dal, *far* duhovnik, *fərməntón*, *fərməntų̯ən* koruza, *γospų̯ət* duhovnik, *γų̯ərə* gore, *γuzíca* rit, *χnálo* tnalo, drvo, *i* in, *jeχ* jih, *jə́mət* imeti, *míəla* imela, *jôrem* jarem, *ju* jo, *Kalabréž* Kalabrijec, *kápec*, *kápoc* kap, *kəljüža* kaluža, *kəreγa* stol, *kúpija je* je kupil, *Krášo̯ų̯ka* Kraševka, *kúm* boter, *Láχnja* Italijanka, *lej* glej, *lúft* zrak, *mánkət* manjkati, *míət* med, *mižérja* revščina, *najbúljša* najboljša, *neč* nič, *néjdit* najti, *nu* eno, in, *núcət* rabiti, uporabljati, *ópčina* občina, *pála* padla, *pər* pri, *pərnést* prinesti, *perón* vilice, *pərpiéljou je* je pripeljal, *pokrəváča* pokrovka, *porúčiti se* se poročiti, *pret* priti, *prǫ́ų* prav, *pų̯ókrət* pokriti, *ratət* postati, *réva*, *ríuščina* revščina, *rovinát se* uničiti se, *sən* sem, *Sə̨ų̯ádnje* Sovodnje, *səs* iz, *sićíra* sikira, *sićírca* sikirica, *sju* so, *spod* izpod, *stólćić* stolček, *Šičilján* Sicilijanec, *špáγa* vrv, *štrášno* strašno, *təlátən s* s teletom, *Təljánka* Italijanka, *tíro* strel, *u* v, *ubé* obe, *ud* od, *úno* ono, *ų̯óna* ona, *ų̯óndər* tam, *užénit se* oženiti se, *uženíja se je* se je oženil, *vósu* osel, *vrôt* vrat, *zdéj* zdaj, *zəs* s, *zíəli so se* vzeli so se, *zvázət* zvezati.

Dr. Primož Kuret

Skladatelj iz Bele krajine – Matija Tomc

Najbolj jugovzhodna slovenska deželica, značilna po belih brezah in belih belokranjskih nošah, je prava zakladnica slovenskega ljudskega blaga, narodnih šeg in navad. Med njimi je znano vodenje zelenega Jurija, ki naznanja pomlad. Značilni so belokranjski steljniki. Glasbeno se ji je poklonil že skladatelj Marijan Kozina v svoji znameniti simfonični pesnitvi Bela Krajina *iz leta 1946: »Čudežno lepa je na tem koščku slovenske zemlje pomlad. Med drevje, v prvem zelenju hodiš, vsa hosta odmeva od ptičjih zborov in ko zasije sonce, obliva s svojo mirno svetlobo bele breze, zrcali se v mirni Kolpi, ponagaja resnim Gorjancem /.../ samo čudo božje.«*

Saša Šantelj, *Matija Tomc*; vir: dLib

Tu se je pred 120 leti, na zadnji božič 19. stoletja, v belokranjski župniji Podzemelj v Kapljiščih pri Metliki kmetu Matiji in Mariji, rojeni Žugelj, rodil Matija Tomc. Postal je duhovnik in skladatelj, ki je svoje ustvarjalne sile razvil neposredno pred drugo svetovno vojno kot profesor na Škofijski klasični gimnaziji, kot kronist našega glasbenega življenja, predvsem pa kot skladatelj in občutljiv občudovalec slovenske ljudske glasbe. Ob sodelovanju s Francetom Maroltom in Akademskim pevskim zborom je posebej tehtno posegel na področje prirejanja slovenskih ljudskih pesmi.[1]

Na gimnaziji v Novem mestu je pri Ignaciju Hladniku pridobival prvo glasbeno znanje. Po maturi leta 1920 se je vpisal na teološko fakulteto in bil posvečen v mašnika leta 1923. Ko je postal vzgojitelj v Zavodu sv. Stanislava, se je vpisal še na konservatorij, kjer je študiral pri Stanku Premrlu harmonijo, klavir pa pri Janku Ravniku. Leta 1926 je glasbene študije nadaljeval na Dunaju pri profesorju kompozicije Franzu Schmidtu, znanem kot avtorju oratorija *Knjiga s sedmimi pečati*. Po končanem študiju leta 1930 je postal suplent na Škofijski klasični gimnaziji in leta 1933 opravil državni izpit za profesorja glasbe. Na gimnaziji je imel veliko dela, posebej pa ga je veselilo delo z zborom, s katerim je izvedel veliko svojih cerkvenih in posvetnih skladb. Po vojni je eno leto učil na Klasični gimnaziji v Ljubljani, leta 1946 pa postal kaplan in pozneje župnik v Domžalah. Upokojil se je leta 1973, komponiral pa še naprej. Umrl je 8. februarja 1986, na Prešernov praznik, star 86 let.

Slovenska cerkvena glasba ima dolgo tradicijo. Prav tako poznamo več dobrih skladateljev cerkvenih del. Tomc pa je imel sijajnega predhodnika v Stanku Premrlu (1880–1965), enem najplodovitejših slovenskih skladateljev, izvrstnem organistu, profesorju na Akademiji za glasbo v Ljubljani. Tako Premrl kot Tomc sta bila vsestranska skladatelja posvetnih in sakralnih skladb. V Tomčevem sakralnem opusu izstopajo kantate in latinske maše ter številne pesmi. Najobsežnejša je kantata *Križev pot*, dalje kantata *Odrešeniku sveta* (1933) in *Slovenski božič* na besedilo in napeve iz Dobrepolja

(Niko Kuret). Pomembne so njegove latinske in slovenske maše. Med posvetnimi skladbami je kantata *Stara pravda* na besedilo Antona Aškerca povzročila tudi odmevne zaplete. Prešernovo pesnitev *Krst pri Savici* je za opero priredil Zorko Simčič.

Zlasti pomembno in plodno je bilo Tomčevo sodelovanje s Francetom Maroltom pred drugo svetovno vojno. Prav priredbe ljudskih pesmi so Tomcu prinesle laskavi naslov »najboljšega slovenskega zborovskega skladatelja« (Marjan Lipovšek). Izbor pesmi je vsebinsko in razpoloženjsko širok. Lotil se je pesmi iz vseh slovenskih pokrajin, največ je koroških in belokranjskih.

Med kantatami je največ pozornosti zbudila *Stara pravda* na besedilo Antona Aškerca. Akademski pevski zbor Tone Tomšič je sklenil desetletnico svojega delovanja leta 1956 obeležiti z jubilejnim koncertom. Že leta 1954 je naročil prek zborovodje Radovana Gobca Tomcu uglasbitev Aškerčeve pesnitve. Gobcu so prošnjo pred tem že odklonili drugi skladatelji. Skladatelj Matija Tomc pa je kot prijatelj in sodelavec predvojnega APZ, ki ga je vodil France Marolt, uglasbil kantato *Stara pravda*, ki jo je zbor izvedel 12. marca 1956 v veliki Unionski dvorani. Izvedba je vzburila slovensko javnost. Vzrok naj bi bil po mnenju tedanje oblasti v tem, da je »zborovodja povzročil s svojim vedenjem nemogoče politično vzdušje«. Gobec je namreč po koncertu venec, ki ga je dobil, poklonil skladatelju, čeprav je bil dogovor, da naj »Gobec ne manifestira javno z darilom tov. Tomcu«. S tem je povzročil neprimerno politično vzdušje v dvorani. Pritisk na zbor je povzročil, da je dirigent Radovan Gobec takoj po vnaprej dogovorjeni turneji odstopil in je zbor tako skoraj razpadel. Uspeh koncerta pa je bil velik.

Gobca so poklicali na zagovor in ga začasno izključili iz partije. Bil je razočaran nad takšnim ravnanjem, ki mu je sam nasprotoval. Po koncertu je že leta 1957 Matjaž Kmecl zapisal:

> Slovensko časopisje je s provincialnim stoicizmom prešlo izvedbo Tomčeve *Stare pravde*, kulturni dogodek, ki je v marsičem presegel vse provincialne okvire. Prva izvedba originalnega, 180 strani obsegajočega notnega teksta za zbor, soliste, recitatorja in klavir se je s tem obarvala z barvo tretjerazrednosti, kljub veliki in polni vsebini. Takšni grehi se težko odpuščajo.

Za delo se je v *Slovenski glasbeni reviji* zavzel Marijan Lipovšek: »Kolikor vem, nima Matija Tomc v svoji nadarjenosti, delavnosti in že storjenemu kompozitornemu delu ustrezajoče primerne zaposlitve. Odriniti takega skladatelja v Domžale, na nižjo gimnazijo je slepota prve vrste. Tako se kultura ne podpira …« V poznejšem zapisu je Lipovšek ocenil, da je Tomc za Adamičem naš prvi zborovski komponist.[2]

Prvo kantato je Tomc napisal že leta 1933 ob proslavi tisočdevetstoletnice Kristusove smrti z naslovom *Sedem poslednjih Jezusovih besed*, nekako po Haydnovem vzoru. *Slovenski božič* iz leta 1933 sem že omenil. Leta 1942 pa je na natečaj ljubljanske Glasbene matice Tomc poslal kantato *Križev pot* na tekst Vide Taufer, nastal ob slikah križevega pota v stiški baziliki, delo slikarja Fortunata Berganta iz leta 1766. Izvedba je izzvala ostro debato med Tomcem in Venčeslavom Snojem, tedaj *regensom chori* v ljubljanski stolnici, ki je delu očital neskladnost med besedilom in glasbenim izrazom. Piko na i je polemiki dodal Stanko Premrl, ki je novo Tomčevo skladbo zelo pohvalil kot »veliko, pomembno delo, bodisi po obširni snovi bodisi po celotni mojstrski izdelavi«. Leta 1954 je nastala kantata *Marija Slovencev Kraljica*. Besedilo je napisala Elizabeta Kremžar in v njem opeva pet slovenskih božjih poti. Leta 1969 pa kantata *Adam Ravbar*. V zvezi z

[1] Ivan Mrak, *Smer in protismer*, Ljubljana 1984, 39.
[2] Marijan Lipovšek, Koncertna sezona 1955/56, *Slovenska glasbena revija 4* (1957) 1, s. 15.

njo je Tomc omenjal prireditev *Turki na Krumperku* v spomin na zmago nad Turki pri Sisku, kjer je bil eden od poveljnikov Adam Ravbar, lastnik gradu Krumperk.

Tomc je tako uspešno nadaljeval tradicijo oratorijev, ki jo je pred njim začel p. Hugolin Satnner.

Poseben pomen imajo njegove maše, ki jih je napisal na latinsko in slovensko besedilo v času med letoma 1943 do 1974. To je bil že čas, ko se je cerkvena glasba odmikala od cecilijanstva. Tomc pa se je v članku *O naši cerkveni glasbi* (1937) zavzemal za to, da sakralna glasba sledi posvetni. Pomemben delež v njegovem opusu ima cerkvena pesem, kar dokazujejo številne zbirke cerkvenih pesmi, ob tem se je sam tudi aktivno vključil v koncilske liturgične spremembe v šestdesetih letih.

Omenil sem že, da je bila ljudska glasba za Tomca bogat vir navdiha in zanimanja. Ob Maroltu je njegovo zanimanje za ljudsko pesem naraščalo in njegove priredbe so postale kar klasičen primer takšnega dela, saj jim je znal dati globlje občutje. Njegove priredbe iz časa pred drugo svetovno vojno so tudi zahtevne (*Koleda*, *Lepa Vida*, *Kresne*, *Napojnica*, *Od žegnanega britofa*, *Pegam in Lambergar*, *Svatske pesmi*, *Voznica* itd.)

Šele 45 let po nastanku je njegova edina opera v treh dejanjih s petimi slikami *Krst pri Savici* doživela maja 1992 izvedbo v okviru Slovenskih glasbenih dnevov koncertno. Isto snov sta uporabila leta 1921 Slavko Osterc in Anton Lavrin, ki pa opere z istim naslovom ni dokončal. Libreto za Tomčevo opero je napisal Zorko Simčič po Prešernovih motivih, vendar tudi z novimi prizori in osebami. Boljši kot libreto je njen glasbeni del, zasnovan v poznoromantičnih okvirih z močnim zborovskim deležem. Po izvedbi je največ kritik letelo prav na račun libreta in dramaturške gradnje, bolj je ugajala Tomčeva glasba.

Tomc se je uveljavil tudi kot pomemben kronist našega glasbenega življenja. Svoje prispevke je objavljal v revijah *Cerkveni glasbenik*, *Pevec*, v zagrebški *Sveti Ceciliji* pa v *Grlici* in dnevniku *Slovenec*. Največ je ocen skladb: 280. Čeprav uradno odrinjen na stranski tir, je s svojim vsestranskim glasbenim delom, skladbami, članki mnogo prispeval k razjasnitvi marsikaterih vprašanj, ki si jih je zastavljala cerkvena glasba v tem času. Tomcu gredo tudi zasluge, da je cerkveno glasbo postavil na višjo, sodobnejšo raven z jasnimi odgovori na aktualna vprašanja časa. Pisal je tudi glasbene kritike in nastopal kot koncertant na orglah. Poleg tega, da je poučeval glasbo na gimnaziji, je honorarno učil orgle na Glasbeni matici, konservatoriju in akademiji za glasbo, kjer je predaval tudi harmonijo in kontrapunkt. Glasbeno pedagoško delo je končal leta 1946.

Za svoje delo je bil deležen predvsem cerkvenih priznanj: bil je častni član stolnega kapitlja v Ljubljani, ob zlati maši leta 1973 je bil imenovan za papeškega tajnega komornika in častnega konzistorialnega svetnika, ob osemdesetletnici pa je postal častni doktor ljubljanske teološke fakultete, predvsem zaradi »velikih zaslug posebno na polju cerkvene glasbe«. Bil je član medškofijskega glasbenega sveta, častni član Akademskega pevskega zbora in 1951–1958 član znanstvenega sveta Inštituta za narodopisje pri SAZU.

Letos se ga ob 120-letnici rojstva spomnimo kot enega najuspešnejših slovenskih cerkvenih skladateljev. Že ob deseti obletnici njegove smrti sta Akademija za glasbo in Teološka fakulteta v Ljubljani priredili 2. decembra 1996 »Tomčev simpozij«, na katerem so sodelovali številni slovenski muzikologi, skladatelji in glasbeniki ter vsestransko osvetlili Tomčevo življenje, njegove kantate, maše, cerkvene in posvetne skladbe, opero, orgelske in klavirske skladbe, njegov glasbenopedagoški pomen, njegov publicistični prispevek, dodana pa je tudi Tomčeva glasbena bibliografija, ter se tako poklonili spominu velike slovenske glasbene osebnosti.

Dr. Martin Bele

El Cid – junak srednjeveške Španije

Konec leta 1961 so tako v Londonu kot v Združenih državah začeli predvajati epski zgodovinski film z naslovom El Cid*, v katerem sta glavni vlogi odigrala Charlton Heston in Sophia Loren. Igralca, ki sta morala med snemanjem igrati zaljubljenca, sta se v resničnem življenju baje prezirala. Film je dosegel precejšnji uspeh, bil je nominiran za tri oskarje, še danes pa je eden najljubših filmov svetovno znanega režiserja Martina Scorseseja. Glavni namen El Cidovega režiserja Anthonyja Manna je bil seveda predvsem zabavati občinstvo, medtem ko je Mann zgodovinska dejstva na veliko mestih čisto pikrojil. Glede tega se njegov El Cid seveda ni prav nič razlikoval od drugih zgodovinskih epopej svojega (in današnjega) časa, ki so v prvi vrsti pripovedovale junaško in ljubezensko zgodbo, ne pa podajale natančnega zgodovinskega poročila.*

Za omenjenim filmskim Cidom se v resnici skriva pragmatičen plemič iz 11. stoletja, neusmiljen vojskovodja in eden najbolj znanih junakov srednjeveške Španije. O njegovem življenju je celo nastala epska pesnitev z naslovom *Poema* oziroma *Cantar de Mio Cid* in to kmalu po letu 1140, ko so bili spomini na njegove dosežke še sveži. Omenjena mojstrovina (v slovenskem prevodu znana kot *Junaška pesem o Cidu*) je eno najstarejših del španske književnosti in najstarejša ohranjena kastiljska epska pesnitev sploh. Namenjena je bila recitiranju ob spremljavi bobnov na vaških ali mestnih trgih ter gradovih ali samostanskih dvoriščih. Njen avtor je neznan, protagonist pa prikazan nekritično oziroma precej selektivno. Pesnitev je torej prav lepa, v njej pa hkrati mrgoli netočnosti. Je pač produkt svojega časa in ne vedno odsev resničnih dogodkov.

Srednjeveški Pirenejski polotok 11. stoletja je bil pisana množica različnih držav, narodov in govoric. Severno polovico so poseljevali kristjani, razdeljeni v več kraljestev. Od zahoda proti vzhodu so si sledila kraljestva Galicija, Leon, Kastilja, Navara, Aragon ter Barcelona, ki je imela status grofije. Predniki današnjih Špancev in Portugalcev so govorili več romanskih narečij, med katerimi je kastiljsko dokončno prevladalo šele stoletja pozneje. Omenjena kraljestva so med seboj sodelovala, si pomagala, se združevala in spet razpadala. Enotne španske države še ni bilo. Na južnem delu polotoka je obstajal muslimanski, tako imenovani Kordovski kalifat, ki pa se je leta 1031 razdrobil. Nastalo je več samostojnih državic, ki so se imenovale taife. Prebivalci taif so govorili arabsko, njihova govorica pa je bila še najbolj podobna tisti v severni Afriki. Krščanski sever in muslimanski jug sta se med seboj spopadala za popolno prevlado na polotoku.

V tem negotovem, nasilnem in sprememb polnem obdobju se je (nekje kmalu po letu 1040) rodil deček po imenu Rodrigo Diaz, danes znan predvsem

kot »el Cid«. Njegov rojstni kraj Vivar, ki ima še danes le nekaj več kot 250 prebivalcev in je kakih 7 km oddaljen od Burgosa, leži na vzhodnem robu tako imenovane Planote (la Meseta), s katero se še danes spopadajo mnogi romarji na poti h grobu svetega Jakoba v Compostelo. Kot pripadnik nižjega plemstva je bil Rodrigo vzgojen na dvoru kralja Ferdinanda iz dinastije Jiménez. Fernando je vladal tako Kastilji kot Leonu (z Galicijo). Kot se je njegovemu stanu spodobilo, je Rodrigo že zgodaj začel živeti življenje vojaka. Po smrti kralja Ferdinanda (leta 1065) je njegova država razpadla. Ferdinandov najstarejši sin Sancho II. je dobil Kastiljo, drugi sin Alfonso VI. Leon, tretji García II. pa Galicijo. Bratje so se kmalu začeli prepirati med seboj. Rodrigo je najprej zvesto služil Sanchu in se pod njegovim vodstvom večkrat boril. Sancho pa ni dolgo vladal. Že leta 1072 je bil umorjen. Zatem je Alfonso najprej prevzel njegova ozemlja, zatem pa je ujel še Garcíjo in zavladal tudi v Galiciji. Pregovor, da kri ni voda, po Alfonsovem mnenju očitno ni veljal kaj dosti.

Omenjeni dogodki so med kastilskim plemstvom sprožili val ogorčenja. Da bi ga nekako zajezil, naj bi bil Alfonso pod Rodrigovim pritiskom prisiljen javno priseči, da s smrtjo svojega brata ni imel nič. Omenjena prisega – današnjemu prepričanju navkljub – se najbrž nikoli ni zgodila. Rodrigo se je pač moral sprijazniti z novim gospodom, čeprav je bil njegov položaj na dvoru zdaj nekoliko nižji. Nekaj let kasneje se je – v ne čisto pojasnjenih okoliščinah – sprl z drugim dvorjanom in grofom po imenu García Ordóñez. Rodrigo je Garcío porazil v bitki, García pa je Rodriga nato tako očrnil pred kraljem, da ga je ta nazadnje izgnal iz svoje države.

S svojim oboroženim spremstvom se je Rodrigo zdaj moral preživljati, kakor je pač vedel in znal. Izgnanci v tistih časih so bili sicer le redko prisiljeni oditi za vedno. V mnogih primerih so bili po nekaj letih rehabilitirani, njihova posestva pa vrnjena. V vmesnem času se je Rodrigo lotil tistega, kar je najbolje znal. Svoje vojaške veščine je začel ponujati za plačilo. V svojo službo ga je slednjič vzel vladar taife s sedežem v Zaragozi, emir po imenu al-Muqtadir. Slednji je bil z Rodrigom kot kaže zelo zadovoljen in Rodrigo je najbrž ravno v tem času dobil vzdevek, s katerim se je nato vpisal v zgodovino. Španski izraz el Cid namreč izvira iz arabske besede Sayyid oziroma Sîdi, ki pomeni nekaj takega kot »moj gospod«. Po al-Muqtadirjevi smrti je Rodrigo Diaz oziroma Cid najprej služil enemu izmed njegovih sinov. Boril se je tako proti njegovim muslimanskim kot krščanskim sovražnikom in v enem izmed bojev očitno tudi ujel barcelonskega grofa. Prej omenjena *Poema*, ki barcelonskega grofa sicer omenja, se Cidove službe za muslimanskega emirja ne dotakne niti z besedo.

Medtem ko je bil Cid v izgnanstvu, je vojska kralja Alfonsa VI. maja 1085 osvojila taifo s sedežem v Toledu, ki je nato za stalno ostal v njegovih rokah. Omenjena osvojitev je močno odjeknila po vsej regiji. Muslimani na jugu polotoka so se v strahu pred nadaljnjimi krščanskimi osvajanji po pomoč obrnili k severnoafriški dinastiji Almoravidov. Seviljski emir al-Mu'tamid je med pogovori glede tega baje celo izjavil, da bi raje pasel kamele v Maroku kot pa postal svinjski pastir v Kastilji. Al-Mu'tamida so Almoravidi leta 1091 dejansko odstavili in ga izgnali v Maroko, kjer je umrl najbrž štiri leta pozneje.

Kralj Alfonso se je slednjič odločil, da bo njegova naslednja tarča taifa v Zaragozi. Svojo vojsko je tja vodil sam, vendar je moral vse skupaj kmalu prekiniti in se spopasti z almoravidskimi četami iz severne Afrike. Konec oktobra 1086 se je severno od Badajoza odvila odločilna bitka med združenimi krščanskimi silami ter muslimanskimi državicami pod almoravidskim vodstvom. Cid je v omenjeni bitki, ki se je končala z zmago za muslimane, poveljeval velikemu muslimanskemu oddelku.

Almoravidski vojskovodja Yusuf ibn Tashfin se je po zmagi nad kristjani zaradi problemov v Afriki hitro vrnil tja in kralj Alfonso je novo situacijo takoj izkoristil sebi v prid. Cida je poklical iz iznanstva in ga skušal angažirati na svoji strani. To mu ni popolnoma uspelo, saj je imel slavni vojskovodja iz Vivarja zdaj svoje ideje. S pomočjo svojih, dobro izurjenih vojaških sil si je hotel priboriti lastno ozemlje, tudi če bi ga kralj Alfonso medtem krvavo potreboval. Pristal je sicer na to, da bo Alfonsove dežele varoval, vendar je imel hkrati pravico obdržati vsa ozemlja, ki bi jih na novo osvojil. V mislih je imel predvsem bogato taifo s sedežem v Valenciji, ki si jo je sklenil prisvojiti ne glede na kar koli ...

V naslednjih letih so iberski muslimani na pomoč ponovno klicali Almoravide, ki so južnošpanske taife tokrat začeli združevati pod svojo oblastjo. Krščanska stran je bila nenadoma v defenzivi. Kralj Alfonso je za enega svojih sledečih porazov okrivil Cida in ga jezen ponovno poslal v izgnanstvo. Cid si tokrat ni poiskal novega pokrovitelja, temveč se je s svojo lastno vojaško silo samostojno odpravil osvajat svoj prostor pod soncem. Najprej je premagal barcelonskega grofa, nato pa začel stiskati Valencijo. Ko Alfonsu to ni bilo po volji, je Cid napadel še Kastiljo samo, ne ozirajoč se na dejstvo, da tokrat pravzaprav napada svojo lastno domovino. Kralj Alfonso je svoje vojake sicer umaknil, hkrati pa je proti Valenciji že drvela avmoravidska vojska. Pri Valenciji sami ter ozemlju okrog nje je sicer šlo za izredno rodovitno območje, ki je – kakor se zdi – takrat že imelo nekakšen namakalni sistem. Obe strani sta si vse to močno želeli.

Cidov kip v Burgosu iz leta 1955, katerega avtor je španski kipar Juan Cristóbal González. Foto: Martin Bele.

Cid je Valencijo oblegal deset mesecev in jo maja 1094 osvojil. Kmalu pa je sam postal obleganec, saj so mesto zdaj dosegle almoravidske sile. Kljub klicem na

pomoč se ni odzval nobeden njegovih zaveznikov in braniti se je moral sam. Po desetih dnevih in nočeh, ko so Almoravidi skušali Cidove sile prestrašiti z neprestanimi bojnimi kriki in zvoki svojih vojaških bobnov, se je situacija dokončno razpletla. Cid je skozi ena izmed petih mestnih vrat poslal četo konjenikov. Ko so jo muslimanske sile napadle, je skozi druga vrata poslal še drugo četo, ki je oblegovalcem udarila v hrbet. S tem domiselnim manevrom je sovražnika popolnoma premagal. To je bil prvi veliki almoravidski poraz. Glas o njem – prav tako kot osvojitev Toleda – je hitro dosegel vse konce Evrope. Skupaj s samo osvojitvijo Valencije je prav ta uspeh nepreklicno utrdil Cidov ugled velikega krščanskega bojevnika in pravičnega moža, medtem ko so šla njegova grozodejstva v pozabo.

V naslednjih letih je Cid vladal s trdo roko. Tudi s plenjenjem raznih naselbin okrog svojega mesta ni prenehal. Po svojem lastnem mnenju je sicer le kaznoval krivičnike in nagrajeval dobrodelnike, kar je v praksi pač pomenilo nagajevanje zaveznikov in boj proti nasprotnikom. V njegovem mestu so še vedno živeli tako muslimani kot kristjani, oboji so služili tako v vojski kot v upravi. Prav tako je bila v Valenciji velika judovska skupnost.

Cid je Valencijo v svojih rokah držal le pet let, nato pa je – sredi leta 1099 in v starosti kakih 56 let – umrl. Almoravidi se v tem času seveda niso predali in so z bojem proti kristjanom nadaljevali tudi po porazu pri Valenciji. V enem izmed brezštevilnih spopadov z njihovimi silami sta (v letu 1097) padla tako Cidov sin Diego Rodríguez kot njegov stari sovražnik grof García Ordóñez. Cidove sanje o ustanovitvi lastne dinastije so se tako razblinile. Po njegovi smrti se je v Valenciji nekaj let še obdržala njegova vdova doña Jimena Díaz, nato pa je mesto padlo v almoravidske roke. Valencijske taife je bilo dokončno konec šele leta 1238. Takrat jo je osvojil aragonski kralj Jakob I. (Jaime el Conquistador) in je postala del njegovega kraljestva. V muslimanske roke ni več padla.

Cidovi hčeri Cristina in María Rodríguez sta se poročili v ugledne rodbine. Cristinin sin García je leta 1134 postal celo navarski kralj. María je postala barcelonska grofica. Cidovo telo je bilo po njegovi smrti preneseno nazaj v Kastiljo. Več stoletij je bilo pokopano v samostanu San Pedro de Cardeña (v bližini Burgosa). Danes leži, skupaj s tistim doñe Jimene, v burgoški katedrali. Le-ta v času Cidove smrti še ni stala.

Po pregledu vseh dejstev lahko Cida na koncu označimo predvsem kot tipičnega predstavnika svojega časa. Bil je eden izmed mnogih nižjih plemičev 11. stoletja, ki so si visok položaj priborili z odlično vojaško veščino, a tudi z nepopisnim nasiljem. Skrupulozen glede uporabe sile Cid vsekakor ni bil. Tega ni moč zanikati celo ob laskavi predstavitvi, ki je je Cid deležen v že večkrat omenjeni *Poemi*. Od tam izvemo, da naj bi plenil po posestvih barcelonskega grofa. Ta je šel nato baje ogorčen branit svojo deželo, a je bitko proti Cidu izgubil. Cid ga je po bitki ujel in grofa je bilo strašno sram, ker so ga, kot se je sam izrazil, premagali taki tolovaji oziroma razbojniki (*mal calçados*). Zgodba se najverjetneje sicer ni zgodila natanko tako, a v njej je vsekakor zrno resnice. Seveda so šla Cidova nasilništva zaradi njegovih vojaških uspehov v glavnem v pozabo. Osvojitev Valencije je bila tak uspeh. Na njegovo srečo je slednjič odtehtala za vse hudo, ki ga je storil pri zasledovanju svojih ciljev.

Dr. Edvard Kovač

Navdih večnosti

Ob retrospektivni razstavi slikarke Veselke Šorli Puc v Bovcu avgusta 2019

Ob sedemdesetletnici rojstva slikarke Veselke Šorli Puc se je Kulturno društvo ARS v Bovcu odločilo za postavitev njene posthumne retrospektivne razstave v cerkvi svete Marije na polju. Najbrž jih je vodil občutek hvaležnosti, saj je slikarka sodelovala pri obnovi tega gotskega arhitekturnega bisera. Še kot študentka je namreč opazila, kako Francozi gotiko radi nadgradijo z modernim slikarskim izrazom novih barvnih oken. To je najprej zaznala v cerkvi svetega Severina v osrčju Pariza, potem pa često po francoskih gotskih katedralah, ko se restavratorji niso odločali za zgodovinske kopije starih uničenih vitrajev, ampak za nove kreacije, znotraj katerih pa so ostali zvesti odtenkom barv in seveda igri razkrivanja in odtegovanja svetlobe, preko katere umetnik izpove svojo vero, da se nebo sklanja k zemlji. Kasneje se je prepoznala pri smelih poskusih združevanja srednjega veka in modernega slikarstva mojstra barvnih oken Henriea Guerina, ki je prejel celo uradno naročilo, da je z vitraji obogatil kripto chartresove katedrale. Tega umetnika je tudi osebno srečala in o njem napisala pomenljivi esej v reviji Zvon.

V zvestobi barvam, ki prebujajo hrepenenje po onostranstvu in ki puščajo sledove med nami, se je tokrat slikarka odločila za prevladujočo modrino neba. S tem pa je tudi želela poudariti, da je bilo Marijino življenje, ki mu je posvečena ta cerkvica, prav tako navzočnost večnosti med nami. V čudovitem postmodernem stilu je nakazala figuraliko prizorov iz Marijinega življenja in poudarila, kako je bil vsak trenutek njenega življenja hkrati tudi milostni čas razodetja, čas razkritja ljubezni, ki premaga trpljenje in prinaša novo upanje.

Umetnica se je poglobila v slovensko vernost in ugotovila, da je naša marijanska duhovnost povezana z majnikom, ki je mesec cvetlic. Oktobrske rožnovenske pobožnosti samo poudarjajo izraze cvetlične lepote. Ljubezen do travnih cvetlic je umetnica nosila v sebi še kot jecljajoč otrok, ko jih je nabirala ob obronkih potokov. Njena starejša sestra Vida, ki jo je pazila, je znala povedati, kako se je bala za sestrico Veselko, ki se je brez strahu sklanjala nad robovi vodne struge in ljubkovala svoje ljube rož'ce. Kot odraslo lepo dekle je odkrila, da tudi prerok ne najde lepše besede za opis na novo najdenega Edenskega vrta, kot je oris barvitosti, raznolikosti in radodarnosti cvetlic. Marija je bila tudi za našo slikarko nova Eva, ki svoje otroke pelje nazaj v rajski vrt in jih preko lepote razveseljuje z novo radostjo.

Kasneje je slikarka našla potrditev za svojo umetniško intuicijo v ustvarjanju velikega Pierra Soulagesa, ki je uspel s številnimi odtenki bele barve nadgraditi

romansko baziliko v francoski benediktinski opatiji Conquesu. Poznavalci njegovega opusa se niso mogli načuditi, kako se je samozavestni Soulages, ki je s številnim niansami črnih platen večkrat tudi nasilno stopal v naš svet, tokrat z odtenki beline priklonil pred sakralnim prostorom. Postal je ponižen in z milino različnih belih barv ter sledovi notnega črtovja počastil prostor daritve ljubezni in zvokov koralnega petja, ki se dviga v višave. Slikarka se je ob občudovanju njegove hkratne smele umetniške stvaritve in estetske ponižnosti osvestila, kako prav je imela, da je sama v duhu najprej padla na kolena v svetem prostoru in šele potem zasnovala za sakralni prostor barvna okna kot odsev večnosti. S to metafizično ponižnostjo nam je uspela podariti sledove neba v tem majhnem, pa vendar svetem prostoru. Odslej bo vedno naprej skušala zaznati utrip večnostne lepote in prositi za milostni navdih, ki naj vodi njene gibe, ko bo držala v roki svinčnik, čopič, lopatico ali pa rezilo. Zanimivo je, da je tudi akademik Emilijan Cevc, umetnostni zgodovinar in kritik, ki je bil znan po svojih odklonilnih stališčih do slogovnega mešanje, ob vstopu v prenovljeno cerkvico svete Marije na Polju in ob slikarkinih barvnih oknih vzkliknil: »Tokrat pa se ji je posrečilo!«

Kot vemo, je bila Veselka Šorli Puc zelo obetavna slikarka že na Likovni akademiji v Ljubljani, zato je tudi prejela študentsko Prešernovo nagrado. Veliko upa so dajala njena začetna platna, ki so se poigravala s človeškim telesom in nakazovala ples življenja. Hote so bila nedovršena, da bi nakazovala rojevanje in odmiranje vsakega človeškega bitja od rojstva pa vse tja do smrti. Vsako človeško telo se vsak dan prebuja za ples življenja, vsak dan se ponovno rodi, dokler se ne rodi dokončno, ko vstopi v večnost. Šele na tej retrospektivni razstavi smo zaznali, da je slikarka z ritmiko prebujanja in rojevanja človeškega telesa nakazovala odpiranje cvetov in njihove lepote. S tem pa je že izpovedala svoj umetniški *credo*, da je tudi umetnik poklican, da se preko svojih del vedno na novo rodi in se razcvete v življenju, vse tja do zadnjega rojstva, smrti, ki je rojstni dan za večnost.

Zato je naša slikarka zgodaj spoznala, da je dovršeno akademsko slikarstvo le prva stopnja na poti iskanja večne lepote. Venomer jo je vznemirjala opazka njega priznanega učitelja Gabrijela Stupice svojim izbranim učencem: »Tisto, kar imate ob strani« (mislil je na slikarske osnutke), »je bolje, kot pa to, kar nanašate na platna.« Veselka, umetnica po svoji duši, se je ob teh besedah začela zavedati, da v njej domuje skrita sla po neskončni lepoti, ki ji mora dati svobodo in ji pustiti, da izbruhne na dan. Sprejela je, da se njena nepomirljiva sla po lepoti pokaže le takrat, ko se ji preda v svobodnih kretnjah in ko se ji prepusti, da jo vodi v čudovito sozvočje barv, ji pomaga, da se poigra s sproščeno kompozicijo in ji da poguma, da začrta smeli polet linije. Tako se je pogumno podajala k novim oblikam, formam in barvnim odtenkom. Vedela je, da mora vstopiti v novi, neznani svet. In prav simbolno se je kot mlada slikarka podala dobesedno v Novi svet, se pravi čez Ocean in razstavljala v New Yorku.

Ta zgodnja platna so imela motive vrtinca življenja. Hkratne zasidranosti v globini človekove duše in smelega odpiranja tja, v onkraj. Človeško telo na njenih slikah zapleše, se rojeva v čutenju in ljubezni. To so trenutki prepletanja barv, ki najavljajo kasnejše razodetje mavričnega neba. Troje teh platen smo lahko uzrli tudi na njeni retrospektivni razstavi in se čutili dovršenosti njenih smelih potez.

Čez nekaj desetletij je slikarka znova odšla na novo celino, tokrat s svojimi stvaritvami za slovensko cerkev v Torontu, ki pa niso bila več platna, ampak mavrični utrip barvnih oken. Kaj se je v teh desetletjih zgodilo?

V teh letih čudovitega iskanja, ustvarjanja in odkrivanja novih odtenkov Lepote je slikarka Veselka prehodila pot notranjega zorenja, odkrivanja večnih dimenzij v sebi in sprejemanja razodetja Neba, ki se ji je javljalo preko svetopisemskih besedil. Skupaj s svojim možem Matjažem Pucem je stopila v simbolni svet krščanstva in Biblije. Odkrila je, da jo v zakramentalni skrivnosti Lepota objame, se v njej naseli in ji šepeta: Razkrij me tudi drugim, bodi pot, po kateri se bom sklanjala k vsemu svetu! Ta simbolni svet, v katerem večna Lepota začne sobivati s človekom, ga razveseljevati in mu dajati novo upanje, se ji pokaže, kakor smo že nakazali, kot svet irisov in drugih cvetlic.

To je bil čas sedemdesetih let, ko sakralna umetnost, posebno še likovna, ni mogla stopiti v širšo slovensko javnost. To je bilo obdobje težke javne atmosfere, kjer se je svoboda umaknila v zasebne pogovore, skrita snovanja in srečevanja. Vila Mire Mihelič, mame njenega soproga Matjaža Puca, je bila tista odprta hiša za prijatelje, kjer so se rojevale zamisli, pa tudi, kjer so mladi kristjani »upali proti upanju«, da bo vendar napočil čas novih svobodnih kreacij, ko bo mogoče tudi širši javnosti predstaviti Lepo, ki se svetlika iz Onkrajnosti. Slikarka Veselka je veroval v navzočnost Lepote tudi v tistem turobnem času. Cvetlica ji je pomenila simbolni znak upanja. Takrat, ko je nekdo poln gneva govoril o naših nemogočih družbenih in kulturnih razmerah, je odgovorila: »Tudi v mlakah rastejo lokvanji!«

Veselka Šorli Puc, *Sveta Klara*

Slikarka je verovala, da se mora slovenska kultura prenoviti in se na poti skozi puščavo očistiti. Zato je sprejela ta izziv, segala po peresu ter oblikovala in pisala za revijo mladih kristjanov *Tretji dan*, stalno pa tudi za *Zvon*, tudi še v obdobju, ko je imela v svojem naslovu pridevnik »Celovški«.

Njen miselni svet pa tudi njeno obzorje navdiha in hrepenenja sta bila vedno bolj povezana z Biblijo. Zato ji je bil blizu profet Izaija, ki pravi, da bo Gospod rešil svoje ljudstvo babilonske sužnosti in ga popeljal skozi puščavo, a ta puščava bo zaživela z bujnimi vodami in porajanjem očarljivih cvetlic. Cvetovi so izraz navdušenosti nad Božjo velikodušnostjo, znak novega veselja in radosti, izstop iz puščave vsakdanjega življenja in suženjskega dela. Tudi slikarki Veselki so pomenili

uhajanje iz puščave vsakdanjega utripa, saj je hotela izstopiti iz takratnega enoličnega kruhoborstva umetnikov in še bolj zanjo etično nedopustnega grobega povzpetništva.

Da bi to zmogla, se je slikarka Veselka rada spomnila, da Lepoto že nosi v sebi, in tudi besed svojega učitelja, ki smo jih že omenili, zato se je prepustila svojim vzgibom in s smelimi zamahi ter duhovnim zanosom vrgla na papir akvarele čudovitih cvetlic. Po mnenju francoskega likovnega kritika Jean Rogerja je v teh enkratnih gestah dosegla mejo popolnosti.

Prednost bovške razstave je bila, da je pokazala bujnost slikarkinega eshatološkega rastlinja, ki nam razkriva, da Bog presega našo domišljijsko moč. Zdaj razumemo, zakaj na obzorju biblične preroške literature njeni akvareli spadajo v sakralen prostor. Njihova dovršenost nas vabi, da se odslej tudi mi ozremo okoli sebe in zaznamo Božjo dobroto v irisih, lilijah, tulipanih, makovih cvetovih, ovijalkah, zlatih zvezdic …

Kakor da bi nas slikarka sama želela potrditi v našem razumevanju njene umetnosti. V svojih akvarelih je pokazala, kako se lahko iz lepote cvetličnih barv rojeva podoba nebeške Kraljice Marije ali pa kako iz bujnega rastlinja izstopa križani in vstali Gospod.

Ob koncu se povrnimo k njenim vitrajem v bovški cerkvi. Njeno barvno okno Vnebovzete je neka prelomnica v slovenski sakralni umetnosti, saj slikarka Veselka s svojim umetniškim čutom ni samo združila gotske zasnove te lepe cerkve Marije na polju z moderno umetnostjo, kar smo že poudarili, ampak tudi klasično figuraliko z modernim minimalizmom in sodobnim pretokom barv. S tem je pokazala, da Marija sledi Kristusu, ki se vedno znova uteleša v Lepoti, ki je lahko hkrati vrhunska in moderna, istočasno pa dostopna preprostemu srcu. Ni slučaj, da je bil ta vitraj izbran za prvo božično znamko v novoustanovljeni državi Sloveniji. Vsako čuteče oko lahko zazna modrino neba in lepoto ženskosti, ki preko Marijine podobe nagovarjata naše nemirno srce.

Kdor je spremljal dela naše umetnice, je videl, da je slikarka iskala svoj izraz še naprej. Njena želja združevati modernost in staro izročilo, izraziti krščanski misterij v okvirih sodobne estetike se je še stopnjevala. Zato se je v svoji skromnosti sama naučila izrezovati steklo za svoje vitraje.

Tako je še bolj sproščeno izrisovala načrte za velike podrobnosti. S tem je spojila drobne kosce stekla z veličino zasnovane risbe. Sad teh smelih poskusov so bile tudi v Bovcu razstavljene reprodukcije posameznih postaj križevega pota v Evharistični kapeli svetega Antona na Viču v Ljubljani. Ob izdelovanju tega dovršenega umetniškega dela je dobesedno krvavela, saj je izdelava teh oken zahtevala poleg globokega umetniškega navdiha tudi visoko umetelno spretnostno znanje.

Toda umetnica Veselka Šorli Puc je v teh težavah zaznala globlji pomen. Namreč, da mora tudi umetnik sprejeti svoje poslanstvo, ki mu ga nakazuje Kristus: trpeti za lepoto, ki odrešuje svet. Podobno kot pri Bogorodici, Theodokos, je tudi njeno rojevanje umetniških del z izrazom grških cerkvenih očetov »vesela žalost«. To pomeni, da žalost in trpljenje nimata zadnje besede. Zadnjo besedo ima Veselje, tisto, ki prihaja iz Duha Lepote, ki pride, ne da bi vedeli, od kod in kdaj. Veselje Duha, ki nas preveva, ko zdaj zremo v Veselkina dela, Duha, ki ga je pred smrtjo umetnica še enkrat upodobila in ki tudi nam razkriva preko našega zadovoljstva in veselja njeno ime: Veselka!

Dr. Robert Petkovšek

Stoletnica Teološke fakultete – štiristoletnica teološkega študija

Teologija na Slovenskem pred ustanovitvijo Univerze v Ljubljani

Triindvajsetega. julija 1919 je prestolonaslednik Aleksander I. Karadžordžević podpisal zakon o ustanovitvi Univerze v Ljubljani. Zakon je v prvem in drugem členu določal:

> Čl. 1: V Ljubljani se ustanavlja vseučilišče kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki ima pet fakultet: teološko, pravoslovno, filozofsko, tehnično in medicinsko. Medicinska fakulteta bo imela samo dva pripravljalna letnika.
> Čl. 2: Vse fakultete se otvorijo začetkom šolskega leta 1919/20, in sicer teološka, filozofska in pravoslovna v popolnem obsegu, tehnična s prvim in drugim letnikom, medicinska s prvim letnikom.

Teološka fakulteta, ustanovljena skupaj z Univerzo v Ljubljani, je bila ena od njenih petih soustanoviteljic, zato letos z njo praznuje stoletnico.

V primerjavi s prvo univerzo na evropskih tleh, ustanovljeno leta 1088 v Bologni, sto let ni dolgo, a tudi ne zanemarljivo obdobje. V tem času je ljubljanska univerza pomembno vplivala na zgodovinski razvoj našega naroda in mu pomagala do osamosvojitve. Čeprav Teološka fakulteta praznuje šele stoletnico, pa teološki študij na Slovenskem sega veliko globlje v preteklost. V tem času je na naših tleh duha širil, dvigoval in pripravljal na to, da je lahko Univerza leta 1919 svoje delo začela takoj in uspešno.

Kot letnico začetka visokošolskega študija na Slovenskem danes najpogosteje navajamo leto 1619, ko so jezuiti v svojem kolegiju, ustanovljenem leta 1597 pri Svetem Jakobu v Ljubljani, začeli s predavanji iz moralne teologije. V tistem času so jezuitski kolegiji povezovali nižje in višje študije, ki so danes ločeni na gimnazijske in visokošolske oziroma univerzitetne; tako so leta 1619 nižjim študijem dodali višje študije. A letnico visokošolskega študija teologije bi smeli premakniti še nazaj v leto 1589, ko je ljubljanski škof Janez Tavčar v svojem poročilu Apostolskemu sedežu 27. oktobra zapisal, da v Gornjem Gradu šest duhovnikov vzgaja šestnajst semeniščnikov po navodilih tridentinskega koncila o ustanavljanju semenišč, sprejetih na koncilu 1563. Omenimo, da spletna enciklopedija *Britannica* ustanovitev Univerze v Ljubljani brez pojasnila postavlja v leto 1595! Po prepričanju, ki ga je zgodovinar Fran Zwitter izrazil leta 1969 v uradnem zborniku Univerze z naslovom *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani*, ne moremo dvomiti o tem, da je Ljubljana

vse od začetka 17. stoletja imela visokošolski študij, a tega študija ne moremo označiti kot univerzitetnega. Zapisal je: »Tako nam ostane samo sklep, da so pri nas sicer bile višje študije, da se pa na njih niso podeljevala akademske stopnje, ker se je upoštevalo načelo, da je za to potreben poseben privilegij, ki je /.../ ostra meja med temi študijami in pravimi univerzami.« Ta privilegij so lahko podelile svetne ali cerkvene oblasti, torej cesar ali papež.

Teološka kultura na naših tleh pa sega že v antiko. Na Ptuju, ki se je v rimskih časih imenoval Poetovio, je v letih 250–303 živel in deloval prvi latinski ekseget Svetega pisma, sv. Viktorin. Še pomembnejši je bil sv. Hieronim (347–419), čigar 1600-letnico smrti je Teološka fakulteta letos zaznamovala z mednarodnim simpozijem *Hieronymus noster* – Naš Hieronim. V svojem delu *O slavnih možeh* (*De viris illustribus*) se je predstavil z besedami: »Hieronim, rojen očetu Evzebiju v mestu Stridon, ki so ga porušili Goti in je bilo nekdaj na meji med Dalmacijo in Panonijo.« Ni povsem jasno, kje naj bi mesto Stridon ležalo. Nekateri menijo, da bi to lahko bilo na Hrvaškem, a njegove tesne povezave z Emono, današnjo Ljubljano, in Aquileio, današnjim Oglejem, bolj govorijo v prid tezi, da je to mesto ležalo nekje na našem Krasu. Zato sta ga že Franc Ksaver Lukman (1880–1958), velik poznavalec antike in cerkvenih očetov, za njim pa tudi Rafko Valenčič predstavila kot »moža s Krasa«. Po naročilu papeža Damaza je Hieronim na podlagi že obstoječih prevodov Svetega pisma v latinščino v Betlehemu pripravil nov prevod iz hebrejščine, aramejščine in grščine. Ta prevod, ki ga poznamo pod imenom Vulgata, je Katoliška cerkev na tridentinskem koncilu leta 1546 sprejela za svoj uradni prevod. Iz njega so zajemala največja literarna in glasbena dela, prek latinskega bogoslužja pa je vstopil tudi v vsakdanje življenje.

Za razvoj teološke kulture je bil pomemben srednji vek. Tuji misijonarji so se tedaj srečali z vprašanjem, kako v jezik naših prednikov prevesti abstraktne teološke in filozofske izraze. S tem se je pri naših prednikih sprožil proces razvoja abstraktne misli; obenem jih je ta proces potegnil v kulturno izmenjavo in sporazumevanje z drugimi ljudstvi. O pomenu, ki ga je imelo za našo kulturo prevajanje teoloških izrazov v jezik naših prednikov, je zgodovinar Peter Štih v razpravi »Ko je Cerkev začela govoriti slovansko« zapisal: »Ob naslonitvi na leksiko karantanskih Slovanov so morali misijonarji na novo ustvariti krščansko terminologijo oznanjenja /.../. Tu ni šlo samo za prevod temeljnih cerkvenih pojmov, ampak se je pojavila tudi potreba izraziti v slovanskem jeziku abstraktno teološko mišljenje z njegovo precizno pojmovno členitvijo.« Po Štihu je tu šlo za »duhovno-kulturno akcijo najvišjega ranga«, ki je imela prvič v zgodovini za cilj »premagati jezikovno bariero med idiomi romanskega in germanskega jezika na eni ter slovanskega jezika na drugi strani«.

Teološko kulturo naših prednikov razkrivajo tudi *Brižinski spomeniki*, ki so nastali med letoma 972 in 1039 in veljajo za najstarejše znane ohranjene zapise v slovenščini ter za najstarejše latinične zapise v katerem koli slovanskem jeziku. V slavnostnem predavanju ob sedemdesetletnici Fakultete je nadškof Francè Perko avtorja *Brižinskih spomenikov* označil kot »prvega slovenskega teologa, ki so ga napajala vzhodna in zahodna razmišljanja o ničnosti in veličini človeka v Kristusu«. Teologija ni bila samo prostor abstraktnih teoloških in filozofskih razmišljanj, ampak tudi prostor, kjer se je človek srečeval z najglobljimi bivanjskimi vprašanji in je nanje iskal odgovore. Teološka vprašanja so nato obravnavali v srednjeveških samostanskih šolah in v večjih župnijskih središčih, kjer so pripravljali kandidate

za delo med našim ljudstvom. Pomembno vlogo na področju teološke kulture so imeli tudi protestantski teologi v 16. stoletju.

Na teh zgodovinskih temeljih in v takšnem kulturnem kontekstu se je v 17. stoletju začel visokošolski študij teologije na Slovenskem. Svoj tedanji zagon je črpal predvsem iz tridentinske prenove. Visokošolski študij teologije, ki so ga jezuiti uvedli na svojem kolegiju, se je postopno širil in se leta 1704 razširil na področje filozofije, pozneje celo na področje tehnike. Po prihodu p. Gabrijela Gruberja z Dunaja leta 1768 so ustanovili celo stolico za mehaniko, kjer je poleg mehanike in hidravlike Gruber poučeval nizke gradnje in mapiranje. Po zgodovinarju Vasiliju Meliku se je z uvedbo filozofskega študija leta 1704 začela »predzgodovina današnje Filozofske fakultete« Univerze v Ljubljani. Ko je leta 1783 Jožef II. z reformo ukinil škofijske in redovne bogoslovne šole in namesto njih vzpostavil generalna semenišča, je bil teološki študij v Ljubljani ukinjen in prestavljen v generalno semenišče v Gradec. Že tedaj je študij trajal pet let, temu pa je sledilo eno leto praktičnih pastoralnih vaj. A vsi škofje reforme niso podprli. Glede tega je bil zelo jasen ljubljanski škof Herberstein, ki je že v pismu 28. junija 1783 poudaril, da to škofu jemlje možnost, da bi »bližje in bolje poznal« svoje gojence. Obenem je poudaril, da morajo duhovniki za svoje pastoralno delo nujno dobro obvladati »kranjski jezik«, za kar v Gradcu ne bi imeli možnosti. Po smrti Jožefa II. 20. februarja 1790 je 4. julija izšel dvorni dekret, ki v avstrijskih dednih deželah ukinja generalna semenišča in škofom dopušča, da v začetku naslednjega šolskega leta spet vzpostavijo svoja semenišča. V začetku devetdesetih let 18. stoletja je v Ljubljani nastal cesarsko-kraljevi licej in v njem je poleg filozofskih in mediko-kirurških študijev z dekretom 10. junija 1790 dobil svoje mesto teološki program, ki je omogočal znanstveno izobraževanje teologov kakor tudi izobraževanje duhovnikov za praktično dušnopastirsko delo. Licej je bil ukinjen v letu 1848/49. S tem so bili v Ljubljani ukinjeni vsi visokošolski študiji. Tedaj je teološki študij organizirala škofija sama v obliki Škofijskega bogoslovnega učilišča in ga v tej obliki izvajala vse do ustanovitve Univerze leta 1919. V Mariboru pa je bila leta 1859 ustanovljena Visoka bogoslovna šola, ki je delovala do leta 1941.

Teologija v okviru Univerze v Ljubljani

O univerzi na naših tleh so v začetku 18. stoletja že razmišljali člani *Academiae operosorum*, a šele Centralne šole, ki so jih ustanovili Francozi, so za kratek čas svojega delovanja (1810–1813) dobile pravico podeljevanja akademskih naslovov. Ponovno so zahtevo o ustanovitvi slovenske univerze postavili v okviru slovenskega narodnega programa v letu 1848 in nato leta 1898, ko je krajnski deželni zbor zahteval ustanovitev univerze s filozofsko, pravno in teološko fakulteto.

Okoliščine so postale ugodne po koncu prve svetovne vojne. Priprave za ustanovitev je prevzela Vseučiliška komisija, ki je imela svojo prvo sejo 5. decembra 1918, v njej navzoči teologi pa so bili dr. Janez Zore, podpredsednik, dr. Aleš Ušeničnik in dr. Josip Srebrnič. Že na svoji prvi seji je razpravljala o možnosti, da bi slovenska univerza svoje delo začela pod okriljem univerze v Zagrebu, šele pozneje, ko bodo učiteljski kadri usposobljeni, pa bi se preselila v Ljubljano. V komisiji jih je večina zagovarjala idejo o postopnem ustanavljanju univerze. A mnenja o tem, kako z univerzo začeti, so bila različna. Liberalni

krogi so menili, da slovenske univerze po tem, ko je nevarnost ponemčevanja minila, niti ne potrebujemo. Poleg tega so menili, da univerza ni slovensko narodnostno vprašanje, ampak centralno jugoslovansko vprašanje – to pa narekuje eno samo univerzo in uporabo skupnega srbskega jezika. Drugi so predlagali, da bi univerzo ustanovili v Trstu.

Osmega decembra, le tri dni po prvi seji Vseučiliške komisije, so teologi izdali spomenico, v kateri so zahtevali takojšnjo ustanovitev univerze v Ljubljani in v slovenskem jeziku. Mnenja dolgo niso bila poenotena in še 6. februarja je dr. Karel Verstovšek, poverjenik za uk in bogočastje v Narodni vladi, beograjski centralni vladi poročal o potrebah visokega šolstva v Ljubljani in predlagal ustanovitev univerze s štirimi fakultetami. Ta naj bi začela delovati na zagrebški univerzi, na katedrah s slovenskim predavateljskim jezikom, ki naj bi bile ustanovljene posebej za to. V tem času pa se je v Beograd napotil predsednik Vseučiliške komisije, pravnik dr. Danilo Majaron, nekdanji gojenec Alojzijevišča, ki je na Dunaju začel s študijem teologije in se nato preusmeril v študij prava, ter prepričal ministra prosvete Davidovića o ustanovitvi univerze. Tako je 6. marca iz Beograda prišlo sporočilo o odobritvi predloga, a le mesec pozneje, 1. aprila, je vlada odobritev preklicala. Majaron je ponovno interveniral, tokrat pri podpredsedniku vlade dr. Antonu Koroščcu. Drugega julija je vlada na ministrski seji, ki jo je vodil Korošec, sprejela zakonski predlog, ki ga je 17. junija sprejelo Začasno narodno predstavništvo, 23. julija pa ga je podpisal prestolonaslednik Aleksander. Zakon je stopil v veljavo 1. septembra z objavo v *Uradnem listu*.

Stare sanje, da bi Slovenci dobili svojo univerzo po treh stoletjih razvoja visokošolske kulture, so bile tudi v najugodnejšem trenutku, ki je bila krhkost novoustanovljene Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, v nevarnosti, da se ne uresničijo. Ogrožale so jih notranja neenotnost, centralistična jugoslovanska usmerjenost in nenaklonjenost centralne vlade v Beogradu. Uspehu pa so botrovali vztrajnost, vizija in povezanost, ki so jih pokazali dr. Danilo Majaron, dr. Karel Verstovšek, dr. Anton Korošec in tudi teologi. Ti so prepoznali pravi trenutek – če bi ga zamudili, univerze še dolgo ne bi bilo mogoče ustanoviti, to pa bi imelo za posledico povsem drugačen tek zgodovine slovenskega naroda. V slavnostnem zborniku, ki ga je Univerza izdala leta 1969 ob petdesetletnici ustanovitve, je Metod Mikuž, profesor za zgodovino narodov Jugoslavije po prvi svetovni vojni na ljubljanski Filozofski fakulteti, vlogo teologov ocenil z besedami: »Zanimivo je torej, da so bili prav teologi tisti, ki so pokazali Vseučiliški komisiji edino pravo pot, da je treba /.../ iskati rešitev vprašanja ljubljanske univerze le na domačih tleh.« Tudi v nadaljnjih letih je centralna vlada Univerzi v Ljubljani nenehno grozila z ukinitvijo ene ali več fakultet ali celo celotne univerze. Proti temu so se rektorji ob pomoči političnih predstavnikov – med njimi velja izpostaviti dr. Antona Korošca, ki je postal tretji častni doktor Univerze ob njeni dvajsetletnici – morali nenehno boriti z jasnimi, odločnimi zahtevami in z veliko mero iznajdljivosti.

V času pred drugo svetovno vojno je Teološka fakulteta znanstveno močno napredovala. Njeni prvi profesorji so bili: z ljubljanskega škofijskega bogoslovnega učilišča dr. Aleš Ušeničnik (filozofija), dr. Franc Ušeničnik (pastoralna teologija) in dr. Janez Zore (cerkvena zgodovina in cerkveno pravo), z goriškega centralnega semenišča dr. Josip Srebrnič (cerkvena zgodovina), z mariborskega bogoslovnega

učilišča pa dr. Franc Ksaver Lukman (dogmatika in dogemska zgodovina) in dr. Matija Slavič (Sveto pismo Stare zaveze). Tem so se kmalu pridružili še dr. Andrej Snoj (Sveto pismo Nove zaveze), dr. Gregorij Rožman iz Celovca (kanonsko pravo), dr. Josip Ujčič z Dunaja (moralno bogoslovje), dr. Janez Fabijan (sistematična dogmatika) in dr. Franc Grivec iz Zagreba (osnovno bogoslovje). Učiteljski zbor se je postopoma širil. Poseben poudarek je Fakulteta namenjala »vzhodnemu bogoslovju«, ki ga je leta 1921 uvedel Franc Grivec z namenom, da bi slušateljem pomagalo spoznati zgodovino in teologijo vzhodnih cerkva.

Pred drugo svetovno vojno je Fakulteta dala Univerzi tudi tri rektorje: Aleša Ušeničnika, Franca Ksaverja Lukmana in Matija Slaviča. Kot primer izjemnega dela, ki so ga učitelji Teološke fakultete opravili, omenimo dr. Matija Slaviča, ki se ga letos posebej spominjamo ob stoletnici priključitve Prekmurja matični deželi. Odločitev o priključitvi Prekmurja Sloveniji so arbitri na pariški mirovni konferenci sprejeli na podlagi znanstvene študije, ki jo je pripravil s pomočjo dr. Frana Kovačiča, duhovnika in profesorja filozofije in zgodovine na mariborskem bogoslovnem učilišču. Med najpomembnejše Slovence 20. stoletja Slaviča uvršča tudi to, da je v slovenščino prvi prevedel vso Staro zavezo iz hebrejskega izvirnika. Bil je edini dvakratni rektor Univerze (1932–1934 in 1939–1941), skozi vso drugo svetovno vojno pa prorektor. Kot rektor je v prvem mandatu reševal univerzo pred namero vlade, da ukine Teološko, Medicinsko, Tehnično in Pravno fakulteto, in po načrtih prof. Jožeta Plečnika je kljub nasprotovanju prosvetnega ministrstva začel z gradnjo univerzitetne knjižnice. V drugem mandatu, ki je že segel v čas druge svetovne vojne, pa si je prizadeval za nemoteno delovanje univerze pred nevarnostjo, da univerzo zaprejo zaradi študentskih demonstracij in italijanske okupacije. Kljub vsem zaslugam je bil Slavič po odloku ministra za prosveto Narodne vlade Slovenije 10. maja 1945 »odstavljen iz dosedanje službe in položaja«. Komunistična oblast ga je na procesu 4. julija 1945 zaradi vključenosti v sosvet Ljubljanske pokrajine (ustanovljen 27. maja 1941), v katerega so ga imenovale italijanske okupacijske oblasti po rektorski funkciji, obsodila na deset let zapora, odvzem narodne časti, prisilno delo in odvzem treh četrtin premoženja. Slavič se je pred tem umaknil iz Slovenije; vrnil pa se je po amnestiji leta 1947. Že leta 1942 je agent Varnostne-obveščevalne službe Osvobodilne fronte (VOS OF) umoril dr. Lamberta Ehrlicha. V begunstvo se je poleg Slaviča z drugimi begunci podalo še pet profesorjev – dr. Alojzij Odar, dr. Ludvik Čepon, dr. Alojzij Košmerlj, dr. Ignacij Lenček in dr. Josip Turk – ter velik del slušateljev. Že leta 1945 je dr. Odar za to skupino izposloval status fakultete s pravico podeljevanja akademskih naslovov; ustanova se je nato leta 1947 preselila v Argentino in tam delovala do leta 1959.

Novi zakon o ureditvi visokega šolstva v Ljudski republiki Sloveniji (21. oktobra 1949) je določil, da se »Teološka fakulteta ljubljanske univerze izloči iz sestava ljubljanske univerze in postane samostojna fakulteta«. Četrtega marca 1952 pa je Svet za prosveto in kulturo dekanatu Teološke fakultete sporočil: »Z ozirom na ustavne določbe o ločitvi cerkve in države Vam sporočamo, da z 31. junijem t. l. fakulteta preneha biti državna ustanova in da s tem prenehajo vse proračunske in druge obveznosti našega Sveta do Vaše fakultete.« Fakulteta je s tem postala zasebna cerkvena ustanova, a tudi po tem so državni organi ohranili nadzor nad fakulteto. Tako je ostalo vse do osamosvojitve, ko je nova

država leta 1991 sprejela Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o pravnem položaju verskih skupnosti v SRS, s katerim je Teološka fakulteta postala državno priznana. Po registraciji ji je Izvršni svet Skupščine Republike Slovenije zagotovil finančna sredstva, Univerza v Ljubljani pa jo je ponovno vključila v svoj sestav 18. novembra 1992 s sklepom, da se »Teološka fakulteta kot akademska inštitucija ponovno vključi v Univerzo v Ljubljani kot ena fakultet«.

Po letu 1952 se je teologija na slovenskih tleh odprla procesom modernizacije, zlasti teološkim iskanjem po drugem vatikanskem koncilu. V slavnostnem predavanju, ki ga je imel nekdanji predavatelj nadškof dr. Francè Perko leta 1989, to je ob koncu obdobja, ko je bila Fakulteta izključena iz sistema javnega šolstva, se kaže, kako so njeni učitelji dojemali svoje poslanstvo. V predavanju z naslovom »Teološka fakulteta v službi naroda in Cerkve« je nadškof Perko poudaril, da je po letu 1919 slovenski narod skupaj z drugimi jugoslovanskimi narodi prehodil »dolgo in težavno pot« in šel skozi mnoge preizkušnje. Tu je tudi teologija, »znanost o Bogu na podlagi krščanskega razodetja in človeškega iskanja«, odigrala pomembno vlogo s svojim pogledom v skrivnost človeka, njegove biti, njegovega smisla, medčloveških odnosov in njegove prihodnosti. Z besedami Emmanuela Mounierja je Perko poudaril, da »krščanstvo angažira in aktivira človeka pred izzivi zgodovinskih dogajanj«. S podobnimi besedami je opredelil teologijo kot »aktivnost vere, kot znanost vere v službi Cerkve in človeštva«. S tem je poudaril globoko zakoreninjenost teologije v slovenskem narodu; ta sega vse do *Brižinskih spomenikov*. Kultura slovenskega naroda je od 8. stoletja vezana na krščansko duhovno izročilo, ki je ustvarilo »dušo slovenskega naroda«. Brez teološkega poznavanja krščanstva zato ni mogoče razumeti slovenske kulture. S tem pomaga slovenskemu človeku »poznati sebe, se identificirati«. Teološka fakulteta je prek svojih učiteljev in diplomantov prispevala k spoznavanju naše krščanske preteklosti, slovenskemu človeku je podeljevala »plemenito krščansko razsežnost« in bogatila besedišče ter pojmovni svet. Tudi danes želi s svojim delom krepiti »duhovno hrbtenico slovenskega naroda, da se mora upirati različnim prisilam in težavam, ki jih prinašajo viharji zgodovine.« Tu se spet sklicuje na Mounierjevo misel: »Vloga krščanskega duha je, da počasi, od znotraj zmanjšuje zasužnjenost prisili, ko vnaša pravičnost in končno neizmernost in preobilje ljubezni do bližnjega. Kajti prave revolucije, ki potiska svet naprej, ne povzroča nasilje, ampak luč duha in moč ljubezni.« Kakor Cerkev pa fakulteta svojega poslanstva ne omejuje zgolj na kulturno in še manj zgolj na socialno področje, ampak vidi svoj pravi izziv v »uresničevanju odrešenja v teku zgodovine narodov in vsega človeštva«, ki je »božji poziv k popolni osvoboditvi v brezmejnosti božjega bitja« – tega »uresničuje Bog po Kristusu v moči Svetega Duha v Cerkvi«. S tem stopamo v jedro teološkega poslanstva. V skladu s svojim predhodnikom Grivcem pa vidi Perko kot posebno nalogo teologije na naših tleh, da v »simfoniji z vesoljnim božjim ljudstvom Kristusove Cerkve« izdela »slovensko teologijo«, katere naloga je utelesiti Božjo besedo znotraj posebnosti slovenske kulture in izročila. Posebnost ljubljanske Teološke fakultete je ves čas bila njeno dialoško delovanje, ki ga ima glede na dejstvo, da stojimo na kulturnem, verskem in jezikovnem križišču različnih svetov: na meji pravoslavnega, protestantskega in katoliškega sveta; na meji med krščanstvom in islamom, med vzhodno in

zahodno Evropo in tudi na meji komunistično ateističnega in za vero odprtega zahodnega sveta. Tako je Perko v svojem razmišljanju ujel duha svojega časa.

Po ponovni vključitvi Teološke fakultete v Univerzo v Ljubljani je Fakulteta poleg študijskega programa teologija, namenjenega predvsem duhovniškim kandidatom, pripravila dvopredmetne pedagoške programe v sodelovanju s filozofskima fakultetama univerz v Ljubljani in Mariboru. Študijsko področje je s teologije razširila na področje zakonske in družinske terapije in religiologije. Po merilih bolonjske reforme izvaja te programe na vseh treh bolonjskih stopnjah. V obliki vseživljenjskega izobraževanja pa izvaja tudi izpopolnjevalne programe, katerih cilj je izpopolnjevanje, dopolnjevanje, poglabljanje in posodabljanje znanja. Ti programi so: zakonska in družinska terapija, pastoralno izpopolnjevanje, duhovno izpopolnjevanje, geštalt pedagogika in karitativno delo.

Teologija danes in jutri

Od tridentinskega koncila študij na katoliških teoloških fakultetah sledi skupnim temeljnim smernicam, ki jih določa Sveti sedež in imajo pri študiju teologije v Katoliški cerkvi univerzalno veljavo. Že leta 1599 so jezuiti izdali študijski načrt z naslovom *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu* (uradni načrt za jezuitsko vzgojo) – skrajšano: *Ratio Studiorum* –, ki je standardiziral globalno vpliven sistem jezuitske vzgoje. Načrt, namenjen šolskemu vodstvu in učiteljem, se je naslonil na klasične predmete: teologija, filozofija, latinščina in grščina. Leta 1832 so dokument popravili – še vedno je temeljil na istih klasičnih predmetih, večjo pozornost pa so dali maternim jezikom, zgodovini, geografiji, matematiki in naravoslovju. Zadnje smernice za študij na katoliških teoloških fakultetah je prinesla apostolska konstitucija *Veritatis gaudium* (*Veselje resnice*), ki jo je papež Frančišek podpisal 8. decembra 2017. Kriza, v kateri se izgublja sodobni svet, ni površinska, zgolj družbena, ampak je globlja – antropološka. Podobo, ki jo je imel v našem izročilu človek o sebi, danes izgublja, ne da bi jo na pragu nove digitalne dobe uspel nadomestiti z enakovredno. Sprememba je tako globoka, da papež Frančišek našega časa ne označuje kot dobo sprememb, ampak kot spremembo dob. Stojimo pred veliko neznanko. V vseh tako prelomnih obdobjih je bila prav teologija odločilna. Po prepričanju Jana Assmanna, znamenitega nemškega egiptologa in religiologa, je prav teologija človeka izpeljala iz despotizma mogočnih starih kultur, med katerimi je bil faraonski Egipt najmogočnejši, in ustvarila podlago moderni kulturi, v kateri danes živimo. Aleida Assmann vidi začetek naše moderne kulture v *exodusu*, to je v svetopisemski zgodbi o izhodu Izraelcev iz egiptovske »hiše sužnosti«.

V nasprotju s sodobnimi idejami, da z vstopom v digitalno dobo zapuščamo »dobo resnice« in vstopamo v dobo postresnice, je apostolska konstitucija *Veritatis gaudium* jasna: v središče teologije postavlja vprašanje resnice. V jedru vse resnice pa je resnica, razodeta v Jezusu Kristusu, ki je resnica o Božjem posinovljenju človeka in o vesoljnem bratstvu vseh ljudi ter o svetu kot našem »skupnem domu«. S tem želi teologija človeku pomagati, da bi sebe razumel v evangeljski luči upanja, vere in ljubezni.

Temeljno poslanstvo teologije danes je, da obnavlja in poglablja to evangeljsko sporočilo. S tem teologija ustvarja podobo človeka, posledično pa tudi

temelj drugemu znanstvenemu iskanju in tehničnemu napredku. Ta temeljni okvir je »novi humanizem«, je celostni pogled na človeka, ki je v svojem jedru bratski humanizem. Druga lastnost, ki jo mora teologija danes usvojiti, je kerigmatičnost. Kerigmatičnost teologije pomeni, da človek v njenih resnicah prepozna odgovor na svoja iskanja, na svojo prihodnost, na svoje uresničenje. Zato ga te resnice navdajajo z veseljem. Že pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu (tč. 22), sprejeta na drugem vatikanskem koncilu, pravi:

> V resnici samo v skrivnosti učlovečene Besede res v jasni luči zasije skrivnost človeka. Prvi človek, Adam, je bil namreč podoba prihodnjega, to je Kristusa Gospoda. Kristus, novi Adam, ravno z razodetjem skrivnosti Očeta in njegove ljubezni človeku v polnosti razodeva človeka in mu odkriva njegovo najvišjo poklicanost. Nič ni torej čudnega, da /.../ obravnavane resnice [resnice o dostojanstvu človeške osebe, R.P.] najdejo v Njem svoj izvor in dosegajo svoj vrhunec.

Apostolska konstitucija opredeli poslanstvo teologije z besedo »fermentacija«. Izraz »fermentacija« je sinonim za besedi »kvašenje« ali »vrenje«, ki neko substanco spremeni v novo, za življenje pomembno substanco – podobno tudi teologija ustvarja novo podobo človeka v najbolj vzvišenem smislu. Ta podoba, ki jo teologija danes »fermentira« in je izhodišče za človeka v digitalni dobi, je podoba človeka-brata. Teologija je tista, ki ima nalogo, da v sodobnem, brezosebnem digitalnem svetu fermentira medčloveško bližino, dialog, upanje, vključevalno držo in nenazadnje transdisciplinarno podobo človeka. Sodobne znanosti človeka reducirajo vsaka na svoje področje in ga drobijo v fragmente, nato pa ga kot lepljenko sestavljajo v celoto. Nasprotno teologija v človeku prepoznava podobo Boga, osebo, ki neskončno presega svoje sestavine in je zato nad vsemi disciplinami. To evangeljsko vizijo je Pascal ubesedil v svojih *Mislih*: »Človek neskončno presega človeka.« Ta prostor presežnosti je predmet teološke misli.

Foto: Dejan Pacek

Peter Kovačič Peršin

Personalizem na Slovenskem

4. del

Odmev personalistične misli v leposlovju

Ivan Mrak – Jezus temeljna oseba krščanske vere

Tretja prepoznavna personalistična usmeritev na Slovenskem izhaja iz filozofije razmerja in dialoga judovskega filozofa Martina Bubra. Buber je iskal pot, da bi zahodnega človeka, ki je v dveh svetovnih vojnah izkazal svoje barbarstvo, prebudila k odgovornosti za drugega, prebudila njegovo osebno vest. Odgovor je našel v medsebojni odvisnosti in zavezujočosti človeka, ki svojo etično držo in s tem svoje bivanje udejanja v temeljnem človeškem odnosu jaz – ti. Prav v Bubrovi filozofiji je Mrak našel intelektualno spodbudo za oblikovanje svojih dramskih likov in dramske zgradbe, ki jo izvaja predvsem iz duševnih, čustvenih in nazorskih odnosov ter konfliktov med dramskimi protagonisti, in ne toliko iz družbene pogojenosti. V svojih dramah se osredotoča na vprašanje medčloveških razmerij kot bolj temeljnih od zgodovinske angažiranosti človeka. Na ta način razvija Bubrovo idejo o medsebojnosti (interpersonalnosti), ki je dejavnik človekove etične uzavestitve in njegove zoritve v osebo. Bubrova definicija osebe bi se glasila: Oseba ni neka vnaprej dana bitnost, človek se kot oseba vzpostavlja šele v razmerju z drugim, v razmerju jaz – ti (medčloveška razmerja) in v razmerju jaz – ono (odnos človeka do stvari). Oseba je torej rezultat človeške medsebojnosti, ki je vedno dinamična, tudi konfliktna. To spoznanje je Mrak eksistencialno živo razvil tudi v esejih in dnevnikih. Za ponazoritev navedek iz njegove izpovedne knjige *Smer in protismer:* »Mar je iz lagodne enousmerjenosti sploh mogoče resnično duhovno dihati? Mar ni slednja duhovna rast pogojena iz nasprotovanj? Mar ni vsaka resnična duhovnost vendarle končna sinteza nekih spraševanj, vzvodov in padcev?«[1]

Mrak je bil izrazit samohodec, ki ni pripadal nobeni literarni struji, v dramski umetnosti se je izobraževal privatno, v Zagrebu in Parizu. V gledališki svet je stopil z revoltom zoper pritlehnost kulturnega okolja in s tem škandalozno za medvojno malomeščansko Ljubljano. Napisal je okrog 50 del, največ dramskih. Kot dramatik je dozorel med okupacijo v soočenju z genocidom nad našim narodom, ki ga je izvajal okupator. Napisal je dramski ciklus *Slovenska tetralogija* (*Gorje zmagovalcev*, *Talci*, *Rdeča maša*, *Blagor premagancev*), v katerem osvetli skozi osebne drže protagonistov ključna dejstva slovenskega osvobodilnega boja in revolucije. Jedro njegovega povojnega opusa tvorijo: dramski ciklus *Rimljanovina*, ki je tragična »kronika« njegove rodbine; dramski ciklus o francoski revoluciji *Revolucijska tetralogija* (*Mirabeau*, *Marat*, *Ande Chenier*, *Robepierre*), kjer po usodi voditeljev francoske revolucije razgali grozote revolucionarnega nasilja in njihovo človeško tragiko; in biblični ciklus, med katerimi je trilogija *Proces* gotovo

[1] Ivan Mrak, *Smer in protismer*, Ljubljana 1984, 39.

osrednje delo in ključno za razumevanje njegove personalistične orientacije. *Proces* je posvetil spominu svoje življenjske sopotnice kiparke Karle Bulovec Mrak, ki je umrla zaradi izčrpanosti leta 1957. V povojnih letih je bil zamolčan avtor. Delno priznanje za svoj enkratni dramski opus v slovenski književnosti je dobil šele postopoma, ko so bile uprizorjene nekatere njegove drame. Najodmevnejše med občinstvom so bile *Marija Tudor* in *Mirabeau*, uprizorjene v ljubljanski Drami, *Proces* pa leta 1981 v tržaškem SSG. Večina njegovih del, tudi eseji in dnevniki, je bila natisnjena šele proti koncu njegovega življenja. Slednje in več dram je izdala založba 2000.

Mrak v svojih dramah raziskuje dialektično naravo človekove duševnosti, ki se izraža kot smer in protismer človečnosti. Tako naravo razkrivajo medsebojni odnosi dramskih protagonistov, ki pogojujejo tudi njihovo življenjsko usodo, namreč medsebojni odnosi niso le izvor tragičnih zapletov, temveč v prvi vrsti izziv za posameznikovo ozaveščanje in etično prebujanje. Ta jih končno privede do tragičnega konca. V tem kontekstu je zasnoval večino svojih dramskih del, posebno drame o velikih zgodovinskih osebnostih.[2] Da bi izrazil tragični paradoks medsebojnosti, je kot ustrezen leposlovni medij izbral tragedijo, ki je v Evropi domala mrtva od romantike. Zato je iskal vzor v antični grški tragediji, a razvil izvirno zvrst – himnično tragedijo. Če antična tragedija svojo katarsis izvede v brezizhodnosti tragičnega pogina junaka, Mrak vodi dramskega junaka k etični ozaveščenosti in prikaže njegovo smrt kot zavestno izbiro, da bi svojemu življenju dal smisel presežnosti in našel odrešitev iz bivanjskega kaosa. Namreč, »tragični junak se bori za duhovne vrednote, kajti čim propade v borbi za materialne vrednote, tisti trenutek se vsakršna še tako tragična snov spremeni v navadno barantanje z usodo, življenjem in svetom.«[3] V tem tiči dejstvo, da »resnična tragedija ne more na nas vplivati niti žalostno niti pesimistično, ampak nam dvigne v zavest vso lepoto življenja, nam preko vsega malenkostnega in sekundarnega prebudi v zavest totaliteto, smisel in namen, v svojem bistvu življenja ne zanika, ampak ga potrjuje in poveličava«.[4] Iz tega vidika Mrak poimenuje svoje drame himnične tragedije. Himničnost junakove življenjske izbire razkriva njegov »tragični zagon, ki gre sledeč skritemu imperativu v sebi svojo pot v popolni zavesti, da tvega življenje, ki ga sicer fanatično ljubi, a ga prav s svojo smrtjo na novo potrdi v vsej njegovi totaliteti, smislu in namenu«.[5] Mrak zato poudarja, da tragedijo lahko zasnuje le umetnik, ki je osebnostno dozorel do celovitega uzrtja bivanja:

> Le če je pesnik prišel prek resnično doživetega ti – do soočenja s slehernim človekom, z bivanjem nasploh, potem je lahko verodostojen njegov mi – sicer pa ostaja ta mi zgolj parola in plakat. To so naznake do tistega jedra, ki bi ga lahko označili kot notranjo, najbolj intimno strukturo sleherne tragedijske dramaturgije.[6]

Za najizrazitejši primer himnične tragedije, pisane v duhu personalistične filozofije medsebojnosti, lahko označimo njegovo biblično himnično trilogijo *Proces* (*Človek iz Kariota*, *Veliki duhovnik Kajfa*, *Prokurator Poncij Pilat*), ki jo sklene s himničnim misterijem *Janez evangelist*. *Proces* govori o življenjskem poslanstvu in smrti Jezusa Kristusa. O razlogih, zakaj se je lotil dramatizacije te snovi, zapiše:

[2] *Mirabeau*, *Marat*, *Ande Chenier*, *Robepierre*, *Marija Tudor*, *Heinrich von Kleist*, *Abraham Lincoln*, *Van Goghov vidov ples*, *Čajkovski*, *Ivan Grohar* idr.
[3] Ivan Mrak, *Tragični paradoks bivanja*, Ljubljana 2009, 35.
[4] Prav tam, 31.
[5] Prav tam, 30.
[6] Ivan Mrak, *Smer in protismer*, Ljubljana 1984, 111–112.

ESEJ

> Temeljni mit naše evropske zavesti in smisla je gotovo Jezus iz Nazareta. Na tem temeljnem mitu počiva vsa naša kultura in zavest. Ta mit sem razgrnil v svojo trilogijo *Proces* proti Jezusu, ki zaobsega tragedijo Jezusovega izdajalca Juda, človeka iz Kariota, tragedijo velikega duhovnika Kajfe in tragedijo rimskega prokuratorja Poncija Pilata. Te tri osebe so v naši zavesti ključ do Jezusovega pojava. Ta osnovni ključ je hkrati naš splošno utrjeni mit vsega našega počlovečevanja.[7]

Mrak sklene trilogijo *Proces* s himničnim misterijem *Janez Evangelist*, ker je prav s tem besedilom dal dokončen odgovor na Jezusov civilizacijski pomen, odgovor na za našo civilizacijo ključno vprašanje: kdo je Jezus.

Osrednji lik imenovanih dram je torej Jezus, vendar on ne nastopa na sceni. S tem se je Mrak izognil profanaciji Jezusove osebe. In ker je edino gibalo dramskega dogajanja Jezus, saj določa s svojim naukom, trpljenjem in smrtjo medsebojne odnose dramskih protagonistov, postavlja dramatik Jezusovo odsotno prisotnost v območje transcendence. Dramske osebe doživljajo Jezusa kot osebni življenjski izziv. Njegove besede in dejanja, sam njegov pojav zahtevajo od vsakogar, ki ga sreča, opredelitev za njegovo resnico in izbiro ali proti njej. Jezusov klic k življenjski opredelitvi je notranji, dramske osebe ga doživljajo kot najbolj intimni, usodni izziv, ki se mu ni mogoče upreti. Srečanje z njim je brezpogojni ali – ali. Odločilni protagonisti, ki so krivi njegove smrti, nimajo moči, da bi sledili klicu svoje vesti in srca. Sledijo zastavljeni smeri svojega življenja: družbeni uspešnosti, voditeljskemu položaju v narodu in osebni koristi, vendar v mukah notranjega boja. Te dileme razrešujejo v notranjem mučnem soočenju z Jezusovim pojavom in v medsebojnih konfliktnih pogovorih, kjer prihaja do izraza njihova ujetost v lastne ambicije, družbeni položaj ali pri Judi v zaslepljeno željo po politični osvoboditvi svojega naroda. Veliki duhovnik Kajfa ne more sprejeti desakralizacije templja in s tem svoje vodilne vloge v narodu. Poncij Pilat rešuje svoj prokuratorski položaj, ker mora zagotavljati politični mir, in žrtvuje zanj nepomembnega judovskega pridigarja. Juda, ki je Jezusov učenec in ga obožuje zaradi njegove izredne moči tako, da ga vidi za političnega mesijo Judov, se zlomi zaradi svoje slepote in nemoči, da bi sledil Jezusu, ko ta zavrže ponujeno družbeno moč. Prav v tem pa je bistvo Jezusovega duhovnega poslanstva in njegove odločitve – ostati zunaj družbenih in zgodovinskih interesov, biti zavezan v celoti pomoči in odreševanju vsakega, tudi zavrženega človeka, ne glede na narodnost, vero ali kulturo. Taka drža je za Mraka bistvo krščanske vere in bivanja. To je temeljno sporočilo trilogije *Proces*.

Evangelist Janez, ki spremlja Jezusa v njegovem trpljenju in smrti in je torej v celoti dojel in sprejel njegovo odrešeniško poslanstvo, pa doživlja duhovne muke ob izgubi učitelja in spričo spraševanja, kaj bo poslej z njegovim naukom. Tava po jeruzalemskih krajih in ulicah, koder je spremljal Učenika. Ko stopi v prostor zadnje večerje, sreča stotnika, ki je vodil Jezusovo križanje. Tudi stotnik je strt, ker ga je smrt pravičnega prebudila in spozna krivičnost oblasti kot slepe volje do moči. V dramatičnem pogovoru z njim Janez spozna, da je tudi on doživel notranje srečanje z Jezusom in slišal njegov klic. Tedaj Janez doživi svoje življenjsko razodetje: Jezus ni umrl, Jezus je živ. On živi v srcih ljudi, ki so

[7] Prav tam, 201.

sprejeli njegov klic, on večno živi v srcu Boga, ker je Božja beseda. V tem smislu Mrak sklene himnični misterij – ta drama namreč to je, saj razodeva temeljni misterij krščanske vere – o Janezu z besedami Prologa k njegovemu evangeliju: »V začetku je bila Beseda in Beseda je bila pri Bogu in Beseda je bila Bog.«

Mrak je s tem ciklusom dram izpovedal svojo osebno živo vero in podal tudi prepričljivo leposlovno eksegezo Jezusovega pojava in njegovega poslanstva v zgodovini človeštva.

Sodobna personalistična misel na Slovenskem

Sodobna slovenska personalistična misel raste iz več smeri: iz Trstenjakove osebnostne psihologije, antropologije in psihoterapevtske metode, ki jo nadaljuje Inštitut Antona Trstenjaka. Vodi ga njegov učenec psihoterapevt Jože Ramovš. Druga smer se navdihuje pri Bubru in njegovih naslednikih, posebno Emmanuelu Levinasu. To smer najbolj prepoznavno razvija Levinasov učenec, filozof in teolog Edvard Kovač. Svoje mesto vsekakor zavzema tudi misel Marjana Rožanca, ki je svoj izvorni navdih našel v eksistencializmu, etična prebujenost pa ga je približala personalistični filozofski orientaciji. Poseben pomen za ohranjanje in razvoj sodobne personalistične misli ima revija *2000*, ki je bila ustanovljena leta 1969, da bi oživila krščansko-socialno in personalistično smer na Slovenskem. V ospredje je postavljala zavzemanje za družbeno svobodo in pluralizem ter odpiranje slovenskega kulturnega in krščanskega prostora sodobnim duhovnim idejam in gibanjem. Na tem področju je utirala pot družbenim spremembam, za kar je bila leta 1994 odlikovana s častnim znakom Republike Slovenije. Osrednje zanimanje pa je posvečala oblikovanju etosa sodobnega bivanja.[8] Ta etos je najbolj adekvatno označil Kocbek v svojem intervjuju za revijo *2000* leta 1973, zaradi česar je bila revija ukinjena, in sicer z deklarativnim stavkom: »Etika, ki jo imam v mislih, je etika medčloveške solidarnosti.«[9] Etika solidarnosti je kot teorija in praksa imela v procesu premagovanja komunističnega totalitarizma ključno mesto v vseh prozahodnih deželah vzhodnega bloka. Na Poljskem je boj za demokratizacijo vodilo prav gibanje Lecha Wałęse Solidarność. Kocbek je tudi v tem pogledu predvidel smer razvoja evropske filozofske misli in družbe. Bil je po vojni edini vidni kritični glas pri nas in pobudnik demokratizacije. Zato so se v obdobju slovenske pomladi tudi druge kulturniške skupine začele navezovati na Kocbeka, posebno Nova revija. Vse tri personalistične smeri so se v idejnem prostoru revije *2000* prepletale in oblikovale prepoznavno smer lastnega mišljenja.

Osrednje vprašanje sodobne personalistične misli na Slovenskem zadeva torej etos. Kot praktična filozofija izhaja iz kritike obstoječih razmer in položaja človeka v svetu in se osredotoča na vprašanje o možnostih bivanja človeka v svetu dehumanizacije in uničevanja narave. Nagovarja posameznika v prepričanju, da je preboj v novo humano civilizacijo možen le po osebnem angažmaju etično prebujenih posameznikov. V zmedi etičnih kriterijev in uveljavljenega etičnega relativizma, zavrženja moralnih načel v gospodarskem in političnem življenju odpira ključno vprašanje: kako biti, da bo bivanje sploh še možno?

> To vprašanje /.../ izhaja iz, zdi se, edinega možnega izhodišča, ki obeta mišljenju pot k osmišljanju bivanja samega. Kako biti danes ne vprašuje le človek

[8] Na osnovi večletne razprave o etičnih vprašanjih je založba 2000 izdala knjigo avtorjev Robija Krofliča, Petra Kovačiča Peršina, Vlada Šava *Etos sodobnega bivanja,* Ljubljana 2005.

[9] Edvard Kocbek, Misli o človeku, *Svoboda in nujnost*, Celje 1989, 39.

ESEJ

> sodobne temačne zgodovine in negotove bodočnosti. Pač pa vprašuje tudi v imenu vsega bivajočega, narave kot prostora naše tubiti, kajti stopili smo v obdobje, ko je ogrožen obstoj sam.[10]

S tem se ozira tudi na problem nezadržnega uničevanja narave, ki ga povzroča plenilni kapitalizem in blaznost nebrzdanega potrošništva.

Prva naloga filozofije danes ni več ontološko vprašanje o biti kot taki. Nujno je postaviti človeka in njegovo bivanje v središče našega mišljenja. Kajti, čemu filozofija, če ne služi počlovečenju, se pravi etizaciji človeka? S tem se filozofsko mišljenje vrača nazaj k izvirni drži, da je namreč izrekanje modrosti, ki naj uravnava človekovo bivanje. Modrosti v tistem smislu, ki ga izreka grški glagol *sophizo* – pomeni izmodritev, torej dejstvo, da se nekdo spametuje. O tem vprašanju razmišlja Edvard Kovač takole:

> Ali ima ta nova modrost, ki prerašča racionalnost, ta nova metafizika, ki je postmetafizična, in ta nova subjektivnost, ki nastopi po koncu subjekta, kakšno ime? Da, ime te nove modrosti, ime nove prve filozofije je etika. Ne gre za moralo, za predpise ali zakone. Gre za človeško in življenjsko držo, ki ni ne-umna, ampak umna, je smiselna, to se pravi, da je miselna, saj gre za misel, toda za ranjeno misel. Ta nova misel je ranjena z bližino drugega človeka.[11]

In nadalje sklepa:

> Osebna odgovornost torej ni zgolj intimen odnos dveh oseb, ampak je tudi tehten razmislek o »tretjem«, to se pravi o ustanovah, ki morajo biti pravične in zagotoviti človeka vredno življenje vsaki osebi. Ta novi personalizem, ki ga lahko imenujemo tudi »personalizem drugega človeka«, pa še čaka, da bo dobil sebi ustrezno družbeno in politično misel.[12]

Personalizem drugega človeka se posveča medosebnim odnosom, ker je soodnosnost osnovna kategorija človekove bivajočosti. Človek biva le po razmerju. Človek je soodvisno bitje od rojstva do smrti. Osebnostno se oblikuje in moralno zavest razvija v odnosu do drugega. To spoznanje nalaga prevrednotenje mojega položaja do sočloveka in celote bivajočega. Temeljni kriterij etične drže torej izvira iz medsebojnosti. Etično ni nekakšen imperativ racionalističnega uma, ampak odgovorna drža osebe do drugega. Tako osnovna kategorija personalistične ontologije ni neka neosebna bit, ampak dejanska oseba. Ta uvid zahteva epistemološki obrat. Do spoznanja resnice ni mogoče priti zgolj z racionalističnim diskurzom, pač pa le v tistem procesu spoznavanja, kjer sprejmem etični odnos do drugega za kriterij objektivnosti. Takšno spoznavanje pa nudi izkustvo. V izkustveni bivanjski drži se kajstvo in najstvo prekrivata. Kar je izkustveno resnično, je že tudi dejansko. Na primer človek kot bitje svobode je že tudi smoter človekovanja. V tem prekrivanju kajstva in najstva se dovrši tudi prehod od ontološkega k etičnemu spoznanju. Gre torej za nov pristop v mišljenju, ki ga je mogoče označiti kot filozofijo izkustva. Zavezuje se aksiomu personalistične misli: sem toliko in takšen, kolikor in kakršen sem v odnosu do drugega. To spoznanje zahteva stalno izpraševanje moje drže do drugega in drugačnega

[10] Peter Kovačič Peršin, *Kako biti*, Grosuplje 2006, 6.
[11] Edvard Kovač, Konec filozofije – začetek modrosti?, *Modrost o ljubezni*, Ljubljana 1992, 57.
[12] Edvard Kovač, Sodobni personalizem, *Personalizem in odmevi na Slovenskem*, Ljubljana 1998, 149.

od mene. Do prepoznanja resnice torej ni mogoče priti samo z racionalističnim uvidom, ampak z bivanjsko izpostavljenostjo, v kateri drugega sprejemam kot kriterij mojega moralnega ravnanja in moje bivanjske umeščenosti v svet.

Bivati v svetu pa ne pomeni samo bivati s soljudmi, ampak tudi z naravo. Edvard Kovač v pogovoru za *Sodobnost* poudarja nov vidik personalističnega etosa:

> Sam razvijam etiko podarjenosti. Vsakega lahko prek estetskega in tudi kognitivnega doživljanja narave prevzame občutje začudenosti in obdarjenosti. Enako kot zagovornika svetosti življenja lahko tudi mene doleti isto vprašanje: zakaj naj bi občutil to »čudežnost« narave, zakaj naj bi naravo doživljal kot dar ali kot stvarstvo? Odgovor iščem v človeku samem, ki ima po mojem v sebi neko naravnanost na skrivnost, na neizrekljivo. Mislim, da človek to neizrekljivo in tudi skrivnostnost najlažje doživi v ljubezni do drugega človeka, ko preko njega zaživi radost nad življenjem in z njo tudi etično odgovornost do narave.[13]

Ta obrat ima za bivanje človeka daljnosežne posledice. Vrača namreč racionalistično umovanje, ki je odtrgano od zavezanosti udejanjiti spoznano, nazaj k izviru spoznanja, to pa zahteva odločitev, notranjo zavezo za uresničitev spoznanega. Kar spoznavam, to udejanjam, in hkrati kar udejanjam, to spoznavam. Tu vstopamo v sovpadanje spoznanja in dejanja, v enost spoznanja in bivanja. Tako se človeku zahodne civilizacije odpira na koncu popotovanja po racionalistični paradigmi pot praizvirne modrosti. Iz izgubljenosti v sofisticiranem mišljenju naj bi stopil v razvidnost, da sta spoznanje in dejanje le dva vidika iste drže, ki se sopogojujeta. Etičnost temelji prav v tej sopogojenosti. Spoznanje je zavezujoče in njegova verodostojnost se preverja le po uresničitvi spoznanega, sicer razpade na racionalne hipoteze in obtiči v dvomu relativizma. Izmodritev ne prinaša nekega novega racionalnega diskurza, ki naj bi mu uspelo pobegniti iz pasti relativizma. Kliče po drugačni, celoviti bivanjski drži, kjer sta spoznanje in dejanje poenotena. Kliče človeka, da se iz ontične razdvojenosti prebije do občestvenosti biti, ko celovitost biti odkriva in udejanja v bivanju z drugim in drugačnim tako v človeški skupnosti kot v svetu narave. Ta drža pa odpira vrata v transpersonalno izkustvo in s tem v enost bivanja.

Sodobni učitelj univerzalnega mističnega izkustva, benediktinski menih in mojster zen budizma Viligis Jäger kliče k streznitvi:

> Postali bomo neprimerni za življenje, če bomo še naprej gnali do roba naš egocentrizem. Če je vpet v celoto, je naš intelekt pomembna stopnja v razvoju vrste človek. Če pa se osami, ni nič več kot razmnožujoča se rakasta celica, ki poruši ves organizem. Če doživim, kdo in kaj sem v resnici, doživim enost. Moje vedenje deluje na vse. Spadamo skupaj kakor valovi oceana, kakor zanke mreže.[14]

Ta kratek sprehod skozi slovensko personalistično misel, ki je danes v javnosti prezrta, a je imela odločilen vpliv na slovensko kulturno in družbeno zavest v preteklih stotih letih naše zgodovine, pokaže, da ima personalizem še vedno svojo živost in času primerno sporočilnost, še zlasti, ker odpira vrata v transpersonalno metafiziko.

[13] Intervju, Kristina Jurkovič z Edvardom Kovačem, *Sodobnost* 12, Ljubljana 2018, 1590.

[14] Viligis Jäger, *Vsak val je morje*, Petrovče 2009, 312.

Jean-Michel Maldamé

Monoteizem in nasilje

Krščanska izkušnja

Izid: **januar 2020**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedla: **Vesna Velkovrh Bukilica**
Uredila: **Tadeja Petrovčič Jerina**

Inkvizicija

V Franciji izraz »inkvizicija« učinkuje kot opozorilna zastava, ki naj katoličane postavi ob sramotilni steber in zagotovi zmagoslavje posvetnosti, katere najvišja vrednota je »strpnost«. Izraz je torej treba previdno opredeliti.

Pravosodna ustanova

Tudi v tej točki, kot že v drugih, velja opozoriti na večpomenskost tega izraza, ki se nanaša na sodne ustanove. Ustaljeni so trije pomeni. Prvič, v francoščini izraz *inquisition* označuje način sodnega delovanja, v katerem ločimo med preiskovalnim [inkvizitornim] in obtožnim [akuzatornim] modelom. Iz detektivskih TV-nanizank je razvidno, da se francoski (preiskovalni) model razlikuje od severnoameriškega (obtožnega). Drugič, izraz označuje cerkveno sodno ustanovo. Tretjič, nanaša se tudi na kraljevske, cesarske, kolonialne in druge ustanove. Na tem mestu nas zanima pomen, ki zadeva Katoliško cerkev. Zaradi družbene klime, ki spremlja ta izraz, velja navesti daljši citat strokovnjaka Didiera Le Fura.[1]

> Inkvizicija se je zapisala v kolektivno predstavo kot čas nasilja in zlorab, čas samovoljnega sodstva pod vodstvom fanatičnih pripadnikov Cerkve, ki so v Božjem imenu iz sovraštva preganjali in zatirali na tisoče ljudi. /.../ Legenda je bila dobro sestavljena. /.../ Iz nje je bilo mogoče sklepati, da je bilo inkvizicijsko sodstvo, ki so ga zaukazali papeži, od samega začetka, vedno in povsod, izraz navadne primarne krutosti. V Franciji je to domnevno barbarsko ustanovo orisal Étienne Laurent de Lamothe Langon. /.../ Leta 1829 je objavil zgodovino inkvizicije v Franciji. Zatrdil je, da delo temelji na prej neobjavljenih listinah, ki jih je našel v cerkvenih arhivih toulouške škofije /.../. Poleg opisa vseh mogočih hudodelstev in mučenja je postregel tudi z obiljem številk, navedel mnoga imena pa tudi datume in kraje. Dokazna vrednost tega poročila se je zdela nesporna in so mu dolgo verjeli. Zaradi antiklerikalizma piscev s konca 19. stoletja o njegovi verodostojnosti ni podvomil skoraj nihče. /.../ Ta odvratna predstava se je ohranila v 20. stoletje, do sedemdesetih let, ko so zgodovinarji, med njimi Norman Cohn in Richard Kieckhefer, korenito postavili pod vprašaj trditve Lamothe Langona in njegovih naslednikov. Po zaslugi njunih raziskav Lamothe Langonovo besedilo danes velja za eno

največjih potvorb v zgodovinopisju. Arhivi, ki jih navaja, namreč nikoli niso obstajali. Brez teh lažnivih trditev in apriornih sodb je bilo končno mogoče na novo raziskati inkvizicijsko sodstvo v srednjeveški Franciji.

Prej povedano mi omogoča svobodo, da se lotim vprašanja cerkvene inkvizicije, ne sodnih postopkov, ki so jih pod istim imenom izvajali kralji in drugi vladarji (v Španiji, kjer je bila tovrstna inkvizicija še posebno kruta).

Inkvizicija se je pojavila v 13. stoletju. Funkcija te ustanove je za zgodovinarje nesporna. Kot vsaka človeška skupnost je namreč tudi srednjeveška krščanska družba potrebovala pravila delovanja, ki naj bi določala, kaj je dovoljeno in kaj ne, obenem pa tudi sankcije za prestopke. V interesu prebivalstva je bilo, da oblast vzpostavi natanko določene zakone, z ustreznimi instancami nadzora in zatiranja verskih »hudodelstev in prestopkov«, kajti verska pripadnost je bila del identitete državljanov oziroma posameznikov.[2]

V razmerah bede in izrojenosti duhovništva, ki so jih obsodili na lateranskih koncilih, je bilo delovanje pravosodnih ustanov izkrivljeno, saj so sodne položaje zasedali potomci družin, ki so imele civilno, versko in sodno oblast. Papež Gregor IX. je z ustanovitvijo nadnacionalnega sodstva hotel narediti konec zlorabam takšnega sodstva, ki je bilo vse prepogosto pristransko. Hotel je vzpostaviti sodstvo, ki bi bilo neodvisno od oblasti krajevnih gospodov, pa tudi škofov, ki so pogosto delovali v navezi s temi;[3] hotel je pravico, utemeljeno na zahtevi po resnici. Sodbe brez preiskave[4] (*inquisitio*) naj ne bi bilo. V ta namen so ustanovili telo, sestavljeno iz neodvisnih sodnikov. Ta odločitev, ki so jo zgodovinarji srednjega veka priznali za upravičeno, pa danes velja za odurno.

Sprevrženje

Cerkvena inkvizicija velja za odurno, ker si sekularizirana zahodna zavest ne zna predstavljati, da bi verska pripadnost lahko veljala za prestopek. Ukvarjanje sodišč z verskimi vprašanji, ki danes veljajo za »zasebno življenje«, se torej zdi nelegitimno. To prepričanje izhaja iz krščanskega izročila, ki po zgledu svetega Pavla v zadevah vere daje prednost osebni vesti. Zato naj opozorim, da je inkvizicijo prvi strogo obsodil Erazem v okviru svojega dela *Philosophia Christi* (»Kristusova filozofija«). Glede tega vprašanja se strinjam s tistim, kar je v svojem romanu *Opus nigrum* zapisala Marguerite Yourcenar. Junak romana je priča zelo krutega preganjanja oporečniške duhovne skupine: »Če že govorimo o grozotah, potem nasilja spopada, med katerim vsakdo prav tako lahko ubija kot umira, seveda ni mogoče primerjati z načrtno odvratnostjo mrcvarjenja ljudi, ki je ukazano v imenu Boga dobrote.«[5]

V tem je nekaj, kar bi lahko imenovali sprevrženost, kot je opozoril papež Janez Pavel II., ko je ob jubilejnem letu 2000 prosil za odpuščanje. On, ki je v času nemškega nacionalsocializma in sovjetskega komunizma sam doživel preganjanje, je jasno uvidel, da prositi za odpuščanje, k čemur je pozval kristjane, daleč presega prigodne besede, ki jih narekuje doba uporništva. Slej ko prej namreč ostaja navzoča ista skušnjava: absolutizirati režim in njegovo ideologijo. Verski fanatizem izhaja iz iste totalitaristične miselnosti, ki je gnala velesile, da so v 20. stoletju opustošile svet. Gre za malikovanje moči, oblasti, ki ga simbolizira »zlato tele« iz *Tore*. Janezu Pavlu II. ni zadoščalo izjaviti, da so

inkvizitorji posegali po policijskih metodah svojega časa, temveč je pokazal na vir te institucionalne in osebne sprevrženosti.

Ker gre za sprevrženost, je treba zadevo pretehtati po psihološki plati. Marcel Proust, ki je bil pozoren na bedo umskih bolezni v času, ko so bile umobolnice tako rekoč jetnišnice, se je vprašal:

> Le kateri zdravnik za duševne bolezni, ki je venomer v stiku z norci, ni tudi sam kdaj doživel napada blaznosti? Še srečen je lahko, če zatrdno ve, da ga ni prav kakšna poprejšnja latentna blaznost pripeljala do tega, da se ukvarja z norci. Predmet, ki ga psihiater preučuje, dostikrat vpliva nanj samega. Ampak le kaj je bilo že pred tem, kakšno nejasno nagnjenje, kakšna omamna groza sta bila urok, da si je izbral prav ta predmet?[6]

Moje vprašanje je torej naslednje: kakšno »nejasno nagnjenje«, kakšna »omamna groza« sta povzročila sprevrženje Božjega obličja, kakršno kaže inkvizicija? Ni njun vir v srcu tistih, ki so hoteli postati inkvizitorji?

To potrjuje globino Nietzschejevih besed: »Kdor se bojuje s pošastmi, naj pazi, da ne postane pri tem sam pošast. In če dolgo gledaš v brezno, tudi brezno pogleda vate.«[7]

Te Nietzschejeve besede natanko izražajo, kaj se je zgodilo v cerkveni inkviziciji: ko so sodniki pogledali v brezno zla, jih je uročilo. Takšna je logika svetega, v katerem sta uročnost in odvratnost povezani.[8] Pošast ne obstaja le na osebni ravni posameznika – je tudi družbena in politična.

V imenu česa?

Analiza sprevrženosti, povezane z inkvizicijo, poseže v globine človeške psihe. Ob primeru inkvizicije si moramo priznati, da je človekovo srce nagnjeno k ubijanju. Daj fantku palico in brž si bo iz nje naredil meč. Enako ali še huje je danes z videoigrami spopadov, v katerih zmaga tisti, ki odstrani drugega. Korenine takšnega vedenja so v globinah človekovega nagona po preživetju, ki ga ženeta dve sili: *eros* in *thanatos* ali gon življenja in gon smrti.

Vez med življenjem in smrtjo je strukturna. Eros obstaja, ker je namen spolnosti s porajanjem rodov preseči smrt. Spolnost žene tudi želja po izključni posesti, ki sledi tekmovanju, v katerem je tekmec izločen. To dvoje gre z roko v roki. Sleherno človeško življenje nosi v sebi, kar psihoanaliza imenuje želja po smrti – in celo gon po zadajanju smrti. Od kod vojne, če ne zato, ker se ljudje radi vojskujejo? Od kod uspeh detektivskih romanov in filmov, srhljivk in drugih upodobitev umorov, posilstev, vojn, če ne zato, ker je v slehernem človeku nagnjenje k smrti? V religijah to nagnjenje legitimizira pojem žrtvovanja.[9] Zlorabe izhajajo iz odnosa do življenja, torej iz pristopa, ki se navezuje na spolnost, kot dokazuje dejstvo, da so bile med prvimi žrtvami inkvizicije ženske, in sicer obtožene »obsedenosti« [fr. *possession*, kar splošneje pomeni 'polastitev', 'posest', 'posedovanje'].

To vprašanje zadeva intimno razsežnost vere, kot kaže žalostni primer Marguerite Porete, ki jo je v 14. stoletje obsodila Sorbona. Marguerite Porete je doživela zelo bogato duhovno izkušnjo in jo opisala v izredni knjigi z naslovom »Ogledalo preprostih izničenih duš«.[10] Ta knjiga je prvo od del slavnega in zelo

plodovitega molitvenega izročila, v katero se umeščajo velike osebnosti porensko-flamske mistike. Zakaj so Marguerite Porete obsodili? Odprla je novo pot v izražanju osebnega odnosa do Boga v molitvi. Njen jezik je bil vse kaj drugega od abstraktnih govorov teologov in moraliziranja pridigarjev, ki so svetopisemska besedila obravnavali površno. Takšno čustveno izražanje ni spadalo v izročilo. Marguerite Porete je to plačala z življenjem.[11] Njena grmada kaže, da nasilje izvira iz sprevrženosti priznanja spolnosti. Korenina nasilja, katerega žrtve so predvsem ženske, je zanikanje vrednosti človeštva, ustvarjenega dvospolno: »moškega in žensko ju je ustvaril«. Učena duhovščina s Sorbone je bila v svojem napuhu slepa za nastop novega pojmovanja duše.

[1] Le Fur, Didier, *L'Inquisition. Enquête historique. France XIIe–XVe siècle*, Tallandier, Pariz 2012.

[2] Razmere so bile drugačne kot danes, ko v prevladujoči laiški kulturi religija velja za »zasebno stvar«. Bo navzočnost islama to spremenila? O tem gl. Manent, Pierre, *Situation de la France*, Desclée de Brouwer, Pariz 2015.

[3] Razloge za to odločitev osvetli škandal pedofilskih duhovnikov. Njihov škof jih je kaznoval, vendar je bila na ljubo prijateljskih odnosov in solidarnosti škofije kazen diskretna in mila. Da bi bilo temu konec, je papež zahteval, naj o vseh teh primerih razsodijo v Rimu. Vsega obžalovanja vredno je, da je zaradi te odločitve razsojanje postalo zamudno. Prenos dosjejev v Rim je namreč podaljšal trajanje preiskave, kar je javnost razumela kot »protekcijo«, v resnici pa je šlo za vnovično podrobno preiskavo, ki bi omogočila bolj drastične sankcije. Bistveno je vprašanje, ali so sankcije v skladu z resnostjo prestopka.

[4] Le kdo si ne želi, da bi bili lahko danes obsojeni zaradi bogokletstva v Pakistanu deležni sojenja in preiskave, ki bi ju vodili neodvisni sodniki?

[5] Yourcenar, Marguerite, *Opus nigrum* [prev. Marija Javoršek, Cankarjeva založba, Ljubljana 1993, op. prev.].

[6] Proust, Marcel, *Jetnica* [prev. Radojka Vrančič, DZS, Ljubljana 1995, op. prev.].

[7] Nietzsche, Friedrich, *Onstran dobrega in zlega*, IV. pogl. [prev. Janko Moder, Slovenska matica, Ljubljana 1988, op. prev.].

[8] Glede tega so še vedno umestne analize Rudolfa Otta, *Das Heilige*, Berlin 1917 [*Sveto*, prev. Tomo Virk, Brane Senegačnik, zbirka »Hieron«, Nova revija, Ljubljana 1993, op. prev.].

[9] Kako lahko totalitarna oblast skvari človekovo vest, nam pokaže zgodba janičarjev. Turki so v Evropi ugrabljali majhne dečke iz krščanskih družin, da bi jih vzgojili v elitne vojake v službi turškega zavojevanja in zatiranja ljudstev v njihovem cesarstvu. Kako slep mora biti človek, da jih občuduje?

[10] Porete, Marguerite, *Le Miroir des simples âmes anéanties*, iz stare francoščine prevedel Claude Louis Cobet, predstavitev besedila in opombe Émilie Zum Brunn, Jérôme Million, Pariz 1991.

[11] Marguerite Porete so 1. junija 1310 sežgali na trgu Place de Grève v Parizu.

Maurizio Mirilli

Drobtinice veselja

Da bi ga bilo v izobilju

Izid: **januar 2020**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedla: **Mateja Gomboc**
Uredila: **Polona Mlakar**

Nepričakovan dogodek

Se ti je že zgodilo, da si se zaustavil ob čem, za kar si si vedno želel, da bi se v tvojem življenju uresničilo? Tudi jaz sem občutil veliko veselje, če se mi je zgodilo kaj takega, kar sem dolgo pričakoval. Toda zelo pogosto se to ni pokazalo točno tako, kot sem si prej želel, in v nekaterih primerih se marsikaj ni nikoli uresničilo, tako da sem občutil grenkobo in razočaranje.

Največje veselje pa sem občutil, ko sem se na svoje veliko presenečenje znašel iz oči v oči z nepričakovanim dogodkom, ki ga niti v sanjah nisem pričakoval ali si drznil upati, da bi se mi zgodil. Resnično upam, dragi bralec, da si tudi ti že doživel čudovito izkušnjo in prejel nepričakovani dar, zastonjsko presenečenje, ki je nenadoma napolnilo tvoje srce z veseljem. Spominjam se obraza svoje matere, ko sem nekoč poskrbel za nepričakovano presenečenje, saj sem se nenadoma pojavil doma po dolgih mesecih odsotnosti. Vrnil sem se domov s službenega potovanja brez predhodnega sporočila. Ker sem se znašel blizu Mesagna, svojega rojstnega mesteca, sem se odločil, da presenetim svoje starše, preden se vrnem v Rim. Pozvonil sem pri vratih, in ko jih je moja mati odprla, je zajokala od veselja. Tu in tam je dobro doživeti kakšno presenečenje in lepo ga je pripraviti drugim.

Tudi Bog rad preseneča. S pisanjem začenjam nekaj dni po božiču, v obdobju, v katerem kristjani ponovno doživljamo občudovanje izjemnega dogodka, Jezusovega rojstva. Dogodek, v katerem se Bog učloveči, nebo in zemlja se združita, neskončnost postane končnost, nedosegljivo postane del nas, veliko postane majhno, stvarnik vseh postane otrok. Kristjan je učenec takega Boga, ki mu ugaja prinašati veselje v človekovo srce. Jezus je utelešenje tega Boga, ki je srečen, če lahko pride in pozvoni pri vratih našega doma, da nam podari nepričakovano in zastonjsko veselje. Nekoč je Jezus videl cestninarja z imenom Levi (prim. Lk 5,27–32), ki je sedel pri mizi za pobiranje davkov. Povabil ga je, naj hodi za njim, in Levi opusti svoje delo, da bi bil z Jezusom. Pomislite, bil je cestninar, izdajalec za vsakega pobožnega Izraelca, bil je tisti, ki se okorišča na plečih svojih bratov Hebrejcev, izterjevalec davkov na račun rimskih sovražnikov in okupator njihove dežele. Njegovi someščani so ga sovražili in se mu izogibali. In Jezus, Hebrejec preverjenega porekla, kaj naredi? Gre mu naproti, nakloni mu besede in gre celo v njegovo hišo ter jé skupaj z njim in drugimi cestninarji. Jezus je šokantno

presenetljiv. Pohujša izvedence za božje zakone, tiste, ki so o sebi prepričani, da vedo vse o Bogu, in ki si ne bi niti v sanjah predstavljali, da ga bodo videli jesti pri mizi skupaj z grešniki. Bog, čist v vsej svoji odličnosti, si ne bi nikoli umazal rok in se družil z nečistimi. Jezusov odziv na ta škandal je bil jasen: »Ne potrebujejo zdravnika zdravi, temveč bolni« (Lk 5,31). Kot bi hotel reči, da je veselje dano tistim, ki se ponižno pustijo presenetiti z Božjim odpuščanjem in se odločijo spremeniti svoje življenje, kot se je Levi odločil opustiti svoje dvomljive posle, da bi hodil za Jezusom. Tistim pa, ki o sebi mislijo, da so popolni, pravični, brez greha, glasniki resnice, ni pomoči, saj ne morejo občutiti izkustva veselja ob ozdravljenju, kajti prepričani so, da tega ne potrebujejo in zato zavračajo zdravnika veselja. Ko sem svojo mater nenadoma presenetil s svojim nepričakovanim prihodom, bi lahko bila jezna, ne pa radostna, če bi se ji zdelo primerneje, da bi mi očitala, zakaj je vendar nisem prej obvestil in se tako ni mogla spodobno pripraviti na dostojni sprejem svojega sina, ki ga že toliko časa ni videla. Lahko bi mi rekla, da tega nisem naredil prav, da bi bilo prav vsaj telefonirati prej, saj bi jo zaradi takega presenečenja lahko celo zadela kap in tako naprej. Toda če bi se odzvala tako, se ne bi razveselila svojega sina. Torej ni dovolj samo prejeti daril, treba jih je znati sprejeti. Predvsem pa je treba imeti ponižnost in se pustiti presenetiti z nepričakovanim dogodkom, ki te pretenta in ti spremeni življenje. Prav to se je zgodilo cestninarju Leviju, ki je po izročilu bolj znan po svojem drugem imenu Matej (prim. Mt 9,9–13). V cerkvi San Luigi dei Francesi v Rimu (svetega Alojza Francoskega) lahko občudujemo Caravaggiovo sliko, ki na izjemen način upodablja nepričakovano Jezusovo poklicanje Mateja. Veliki slikar je s pomočjo njemu značilnih iger svetlobe in senc prikazal na občudovanja vreden način prizorišče tega dogodka. Matej sedi pri mizi za pobiranje davkov, skupaj z drugimi izterjevalci, nekateri med njimi so globoko sključeni, sklonjeni nad denarjem, in niti ne opazijo nepričakovanega dogodka, ki se je odvijal pred njimi. Matej pa, obsijan s to svetlobo (Jezusom), skoraj nejeverno kaže nase s kazalcem leve roke, kot bi ves začuden hotel reči: »Ti se res obračaš name?« In prav to vprašanje si še dandanes zastavljajo mnogi. Ali lahko Bog pokliče zakrknjene grešnike? Poleg tega Jezus presenetljivo odgovori: »Nisem prišel klicat pravičnih, temveč grešnike, da se spreobrnejo« (Lk 5,32). Matej je dopustil, da se je ta klic, poln čiste in zastonjske ljubezni, dotaknil njegovega srca, sklonil je glavo, vstal in z veseljem sledil Ljubezni. Za sabo je pustil vse, kar ga je do tedaj oklepalo v suženjstvu. Imel je pogum, da se je spreobrnil in znova zmogel svobodno zaživeti v vsej polnosti. Vsi potrebujemo tak pogum! Pred časom se me je polotila nekakšna duhovna lenoba. S težavo sem molil in loteval se me je obup ob misli na nekatere stvari, s katerimi sem se v tistem času veliko ukvarjal, vendar pa niso obrodile še nobenih konkretnih sadov. Govorim o družinskem domu za invalidne sirote, ki si ga želim postaviti v župniji. Začel sem moliti ob Božji besedi in tedaj se mi je v trenutku razjasnilo. Razumel sem, da so me zaustavili lastni grehi, in nenadoma sem vse videl v jasni luči. Zato sem se šel takoj spovedat. Ko sem dobil odpuščanje, sem v vsej polnosti veselja preživel preostanek tistega dneva v svojem delu. Predvsem pa sem pri spovedovanju drugih ljudi tudi sam izkusil, kako čudovito je prenesti drugim to presenetljivo ljubezen, ki sem jo pred kratkim ponovno občutil tudi sam. In ne samo to: srečanje z neko redovnico mi je celo prineslo novo spodbudo in najprimernejše nasvete, ki sem jih takrat potreboval, da sem lahko nadaljeval z načrti postavitve družinskega doma.

Ne morem skriti svojega začudenja ob vseh teh dogodkih. In to se mi ni zgodilo prvič. Čim opustim domišljavo mišljenje, da lahko vse storim sam, in se ponižno postavim v držo spreobrnjenja, se mi začnejo dogajati nepričakovane stvari in uživam v polnosti veselja, ki iz tega izhaja. Želim ti, dragi bralec, da »vstopiš« tudi sam v Caravaggiovo sliko in se pustiš presenetiti Kristusovi luči.

Notranja ohromljenost

Moj zelo dragi prijatelj je pred kratkim odkril, da ima hudo bolezen in je, kot se po navadi zgodi, ko izvemo kaj takega, takoj začel raziskovati, katerega zdravljenja bi se lotil, da bi čim prej ozdravel. Ko se je znašel pred najrazličnejšimi predlogi, ki so si v nekaterih primerih celo nasprotovali med seboj, se mu je skoraj zgodilo, da je obtičal ohromel zaradi zmede in strahu pred zapleti, ki bi izhajali iz tega, da se ni mogel odločiti. Spoznal je, da potrebuje, preden se loti kakršnega koli zdravljenja, zdravnika, na katerega lahko vedno računa, budno bolnišnično spremljanje, ki se lahko pohvali predvsem z nujno potrebnimi izkušnjami s to boleznijo, da mu bo v celoti zaupal. Tako kot vsi, bi tudi jaz, vsaj tako se mi zdi, na njegovem mestu takoj začel iskati izkušenega strokovnjaka v upanju, da bi mi bil resnično sposoben pomagati.

Tudi v Jezusovem času so nekateri ljudje iskali pomoč pri ozdravljenju kakšne bolezni, posebno tisti najbolj nepokretni in izobčeni iz družbe. Pri tem mislim na primer na gobavce, ki so jih zaradi njihovega spremljajočega neestetskega videza, saj so bila njihova telesa prekrita z odprtimi ranami, proglasili za nečiste in so jih odrinili na rob družbe, jih izobčili iz družabnega življenja in imenovali za javno nevarnost. Zato zelo dobro razumem navdušenje, ki se je razširilo med bolnimi, ko jih je dosegla novica, da je Jezus ozdravil nekega gobavca. »Glas o njem pa se je čedalje bolj širil in velike množice so se zbirale, da bi ga poslušale in bi jih ozdravil njihovih bolezni. On pa se je umaknil v puste kraje in tam molil« (Lk 5,15–16). Jezus se je umaknil, ker ga nista zanimala slava in uspeh. Ni hrepenel po potrditvi pri ljudeh, temveč je želel samo ozdraviti človeka samega. Po mojem mnenju mora tudi zdravnik pred osebno slavo postaviti dobro počutje slehernega bolnika. Zelo so me pretresla pričevanja mnogih ljudi, polna hvaležnosti, ob smrti profesorja Umberta Veronesija, ki je v svojem življenju ogromno prispeval k boju proti raku in je v času opravljanja svojega poklicnega življenja v medicini dejansko mnogim omogočil, da so ozdraveli, čeprav so trpeli za boleznijo, ki je tedaj veljala za neozdravljivo.

Po Jezusu so torej hrepenele množice bolnih, ki so pri njem iskali možnost telesnega ozdravljenja. Toda on jim je želel (in želi še vedno to vsem, ki ga v veri priznavajo v svojem življenju) dati celostno ozdravljenje, ne samo telesno, temveč na prvem mestu notranje, duhovno. Jezus je predvsem zdravnik duš. Nekega dne so mu »možje prinesli na postelji človeka, ki je bil hrom. Skušali so ga prinesti v hišo in položiti predenj« (Lk 5,18). Ker je bila hiša, v kateri je bil takrat Jezus, polna ljudi, ti možje niso mogli vstopiti skozi vrata, zato so se povzpeli na streho, jo odkrili in hromega skozi ostrešje spustili v hišo. Ko si predstavljam ta prizor, najprej pomislim na veliko ljubezen, ki so jo ti ljudje čutili do bolnika, potem pa še na neverjetno zaupanje, ki so ga imeli v Jezusa. Bili so izjemno domiselni, in čeprav so tvegali posmehovanje, so pogumno uresničili nekaj, kar lahko narediš le, če te vodita vera in ljubezen.

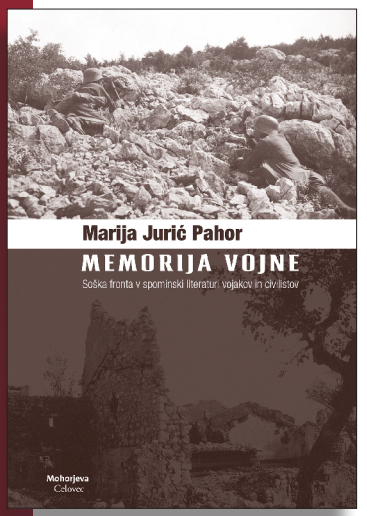
In kakšen je bil Jezusov odziv? Obrnil se je k hromemu in mu rekel: »Človek, odpuščeni so ti tvoji grehi!« (Lk 5,20). Seveda so njegove besede takoj sprožile razpravo med prisotnimi, kot bi se to zgodilo tudi dandanes. Prvič predvsem zato, ker je bila nekaterim med njimi takšna izjava že kar bogokletna, saj po njihovem mnenju samo Bog lahko odpušča grehe, v Jezusovo božansko naravo pa niso verjeli. In drugič, ker hromi in njegovi spremljevalci od Jezusa niso želeli odpuščanja grehov, temveč telesno ozdravljenje. Prav vsi obstanemo osupli pred obnašanjem Jezusa, ki pa na koncu tega dogodka izpelje obe ozdravljenji, tako telesa kot duše. Ostaja pa dejstvo, da je Jezusu najpomembnejše ozdravljenje notranje ohromelosti, bolezni, ki smo ji prav vsi po svoje podvrženi, pa čeprav smo na telesni ravni popolnoma zdravi. /.../

Tudi če izpustimo verski čut, pomeni greh za človeka polomijo, saj ne doseže svojega najpomembnejšega cilja: veselja, sreče. Polomijo, zaradi katere ljudje ne pridemo do svojega cilja ne zaradi zunanjih okoliščin, temveč je vzrok v nas samih, v našem obnašanju in lastnih odločitvah, ki jih sprejmemo zavestno in prostovoljno ter se potem spremenijo v napačna zunanja dejanja, ki onesrečijo najprej nas same, nato pa tudi druge. Prav zato, ker smo sami krivci svojega slabega počutja, ni dovolj, da bi se iz te polomije lahko rešili sami s svojim trudom, temveč potrebujemo nekoga drugega, da nam zastonj podari nekaj velikega, kar nam bo ponovno omogočilo zaživeti lepo, dobro in srečno življenje. To darilo se imenuje odpuščanje.

/.../ Da si boste laže predstavljali, kako odpuščanje, ki ga grešnik prejme od Boga, dobesedno lahko dvigne človeka, vam povem zgodbo o ženi z ohromelimi nogami, ki se je nekega dne prišla spovedat k meni. S svojega invalidskega vozička se mi je izpovedala, da njena največja težava ni v tem, da ne more hoditi, temveč je povezana z družinskim sporom, ki se vleče že več let. Pregrada je v njej, v srcu je prepad, ki ji preprečuje hoditi po poti sreče, hromi jo ogromna skala, ki jo sili, da nepremično leži v svoji postelji žalosti in se premika naokrog v invalidskem vozičku sovraštva. V oklepu greha, pomanjkanja ljubezni in posledično lastnega padca že leta ni govorila s svojim bratom, s katerim je kot majhna deklica živela v sožitju. Nepričakovana žal beseda, neprijeten dogodek pa je začel peklensko vojno v njunem odnosu. Tistega dne jo je spremljala prijateljica in jo pripeljala v mojo pisarno. Potem ko sem ji pomagal, da je obnovila svojo potrebo po srečanju z Jezusom, zdravnikom duš, je v veliki bolečini, v solzah, izvlekla na plano to svojo notranjo skalo in jo predala v roke Boga s prošnjo, naj jo osvobodi. Jaz nisem počel nič posebnega, samo poslušal sem jo in sprejel njeno bolečino. Po nekaj besedah tolažbe sem ji podelil odvezo. In takrat sem bil priča čudežu odpuščanja, ki ga je Jezus podelil pred mojimi očmi. V njenih očeh sem videl popolno veselje. Ta žena je vstala s svojega vozička sovraštva in zmogla sama zapustiti mojo pisarno, da »hitro« steče k svojemu bratu. Čez nekaj časa se je vrnila k meni in mi povedala, da veselje, ki ga je občutila, ni bilo samo kratkotrajno, temveč se je sčasoma še povečalo, zahvaljujoč spravi, ki se je zgodila med njo in bratom. V miru z Bogom, sama s sabo in s svojo družino je z novim zagonom šla naprej in se zmogla notranje osvobojena premikati znotraj prijateljskih odnosov z ljudmi. Seveda, saj je ni omejeval samo odnos z bratom, temveč tudi vsa druga razmerja v njenem življenju, ki so bila na kakršen koli način povezana s to njeno notranjo ohromelostjo. Veselje v vsej polnosti torej, sad odpuščanja je tisto, kar je zdravnik duš podaril tej ženi in je tisto, kar želi podariti vsem možem in ženam v vseh časih in na vseh koncih sveta. Kajti drobtinica tega polnega veselja je vredna več od vseh minljivih veselj.

Marija Jurić-Pahor
Memorija vojne
Soška fronta v spominski literaturi vojakov in civilistov
Mohorjeva Celovec, 2019, 464 strani

Dr. Renato Podbersič ml.

V preteklih letih, ob raznih stotih obletnicah, povezanih s prvo svetovno vojno in soško fronto, so tudi v slovenščini izšle številne knjige, ki tematizirajo to strašno morijo. Zdelo se je, da želijo različne založbe pri nas nekako popraviti zamujeno, kot da smo se šele zdaj začeli zavedati številnih razsežnosti krvave morije, ki je prizadela naše prednike.

Tudi Slovenci kot narod smo plačali krvav davek, saj je med prvo svetovno vojno padlo okrog 35.000 naših mož in fantov. Renesansa ukvarjanja s soško fronto in sploh s prvo svetovno vojno pa sovpada z demokratizacijo Slovenije, prej so bile te teme precej potisnjene v pozabo. Marsikaj smo zamudili, recimo posneti pričevanja številnih naših vojakov in častnikov, ki so trpeli in krvaveli po bojiščih prve svetovne vojne.

Leta 2017 je pri Mohorjevi v Celovcu v nemščini izšla zanimiva monografija *Das Gedächtnis des Krieges*, s podnaslovom *Die Isonzofront in der Erinnerungsliteratur von Soldaten und Zivilisten*. Letos je omenjeno knjigo avtorica dr. Marija Jurić-Pahor predelala in razširila za slovensko izdajo z naslovom *Memorija vojne* in podnaslovom *Soška fronta v spominski literaturi vojakov in civilistov*.

V monografiji se avtorica ukvarja z vprašanjem, kako se je uničevalna moč prve svetovne vojne vpisovala v memorijo vojakov in civilistov na primeru krvavega bojišča med Avstro-Ogrsko in Italijo ob reki Soči, na zahodu slovenskega etničnega prostora. Slednja je pravzaprav predstavljala zgolj stransko bojišče med prvo svetovno vojno, saj se je težišče dogajanja odvijalo na zahodni in vzhodni fronti. Tudi žrtev je bilo tam neprimerno več. Na soški fronti je na obeh straneh padlo približno 350.000 vojakov in častnikov. Za slovenske oziroma (južno) slovanske vojake pa je soška fronta vsekakor predstavljala bojišče na tako rekoč domačih tleh. Ne nazadnje je za to poskrbela tudi avstro-ogrska propaganda, ki se je zavedala pomena lastnih (južno)slovanskih vojakov in njihove nastrojenosti proti italijanskim imperialističnim težnjam po Primorju in Dalmaciji.

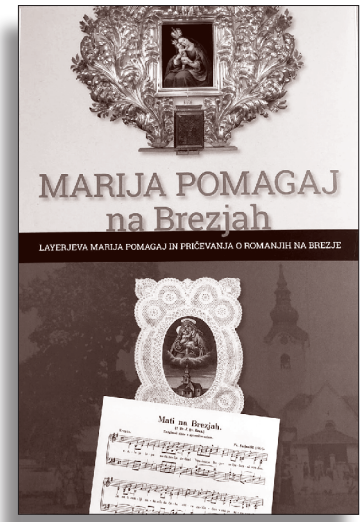
Med prvo svetovno vojno je šlo za moderen način vojskovanja z vsestransko uporabo uničevalnega orožja in ob neizrekljivem trpljenju vojakov na bojišču. Množično uničevanje, silovitost spopadov ter strašanski hrup ob uporabi novih ubojnih sredstev (mitraljezi, letala, tanki) so se na vojakih pokazali na primer s tresavico oziroma s tem, kar danes poznamo pod pojmom posttravmatska stresna motnja (PTSM). Nič čudnega, da se številni vojaki ob vrnitvi domov nikakor niso uspeli hitro vživeti v normalno življenje. Svoje medvojno trpljenje so želeli potlačiti oziroma pozabiti, a pogosto neuspešno. Po drugi strani je okolica velikokrat z nerazumevanjem spremljala obnašanje nekdanjih veteranov in šele sčasoma dojela travmatično razsežnost njihovih doživetij.

Avtorica, sicer diplomirana pedagoginja, doktorica sociologije in sodelavka Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, po rodu iz Šmarjete v Rožu na Koroškem, ki od leta 1989 živi v Trstu, v zvezi s pričujočo monografijo opozarja na mnogostranske vidike spopadov ob Soči. Njena raziskava temelji predvsem na obsežni in raznoliki »spominski literaturi«, nastali pretežno med letoma 1914 in 1925. Pred bralca stopajo doslej neznani tajni dokumenti o zakulisnih barantanjih velesil in pogajalcev na mirovnih pogajanjih. Dodano vrednost pa predstavlja študija, kako sta soška fronta in doživete grozote odmevala v življenju in spominski literaturi vojakov in civilistov. Velika zgodba trpljenja se tako kaže v osebnih zgodovinah, najdenih v rokopisnih spominih, dnevnikih, pismih in tudi literarnih besedilih. Ne nazadnje, prav prva svetovna vojna je povzročila pravo »epidemijo« pisanja, saj so vojaki s pismi vzdrževali stik z domačimi, bodisi doma bodisi v begunstvu. Prav vez z domačimi jim je pomagala prebroditi težke trenutke na bojiščih ali v frontnem zaledju. Vojaške oblasti so izdelale tudi posebne dopisnice, da so vojaki lahko pisali in obveščali domače. Številni vojaki pa so pisali tudi dnevnike, kjer je jasno razvidna želja po miru, kaže se zasičenost z vojno in poskusi na pozabo doživetih grozot, v smislu zapisa »zdaj pa je konec, sem spet doma«. Po mnenju avtorice so vojaki pisali dnevnike tudi z namenom, da bi potomce poučili o vojni in njenih strahotah.

Pri tej knjigi pa vendarle ne gre za klasično »moško« zgodovinsko knjigo, ki bi temeljila predvsem na vojaški, politični in diplomatski zgodovini, saj dr. Marija Jurić-Pahor pri svojih analizah uporablja tudi sociologijo, kulturno zgodovino, psihoanalizo in druge znanstvene discipline. Kot je zapisala recenzentka Jožica Čeh Steger: »Monografija je zasnovana na čezdisciplinarni obravnavi spominskega gradiva, vojnega trpljenja, travmatizacij in drugih tem.«

Damir Globočnik
Marija Pomagaj na Brezjah
Layerjeva Marija Pomagaj in pričevanja o romanjih na Brezje
Romar, 2019, 432 strani

Dr. Anton Štrukelj

Pri branju te knjige človeka spremlja podoben občutek kakor ob vstopu v cerkev. Posvečeni prostor nagovori obiskovalca in povzdigne njegovega duha k nebeškim resničnostim. Podobno tudi obsežna knjiga *Marija Pomagaj na Brezjah* popelje bralca skozi zgodovino in mu predoči velike reči, ki jih je Bog storil po Mariji za naš slovenski narod.

Avtor ddr. Damir Globočnik najprej občuteno opiše Layerjevo sliko Marije Pomagaj. Glede nastanka milostne podobe zapiše:

> *Marija Pomagaj* – slika Marije z Jezusom v naročju, ki jo je na začetku 19. stoletja naslikal poznobaročni slikar Leopold Layer (1752–1828) iz Kranja, je najbolj priljubljena med milostnimi podobami in tudi eno najbolj znanih likovnih del v Sloveniji. Z naraščajočo popularnostjo božje poti na Brezjah se je večalo tudi zanimanje za vprašanja, vezana na nastanek Layerjeve slike *Marije Pomagaj*. Ljudsko izročilo, ki pravi, da jo je Layer

iz zaobljube naslikal v ječi, kamor so ga leta 1810 zaprle francoske oblasti zaradi ponarejanja denarja, najbrž ni povsem resnično. Legenda se je najbrž dokončno izoblikovala šele v letih po prvih čudežnih ozdravitvah na Brezjah. Layer je iz zaobljube leta 1814 poslikal kapelo na Brezjah.

Avtor skrbno in dokumentirano predstavi množične pobožnosti in slovesnosti na Brezjah v 19. in 20. stoletju. Posebej dragocena so besedila govorov in pridig ob pomembnih dogodkih, ki sestavljajo duhovno zgodovino našega naroda. Omenjen je seveda tudi obisk papeža sv. Janeza Pavla II. na Brezjah 17. maja 1996, prav tako razglasitev bazilike Marije Pomagaj za narodno svetišče Slovenije 1. januarja 2000. Ob opisanih dogodkih, slovesnostih in zlasti tihih molitvah neštetih romarjev vidimo, kako pravilno je božji služabnik Anton Strle poimenoval Brezje »slovensko duhovno zdravilišče«. To pomeni, da je Marija s svojo materinsko dobroto spremljala in varovala naš narod tudi v obdobjih najhujših preizkušenj. Marija Pomagaj spremlja Slovence tudi po svetu. Povsod, kjer živijo naši rojaki, je z njimi tudi naša nebeška Mati in Kraljica. O tem pričujejo svetišča z Marijo Pomagaj v evropskih državah, v Združenih državah Amerike, Argentini, Kanadi, Avstraliji, celo v Afganistanu, na Madagaskarju in v Indiji. Opisane pa so tudi najpomembnejše kopije milostne podobe v slovenskih cerkvah.

Ljubljanski nadškof metropolit msgr. Stanislav Zore v spremni besedi zapiše, da

nas knjiga ne bo vodila samo skozi zgodovino te božje poti, da nas ne bo navduševala zgolj z opisovanjem čudežev, ki so se zgodili na priprošnjo Marije Pomagaj. Knjiga nam hoče približati Brezje ne samo kot verski in zgodovinski pojav na Gorenjskem, ampak je njen namen širši: s svojim razpravami želi bralcu predstaviti tudi vpliv, ki so ga Brezje kot božja pot in ki so ga romanja na Brezje imela na različna področja življenja – na vero, družbo in politiko v našem narodu in njegovi zgodovini.

Marjan Strojan
Hribi, oblaki, lepe pozdrave
Mladinska knjiga, 2019, 136 strani

Ko nebo odseva nad zemljo
Dr. Edvard Kovač

Svojo osmo pesniško zbirko je Sovretov in Prešernov nagrajenec znova naslovil s pogledom v nebo. Svojo novo knjigo pesmi je namreč ponovno poimenoval po doživljanju neba, ki se sklanja in odseva na zemlji. Okolje, narava, zemlja so mu več kot bivanjski prostor, v katerega je ujet. Prav imena, ki jih nosijo njegove knjige *Izlet v naravo*, *Parniki v dežju*, *Pokrajina s senco*, *Vreme, kamni, krave*, dokazujejo, da naš pesnik neprestano zre v nebo in ga povezuje z rodovitnostjo, radostjo ter žalostjo zemlje.

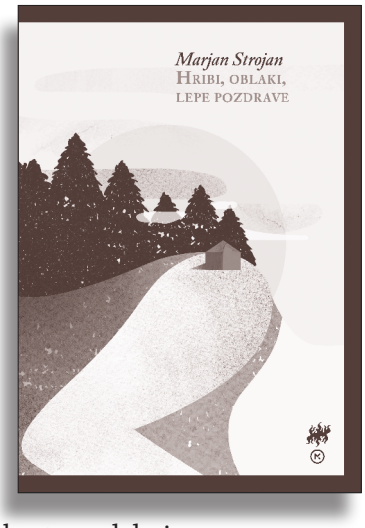
Lahko bi rekli, da v srcu pesnika Marjana Strojana domuje poezija. Zapisal se ji je kot nagrajeni prevajalec Miltona in Chaucerja, v zadnjem času tudi Shakespeara in Pasternaka. S svojim prevajalskim opusom je opravil več življenjskih del. Da je to zmogel, je začel pesnikovati tudi sam in se predajati ritmu ter melodiji svoje poezije. Zato je z očmi pesnika zrl okoli sebe in poetično doživljal svet in življenje v njunem vsakdanu. Ni se mu bilo treba povzpeti na strme alpske vršace, tudi ne zajadrati v širino morja, dovolj so mu bili litijski hribi, kolovozi kmetov, ki ga obkrožajo, pogled na sadovnjake, polja,

laze in gmajne, da tudi njegov vsakdanji svet postane vir njegove poezije.

Poudariti moramo, da pesnik Strojan ne pripada nikakršnemu toku modernističnega intimizma, tudi ne te ali one postmoderne šole, težko bi ga kamor koli uvrstili. Enostavno pusti, da mu srce prekipeva ob lepoti narave in mu ne brani, da bi zapelo ob najbolj neznatnih in neopaznih rečeh. Tako je njegova poezija na en strani čudovito zaznavanje slovenske kulturne krajine, kjer se nostalgija po kmetskem življenju prepleta z zaznavanjem metafizičnih sledi v naravi, in na drugi strani svoboda duha, ko si da duška ob lepoti, ki je s strani večine ljudi prezrta, a njemu duša poskakuje, kakor da bi hitela v objem na novo najdenega Edenskega vrta.

Prav zaradi te svobode duha in zasidranosti v vsakdanji lepoti svojih krajev si pesnik upa stopiti v dialog z visoko literaturo, ki je zažuborela že tisočletja pred njim. V svoji zadnji pesniški zbirki se sproščeno poda v pogovor s pesnico Safo izpred 2600 let ter se navdušuje nad njeno na novo odkrito pesmijo, potem se srečuje vse tja do Francisca de Queveda, ki »piše duhovite sonete in ode ljubezni« (64), se vrne k svetemu Hieronimu, ki je pisal pred 1600 leti mladenkam v Emoni, in se nato znova poigrava z verzi Shakespeara, ki ga pelje k njegovemu ljubljenemu in ponotranjenemu Miltonu.

Matrica za vstop v poezijo Marjana Strojana pa je gotovo glasba. Čeprav gre pri njegovih pesmih za različne rime in metrike, se vendar tudi v njegovih pesmih v prozni obliki prepleta lepa melodika. Tako se mu pesmi lahko pretakajo druga v drugo. Zato je naslove pesmi postavil le v Kazalo, da ne bi njihova imena podirala harmonije in kontrapunkta, ki sta navdihovala tokratni izbor njegovih pesnitev in njihovo razporeditev. Tako je pesnik v samem besedilu svoje poezije ohranil le imena ciklov: *Pet zimskih pesmi*, *Hribi*, *Poletni prizori 1*, *Poletni prizori 2*, *Vsi naenkrat*, *Zimsko popotovanje*.

Še bolj izrecno pa pesnik razkrije vpliv glasbe na svojo poezijo, ko spregovori o *Zimskih popotovanjih* Franza Schuberta. Kot je znano, je skladatelj izvorno Müllerjevo pesnitev uporabil čisto po svoje, jo pomensko drugače porazdelil, spreminjal ton in poudarke. Pesnik Strojan nadaljuje Schubertovo delo in se tudi sam čisto po svoje spoprime z izvornim besedilom. Zato pri njem ne gre za prevod, ampak za čisto novo interpretacijo, kjer naš poet slednjič izvorno delo zapusti in tudi sam ustvari čisto nov konec. Ne srečamo soočenja s smrtjo, kar bi pričakovali, ampak beremo o skrivnostnem vračanju ljubljene, čeprav le v čistih elementih vode in zraka, ki pa od jonskih filozofov naprej predstavljajo utrip življenja.

Pesnik je ob koncu dodal prevod iz Schubertovega dnevnika, ki pa ga je oplemenitil s pesniško obliko in v njem priznal, da skrivnostnih globin svoje ljube ne bo nikoli razumel. Toda ob njej ni ostal praznih rok, ostaja mu njena razglednica, na kateri se mu zahvaljuje za pesmi in mu pošilja »hribe, oblake in lepe pozdrave«. Po vseh potovanjih in pogovorih z veličinami svetovne in domače poezije, ki segajo od antike do današnjih dni, po sprehodu po globinah najlepše evropske glasbene romantike, za pesnika ostaja najpomenljivejša le pokrajina njegovih rodnih krajev. Odslej mu bo govorila, da je bila nekdaj ob njem oseba, ki mu je upala razkriti svoje hrepenenje in žalost in ki je opazila, da je bogatejši in globlji, kakor pa zmore izraziti njegova pesem. Tako tudi hkratna igriva

in pretresljiva poezija Marjana Strojana, podobno kot pesmi Wilhelma Müllerja, kliče po uglasbitvi.

Moč verzov pesnika Marjana Strojana je prav v tem, da bralca prime za roko in ga popelje v svet poezije, ki potem postane drugačen od avtorjevega.

Jožef Hlebš
Reale Seinsprinzipien des Lebendigen – Auseinandersetzungen der naturalistischen Weltanschauung
Mohorjeva/Hermagoras, 2018, 214 strani

Vinko Ošlak

Knjiga je življenjski povzetek vseh prej, pretežno v slovenščini napisanih Hlebševih knjig na temo filozofije narave, evolucionizma in darvinizma. Razdeljena je v šest poglavij: (1) Spoznanje v napetostnem polju naravne filozofije in naravoslovne znanosti; (2) Klasična filozofija narave in postanek življenja; (3) Evolucija; (4) Evolucionizem; (5) Ontična realnost počela »življenje«; (6) Izvorni problem stvarjenja in evolucije.

V Uvodu avtor na začetku definira svoje delo: »Obravnava realnosti načel biti živega je obravnava z vidika filozofije narave /.../. Iz tradicije, ki sega nazaj do Aristotela, pa je materija dojeta le kot delni vzrok, ko morajo biti za življenjske funkcije vendar odgovorni drugi vzroki, namreč določena počela živega, ki so na dnu materialnih faktorjev in šele ta te faktorje oblikujejo.«

O razmerju med vero in znanostjo pravi avtor: »Vedenje o dejstvih je eno, njihovo razumevanje oz. dojetje je nekaj drugega. /.../ Filozofija narave pa se, nasprotno, ne vprašuje le po znanstveno teoretičnih osnovah za raziskovanje narave, temveč primarno po bitno teoretičnih, torej ontoloških osnovah narave.«

V podpoglavju »Ontološki aspekt principa forme« avtor povzema: »Razvijati se more samo kaj takega, kar je v razvoj kakor koli že naravnano, saj tu k bivajočemu ni dodano nič novega, ampak se pojavi zgolj to, kar je bilo virtualno že tu.«

Zadnje, 6. poglavje: »Problem izvora v stvarstvu in evoluciji«, je obenem povzetek vse knjige, pa tudi njeno nadaljevanje in sklep. In tu pisec že na začetku pove: »Razvoj je dogajanje, pri katerem se je treba vprašati ne le o tem, kaj ta razvoj vzdržuje, temveč tudi o vzroku, ki ga je sploh spočel.«

V celoti gledano je ta knjiga slovenskega filozofa narave ddr. Jožeta Hlebša ne le povzetek in sinteza vseh številnih njegovih dosedanjih del na tem področju, ampak mogočen slovenski prispevek k filozofiji narave nasploh in h krščanski apologetiki v posebnem smislu, čeprav ta knjiga ni specialno apologetsko delo.

Erich Prunč
Tihožitja in Besi
Slovenska matica, Mohorjeva Celovec, 2019, 160 strani

Slavec v opuščenem vrtu
Ifigenija Simonović

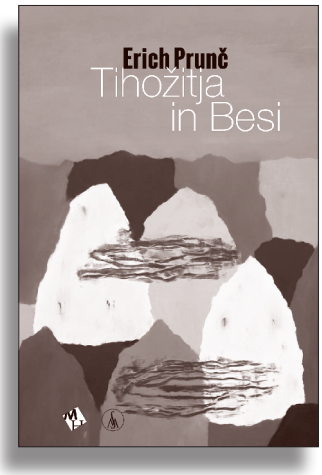
V naslovu pesniške zbirke Ericha Prunča sta naslova dveh zbirk, *Tihožitje* in *Besi*. Prva je izšla leta 1965, druga pa

je ostala neobjavljena v zapuščini in je tokrat izšla prvič skupaj s ponatisom zbirke *Tihožitja*.

Če berem ta dva naslova skupaj, si nemudoma predstavljam nasprotujoča si počutja, ki nas, vse po vrsti, vodijo skozi življenje. Čeprav »tihožitje« obljublja mir, uravnovešenost, zatišje: »... zlate sanje / na okamenelih strunah sinje lutnje ...« (*Mesto*), pa že v prvi zbirki »bes« daje ritem in takt pesnikovemu premišljevanju: »Kovinske / mišice so jezno zaigrale / ples besa brezbrižnih strasti« (*Kralj Matjaž III*). V pesmih iz zbirke *Besi* je več miru ali umirjenosti kakor v zbirki *Tihožitja*, pesnik zbrano prepoznava tihožitno urejenost sveta in svojega življenja: »Utrujenost / se kot mrena / razpreda pod lobanjo. // Misel se umika / toplo topemu občutku / praznine ...« (*Noč in jutra*).

Pesmi so nesporno dobre, filigransko izdelane, ne le oblikovno in vsebinsko, še bolj jezikovno. Verz za verzom je treba po večkrat prebrati, da se razkrije sveža kompozicija, da se zasveti srž. Iz nemško govorečega okolja se nevsiljivo in z zanesljivo potezo vključi nepričakovani vrstni red besed, ki nosi dodatne poudarke. Teh pesmi ni mogoče površno preleteti. Vanje je vgrajena tudi zgodovina Koroščev, razkrite so korenine, izraženi upi in strahovi. Beseda »sovraštvo« je izpostavljena v ciklusu *Pesmi sovraštva in ljubezni* – to so kratke pesmi, kot ciklus gre pravzaprav za eno redkih Prunčevih ljubezenskih pesmi (pesem *Trnuljčica* se mi zdi prej erotična kot ljubezenska). Spet ostro nasprotje, ki opominja, kako tanka je nit med oklevanjem in odločitvijo, kako usodne so posledice naših čustev!

Zanimivo, da je pesnik prvo zbirko objavil tako rekoč še toplo, vendar pod psevdonimom (Niko Darle) in v samozaložbi, za objavo druge pa se ni odločil. Pisal jo je petdeset let. Gre za skromnost, samokritičnost ali strah pred kritiki – zlasti negotovost glede položaja slovenskih pesnikov izza državnih meja? Namesto posvetila v prvo zbirko stoji Krylovova basen *Osel in slavec*. Kot strupena in nagajiva puščica je usmerjena v bralca: vsak po svojih vatlih sodi, težko je videti čez ograjo svojega vrta. A pesnik je sam sebi najbolj strog kritik. Že prva zbirka je odlična, druge pa si ne dovoli obelodaniti. Ni hotel kikirikati! Bil je slavec v opuščenem vrtu.

Že dlje časa opažam, da je najbolj neprestopna meja slovenskega Parnasa ljubljanska obvoznica. So skupine, so korita, so krogi in kvečjemu še res vztrajni in »tišasti« posamezniki (to velja tudi za gramatični in fizični ženski spol!).

Težko zarišem pokrajino slovenske poezije po drugi svetovni vojni. Prav pričujoča zbirka Ericha Prunča dokazuje, da se pesniški dragulji skrivajo v zapuščinah, v skritih mapah, medtem ko so poljane v vseh letnih časih (modnih obdobjih) na gosto posejane z nepregledno množico nezanimivih verzov. Razumem, da sta samovšečnost in nastopaštvo nujna v mladosti, a zrele pesniške zbirke ničesar ne izgubijo v času. Lahko čakajo na objavo. Pomembno je pisati, izčiščevati misli, poskušati izreči, kar se plazi okrog duše. Sčasoma, ko bomo slovenščino potisnili na rob (nismo edini, ki nam lastni jezik polzi iz rok! – kar pa ni izgovor za to, da bi smeli popustiti prijem), bomo kot arheologi brskali po knjižnicah. Zbirka Ericha Prunča *Tihožitja in Besi* bo tudi čez stoletja veljala za dragoceno, nenavadno najdbo.

Izčrpni spremni besedi v zbirko *Tihožitja in Besi* sta napisala Matjaž Kmecl in Reginald Vospernik.

Jože Kurinčič

Vrhu gore hrast

90 let inženirja Jožeta Strgarja

Ob misli na Jožeta Strgarja se mi v zavesti pojavi naslovna Župančičeva podoba – vrhu gore hrast. Hrast, ki je nekakšen orientir v prostoru, znanilec dobrih in slabih vremen, izpostavljen soncu, dežju, viharjem. Vsem je na očeh, pa tudi sam ima velik razgled. Jože Strgar je bil in je še vedno vrhu gore, izpostavljen, družbeno angažiran, ukoreninjen v slovenskem gospodarskem, kulturnem, političnem prostoru. Zaradi mnogih življenjskih viharjev, ki jih je prestal, daje najprej vtis nekoliko robatega moža, pod grobo skorjo pa se kaj hitro pokaže kultivirana in mehka človeškost.

Foto: osebni arhiv

Rodil se je leta 1929 v vasi Jelše v župniji Leskovec na Krškem polju. Ko mu je bilo 12 let, se je začela vojna in Jelše so okupirali Nemci. Ti so Slovence z južne meje *rajha* izselili in na njihove domove naselili Kočevarje. Preseljena je bila tudi Strgarjeva družina. Izgnanstvo so preživljali v krajih Herten ob Renu in Zell an der Rott. Za mladega Jožka je bil ta nemški *babilon* usoden. Takoj po prihodu so mu dodelili delo – zaposlili so ga v vrtnariji.

Hude preizkušnje v izgnanstvu ga niso zlomile, ampak utrdile. Ko se je petnajstleten vrnil na Krško polje, je bil že prestar za v šolo. Iskal je delo, in to na zemlji. O odnosu do zemlje je kasneje zapisal: »Sam sem imel zemljo rad, iz nje in na njej je dihalo življenje.« Najprej je delal v vrtnariji v Krškem, potem v Čateških Toplicah, nato pa v ljubljanski Mestni vrtnariji. Vseskozi pa je čutil veliko potrebo po izobrazbi. Zavidal je svojim vrstnikom, ki so lahko obiskovali redne šole. »Moje želje so bile učiti se in študirati naprej,« pravi v knjigi spominov *Od vrtnarja do župana*. S silno voljo in vztrajnostjo mu je uspelo narediti najprej vrtnarsko obrtno šolo, nato kmetijsko šolo v Mariboru. Hotel je napredovati, predvsem strokovno. A brezdelni karierizem, ki so se ga oprijeli mnogi njegovi sodobniki, mu je bil tuj. Poleg tega ga je gnalo v globino, in to ne samo na področju stroke. V šoli so mu hoteli vsiliti marksistično poenostavljeno podobo sveta, a domače izročilo in krščansko okolje sta ga od tega odvračali.

Silna želja po strokovnem znanju in študiju ga je gnala v svet, na vrtnarsko oziroma drevesničarsko prakso v Belgijo, na Nizozemsko, v Nemčijo in Anglijo. In to v času, ko so bile meje tako rekoč hermetično zaprte. Tu je delal v najboljših drevesnicah in vrtnarijah in se poglabljal v stroko. A želel si je še več: univerzitetnega znanja. Zato se je vpisal na ljubljansko univerzo, kjer je končal študij na Biotehnični fakulteti. Opremljen s praktičnim in teoretičnim znanjem se je zaposlil v arboretumu Volčji Potok. A ker mu tam ni bilo dano udejanjiti svojega strokovnega znanja, se je po petih letih odločil za zasebništvo.

Leta 1968 je ustanovil lastno drevesničarsko oziroma vrtnarsko podjetje, kar tedaj nikakor ni bilo preprosto. Zasebnik je bil režimu nevaren. Inženir Strgar je bil član različnih hortikulturnih združenj, urednik strokovne revije *Naš vrt* in pisec osmih samostojnih strokovnih knjig ter množice strokovnih člankov.

A naš jubilant ni bil le vrhunski strokovnjak na področju hortikulture, vseskozi ga je močno pritegovalo tudi delo na kulturno-družbenem področju. Naj omenimo njegovo delo pri Celjski Mohorjevi družbi, v kateri je bil dolga leta odbornik in urednik Znanstvene knjižnice. Posebno izstopajo njegovi zborniki, katerih pobudnik in urednik je bil in so izhajali od 1974 do 1996. Gre za pet knjig, 1400 strani izjemno kakovostnega branja (*Meje spoznanja*, *Bomo preživeli*, *Ustvarjam, torej sem*, *Na pragu tretjega tisočletja* in *Slovenija v novi Evropi*). Vanje so zapise o žgočih in aktualnih vprašanjih prispevali pisci različnih strok in svetovnih nazorov. Tako je Strgarju uspelo z neverjetno vztrajnostjo že v režimskih svinčenih časih udejanjiti pluralizem kot eno najpomembnejših vrednot sodobne Evrope.

Potem je treba omeniti njegovo delo v Cerkvi. Že v šestdesetih letih je bil med organizatorji »velikonočnih konferenc« v Ljubljani, kasneje je bil pobudnik in vodja Medškofijskega obora za izobražence, ki je skupaj z MOŠ-em začel izdajati revijo *Tretji dan*. V okviru tega kulturno-družbenega gibanja se je dogajalo posebno v osemdesetih letih »okrepljeno versko in domovinsko prebujenje«, ki je bilo »priprava na politično prebujenje, ki se je svetlikalo na obzorju«. In to že v času, ko še ni bilo ne *Nove revije* ne *Odbora za človekove pravice* … Katoliška družbena misel, ki se je javno manifestirala na zamejski in izseljenski Dragi, je tlela tudi v matici, in to v krogih, v katerih vedno znova najdevamo našega jubilanta.

Ob koncu osemdesetih je družbeno-kulturni angažma inženirja Strgarja pripeljal v politične vode. Vključil se je v stranko SKD in po prvih demokratičnih volitvah postal ljubljanski župan. A kot človek krščanskih načel je bil prebarvanim nosilcem stare politične nomenklature napoti, zato so mu nagajali na vsakem koraku. A je kot župan zdržal do konca prvega mandata, za drugega pa se ni več potegoval.

S tem njegovega političnega dela ni bilo konec. Ko je navdušenje nad novo državo in demokracijo na prelomu tisočletja upadlo in se je v deželo naselila nekaka apatičnost, je skupaj s sodelavci v okviru MOI-a oblikoval civilno iniciativo *Prebudimo Slovenijo*, ki je z zborovanji, predavanji, izjavami prebujala slovenske ljudi in jih pozivala k večji politični zavzetosti. Najodmevnejše akcije te iniciative so bili *zbori kristjanov in vseh ljudi dobre volje* na Otočcu. O svoji življenjski poti je napisal dve knjigi spominov*: Od vrtnarja do župana* in *Treba je povedati*.

Inženir Jože Strgar si je ustvaril prijeten dom v Črnučah in veliko družino. Z ženo Olgo imata pet hčera in enega sina. Sin in ena hči nadaljujeta njegovo delo na področju drevesničarstva oziroma hortikulture. Sam pa kljub letom še vedno spremlja kulturno in družbeno dogajanje v mestu in državi. Ta energični in za vse dobro zavzeti mož nam je lahko v zgled in spodbudo.

Ob njegovem devetdesetem rojstnem dnevu, ki ga bo praznoval 21. decembra, mu voščimo veliko veselja, ki naj ga navdaja ob pogledu nazaj – na vse vrtove, ki jih je obdeloval, na vsa drevesa, ki jih je sadil, na materialno in duhovno kulturno krajino, ki jo je gojil, in mu kličemo: Na mnoga zdrava leta!

Ifigenija Simonović

Kako pa je kaj na Manili?

Ko se vrnem s kakšne konference, me žuli želja, da bi o izkušnji pripovedovala, pa ljudje nimajo časa niti pogledati fotografij. Čez nekaj dni spomin spravim in že tavam dalje.

September sem bila v Manili zaradi letnega kongresa Mednarodnega PEN-a skupaj s Francem Mikšom, podpredsednikom Mednarodnega odbora pisatelji za mir. Kongresa so se udeležili delegatke in delegati iz 90 PEN centrov (od 140), tokrat v večjem številu kot navadno iz Afrike, Azije, Južne Amerike, kar potrjuje, da PEN ni evropsko centralizirana organizacija (čeprav to seveda še vedno je). Ustanavljajo se novi PEN centri. Letos je bil na primer potrjen in sprejet PEN Majev iz Mehike. Na žalost pa smo z večino glasov (proti so bili le francoski, slovenski in avstrijski centri) potrdili zamrznitev Mehiškega PEN centra. Šlo je za nek spodrsljaj pri izvedbi volitev v njihovem centru. Podobno smo naredili pred leti s Španskim PEN centrom, lani s starim Ruskim PEN centrom. Center, ki izgubi zaupanje, se težko spet postavi na noge. Tudi na tem področju se uveljavljajo struje iz ozadja, ki znajo zamegliti resnico, pa tega niti ne opazimo, dokler ni prepozno. S svojo nenehno delavnostjo je tudi naš center pod mikroskopom. Marsikateri PEN nam zavida imenitno blejsko srečanje.

Preden za silo odgovorim na naslovno vprašanje, naj še povem, da je predsedovanje Mednarodnega odbora pisatelji za mir letos od Slovencev prevzel Francoski PEN klub, ki mu zdaj predseduje Emmanuel Pierrat. Ta pisatelj in odvetnik, izvedenec za zaščito svobode govora, je bil že nekajkrat naš gost na Bledu in je predaval tudi na Pravni fakulteti v Ljubljani. No, pomembno je, da bo ta odbor še naprej imel letni sestanek na Bledu v okviru tradicionalnega srečanja. Drugo leto aprila se bomo že 52. sestali. Napovedujemo dve temi srečanja: *Literatura v izgnanstvu – vsi smo migranti* in *Izpostavljanje ali spodbujanje nasilja v literaturi*.

Foto: Ifigenija Simonović

No, torej, kako je bilo kaj v Manili? Kdor vpraša, seveda pričakuje čim krajši odgovor. Najprej rečem dobro, potem pa dodam strašno in grozno. Skozi okno sem gledala življenje, kakor da bi gledala social-realistični dokumentarni film. Priletela (17 ur!) sem s podobami rajskih otokov, živobarvnih ribiških naselbin, stojnic sadja in izdelkov iz školjk, v resnici pa ozke ulice, vzdolž kanalizacijski jaški, nad njimi vsa električna napeljava, po 100 žic, zvezanih v nekakšen vozel na vrhu telegrafskega droga, stolpnice z majcenimi okni in balkoni, na katerih sušijo obleke – ker je v septembru deževna doba, gosta vlaga,

pa tudi zato, ker verjetno v stanovanju ni prostora za omaro. Pravijo, da v Manili živi 30 tisoč ljudi na kvadratni kilometer! Živela sem v četrti s hoteli in novejšimi stolpnicami. Pred hotelom stojijo varnostniki z velikimi puškami. Ampak, na ulici, kjer si moraš zavihati hlačnice, ker je treba tu pa tam stopiti v odplako, se otroci sproščeno igrajo in so videti srečni. Potepuški psi dremajo, njihova dlaka je barve pločnika. Kljub strašnemu prometnemu hrupu in vrvežu sem občutila mir – verjetno zaradi splošne sprijaznjenosti z usodo.

Naj na hitro dodam, da imajo v šolah 70 otrok v razredu, da zbirajo tetrapak in ga stiskajo, da mu dajo obliko pručk, saj učenci nimajo kje sedeti. Je pa res, da dijaki in študentje med predavanjem gledajo v svoje telefone. Očitno živijo hkrati tudi v drugem, vzporednem svetu.

V muzeju se mi je prikazala slika Filipinov pred kolonializacijo in po njej – Španci, Nizozemci, Angleži, Kitajci, Japonci, Američani … krvavo, kruto. Osamosvojili so se leta 1949.

Država se razprostira čez 7641 otokov! Manj kot polovica jih je naseljenih.

Na Filipinih govorijo umeten filipinski jezik, povezuje jih angleščina. Med špansko in japonsko okupacijo je špansko govorilo samo 10 % ljudi. Svojih jezikov niso zapisovali, povsod je opazna moč vpliva španske kulture na otokih, ki so tako rekoč čez noč izgubili samobitnost. V javno življenje se tisti, ki niso znali špansko, pač niso mogli vključiti – bili so brez vrednosti v družbi. Nisem uspela izvedeti, kakšno ureditev so imeli staroselci pred kolonializacijo, zdaj pa seveda večina tako rekoč nima opozicije zaradi razdrobljenosti države. Angleško dandanes govori in uporablja 76 milijonov ljudi. Prvo knjigo so izdali sto let po prihodu Špancev, torej leta 1610 – učbenik španskega jezika, leta 1766 pa knjigo pesmi in epigramov v latinščini. Najbolj cenjeni filipinski literarni pisatelj 20. stoletja je bil Tagola, ki je govoril 22 jezikov, pisal je v španščini, svojega domačega jezika pa ni znal zapisati. Filipinska španščina, sibuano in filipino so trije uradni jeziki. Govorijo o kolonialnih, imperialnih in domačih jezikih, pa tudi o filipinski angleščini. Domačih jezikov je 175, štirje od teh so priznani kot jeziki, ker jih govori vsaj 1 milijon ljudi. Od 30 jezikov, ki jim napovedujejo skorajšnje izumrtje, jih 7 govori le še manj kot 50 starejših ljudi. Tako izginjajo na primer izrazi za riž: bilo jih je 16, ali pa izrazi za umivanje – različni so, glede na to, kateri del telesa si človek umije.

Toliko morja, a ljudje so brez vode!

Poudarili so, da je umiranje jezika počasna smrt, agonija za narod, ki skupaj s svojim jezikom počasi hromi. Z jezikom izumira tudi način življenja, saj jezik hrani spomine, bistvo posamezne kulture, civilizacije, pogled na svet. Ta hip lahko poskrbimo le za arhiviranje in knjižnice.

Svečani govorec na kongresu je bil pisatelj Kurniawan Eka, ki je povedal, da ga na Filipinih niso brali, vse dokler niso mogli na letališčih sveta kupiti njegovega romana, prevedenega v angleščino. Spregovoril je o družbeni cenzuri. Povedal je, da s kolegi govorijo o svetovnih klasikih, svojih pisateljev pa ne poznajo. Tako jim je literatura Jugovzhodne Azije manj znana kot literatura evropskih avtorjev. Spregovoril je o »kulturnem incestu«. Opozoril je na arabščino v mali Aziji, na povezovalnost kolonialnih jezikov v Afriki in Južni Ameriki, za področje Jugovzhodne Azije pa je predlagal »medsebojno osemenjevanje«, ki ga lahko dosežejo le s prevodi del v jezikih in iz jezikov tega območja.

Nenehno sem mislila na slovenščino – glede na to, kako smo maloštevilni, se še dobro držimo!

Ifigenija Simonović

Drevo, kako daleč sežejo tvoje veje!

Letni literarni simpozij Društva koroških pisateljic in pisateljev povezuje literarne ustvarjalce s področja Alp in Jadrana. Udeležila sva se ga dva predstavnika iz Slovenije, poleg mene Robert Simonišek, pa tudi slovenski prevajalci in ustvarjalci s Koroške. Simpozij je bil tokrat posvečen temi o gozdovih in drevesih v literaturi in človekovem odnosu do narave: Ich, Du und die Natur – zur Bedeutung von Wald und Bäumen in der Literatur.

Drevo: moč, upor, ponos ... to so bile moje prve misli. O čem bom govorila? Vsako drevo je drugačno, tudi drevesa iste vrste so različna: oblika, barva, prožnost vej, trdota lubja, cvetovi, listi, pa še spreminjanje skozi letne čase. O čem naj govorim? Haiku pesmi, soneti, pravljice, basni ... pa gozd, drevored, park, breze v Sibiriji, kaktusi v Mehiki, pa požgani gozdovi zaradi nebeške strele ali zaradi medčloveškega streljanja ... pa knjige o oazah v puščavi ali o raju v raju. Same prispodobe! Najprej je bila narava, potem, kasneje in še kasneje, je bila beseda. O čem neki naj govorim!

Shakespeare je postavil drame bodisi na grajsko dvorišče, v grajsko dvorano ali v naravo, vrt, gozd ali na bojišče. Vso človeško nrav lahko izrazimo s prispodobami, vzetimi iz rastlinskega ali živalskega sveta. Prastare basni in pravljice so še dandanes polnopomenske, lahko jim pripisujemo nove pomene v spremenjeni družbi, lisica se še vedno steguje za grozdjem, samo grozdje je druge vrste. Narava je nespremenljiva – če odpišemo grozovite spremembe, ki jih sami povzročamo.

Poleg jelke pri Andersenu, ki je vsem nevoščljiva in nezadovoljna, dokler ne zgori v kaminu, in poleg trsja pri La Fontainu sta mi prišla na misel hrasta pri Tolstoju in Prešernu. Ko knez Andrej pripotuje na svoje posestvo (tretje poglavje v prvem delu), opazi znake pomladi na vejah vseh dreves, razen na hrastu. Zdi se mu grd, jalov, oskubljen starec – sebe zagleda v njem: pomlad, žvrgolenje, prebujanje, sreča, ljubezen, vse to je velika neumnost. Vendar kmalu opazi Natašo, dekle, ki je poosebljena radost. Nekaj se spremeni v njem, a tega se zave šele, ko se vrača mimo hrasta, ki je ozelenel, sicer kasneje kot druga drevesa, a zato nič manj bohotno. V hrastu ugleda smisel, prihodnost. Pri Prešernu pa hrast ne vliva upanja, nasprotno, čeprav se še potem, ko ga je vihar že podrl, še dolgo bori s smrtjo, mu na koncu zmanjka moči. Prešernov hrast je vir spoznanja, a ne spoznanja o nenehni obnovljivosti ljubezni, temveč o nenehni zavesti o smrtnosti.

Tema simpozija me je očitno prevzela. Bilo je prijetno in koristno, v stilu razsvetljenstva – poklanjanja znanja in navdiha. Zataknilo se mi je šele zadnji dan, ko smo si ogledali »vrtnarijo«, v kateri se ukvarjajo z

»drevesi v posodi«, kar označuje japonska beseda bonsaj. Vrhunska estetika, vrhunsko podrejanje narave! Človek lahko zasužnji drevo! Razložili so nam japonski pogled na »drevo v posodi«: drevo vsadiš, skrbiš zanj dan na dan, tvoja naloga je, da poskrbiš, da drevo predaš nekomu, ki bo skrbel zanj po tvoji smrti. Zelo lepo! Drevesa živijo (životarijo?) v družinah več stoletij, načeloma niso na prodaj. Desetcentimetrsko drevesce je lahko staro že deset let. Tudi jablana rodi miniaturna jabolka! Zdelo se mi je očarljivo, a hkrati kruto. Pomislila sem na obvezovanje stopal na kitajskih dvorih, da so ženske imele štrclje namesto stopal.

Pomislila sem, da je bonsaj lahko prispodoba za pesem. V originalu je popolna, seme hrasta, jelke, bora … občutek, spomin … potem pa prevajalci, bralci dodajajo pomene, ki jih je treba nenehno odstranjevati, da se bistvo pesmi – oblika debla, vej … ne spremeni, da drevo zraste samo toliko, da lahko preživi, da se še dogaja fotosinteza, da pesem ne nabrekne od pripisanih pomenov toliko, da začetne (pesnikove) besede niso več prepoznavne. Zato so Japonci razvili haiku – tisto zgoščeno pesemsko obliko, ki vsebuje najčistejšo in najgloblje občuteno podobo. Haiku mora vsebovati namig na naravo, letni čas. Človek je samo opazovalec.

Pri vzgoji drevesa v posodi pa je človek zasužnjevalec. Boris A. Novak je pisal o pesniku kot »vrtnarju besed«, ustvarjalec pesmi haiku pa je pastir pomena – besede zajame v zloge in jih natlači v ograde iz treh verzov. Bonsaj, drevo, najmogočnejša rastlina je prisiljena živeti v najtesnejši kletki. Pomislila sem – morda s pridihom hudobije: ali bi lev v premajhni kletki zrasel v kosmato kocko? Ne bi renčal, piskal bi tiho kot miš.

Bonsaj; foto: Ifigenija Simonović

Šalo na stran! Zdaj že nekaj tednov pregledujem dvojezične knjige, ki sem jih prinesla iz Avstrije.

Objave dvojezičnih knjig sprejemam z mešanimi občutki. Spomnim se zbirke pravljic Svetlane Makarović, ki so izšle v slovenščini in angleščini z odličnimi ilustracijami Alenke Sottler. Ilustracije so se v drugi polovici knjige ponovile. Teh pa res ni treba prevajati, sem si mislila. Knjigo sem želela poslati otrokom prijateljev v Anglijo, a je bila tako debela, da bi pošta stala celo premoženje, hkrati pa je bila slovenska polovica knjige za angleško govoreče popolnoma odveč. Raje bi kupila nekaj kompletov dveh posamičnih knjig, tako bi jih lažje razdelila.

S poezijo je drugače. Prevod mi pomaga razumeti pesem v jeziku, ki ga do neke mere poznam. Če pa je pesem v originalu v jeziku, ki mi je popolnoma tuj, se mi zdi original nepotreben. Iz pogovorov z bralci in prevajalci sem

razbrala, da dvojezične izdaje postanejo nekakšne preizkušnje prevajalcev. Jasno je, da čisto vsako besedo lahko nadomestimo z drugo, da so prevodi interpretacije, da so avtorska dela. Enkratnost pesmi ali vsaj občutek, da je v njej izraženo nekaj popolnoma enkratnega, kar pesmi daje tisti bistveni blesk, brez katerega bi bilo zapisano le hladna proza, se med primerjavo prevoda z originalom izgubi. Namesto da bi prisluhnila zvoku besed, ki mi razkrivajo nekaj izjemnega, dajem besede na tehtnico, mislim na slovnico, iščem glagol, skušam najti drugo prispodobo. Morda je to »dodana vrednost«, saj me spodbuja k razčlenjevanju besedila, morda gre za »kreativnejše branje«, a me pač odvrne od poetičnosti.

Drugače pa je na področjih, kjer so bralci in pisci dvojezični, na primer na Koroškem. Na omenjenem simpoziju sem srečala gospo Ivano Kampuš, ki piše pesmi v slovenščini, prevaja pa slovensko literaturo v nemščino. Zagovarja dvojezičnost knjig in razumem tudi njeno mnenje. Pripovedovala mi je, kako so nemško govoreči poslušalci navdušeni, ko slišijo svojo pesem v slovenščini, čeprav ne poznajo jezika. Gre za srečanje s slovenskim jezikom. Dojela sem tudi, da je slovenščina pri nemško govorečih omenjena kot jezik, ki ga »žal ne znajo«, obžalujejo, da ga ne razumejo. Srečala sem potomce slovenskih družin, ki jim je žal, da so predniki slovenščino opustili. Pogovor o tem pa nas je popeljal v razmišljanje o vzrokih za opuščanje, tudi zatajitev domačega jezika v preteklosti. Tako nismo več razpravljali o jeziku, temveč o ljudeh, o najbolj osebnih izkušnjah kot tudi o splošnih zgodovinskih dejstvih. Ko pa srečam nemško pišočo pesnico, ki mi postane draga in ki jo spoštujem zaradi vsega, kar mi povejo o njej, želim razumeti tudi njeno poezijo. Ivana Kampuš je prevedla mnoge pesmi v antologijah, v dvojezičnih izdajah so izšle zbirke Ronny Goerner (*Drei Himmel am Tag/Tri nebesa v dan*), Axela Karnerja (*Die Zunge getrocknet/Jezik posušen*) in Gabriele Rußwurm-Biro (*Das Meer in zwei Stunden/Morje v dveh urah*). Za dvojezični izid je že pripravila v nemščino prevedene pesmi Mete Kušar in Mance Košir.

Tako sem dojela resničnost izraza: gradnja mostov. Na Koroškem gre za načrtno in srčno prizadevnost posameznikov, pa tudi založb in kulturnih politikov.

Ivana Kampuš; foto: Ifigenija Simonović

CELOLETNO KAZALO 2019

št./str.

UVODNI ESEJ
Černic, Peter: 100 let slovenstva v Italiji 6/3
Faganel, Jože: Posnemati prof. Jožeta Peterlina 5/3
Grdina, Igor: Ob stoletnici slovenske univerze v Ljubljani 1/3
Simonović, Ifigenija: PEN na Bledu – čas literature miru 2/3
Štuhec, Ivan Janez: Zgodovinske poneverbe brez primere 3-4/3

SMER LITERATURA
Škof, Suzana: Deklica in veter 2/6

POEZIJA
Capuder, Andrej: Duhovni soneti 1/14
Jelinčič Boeta, Klemen: Pesmi 1/10
Jovanović Danilov, Dragan: Babice 3-4/10
Košir, Manca: Angeli brez telesa 6/8
Košir, Manca: Bog mi je posodil očala 3-4/7
Košir, Manca: Bog obstaja 6/7
Kuntner, Tone: Mati zemlja 6/6
Leonardovič Pasternak, Boris: Svet božji 3-4/14
Pinhas-Cohen, Hava: Malikovanje 2/1
Sturm, Milica: Utrinki 1/6
Xue, Sheng: Morje in obala 5/7
Xue, Sheng: Ne vem, kako naj si te zapomnim 5/6

PROZA
Bun, Hashizume: Dragi soljudje! 2/14
Gomboc, Mateja: Elliah 3-4/17
Kajzer, Janez: Kritika in kazen 5/10
Rihter, Mateja: Tolažba za ob pol dveh 1/20
Sturman, Primož: *Avanti popolo* (hommage a Fulvio Tomizza) 6/9

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE
Remše, Matija: Pritrditi življenju 1/25
Remše, Matija: Vse se uglasi in izpolni 2/19
Remše, Matija: Knjige od Fare 3-4/23
Remše, Matija: Biti z naravo 5/18
Remše, Matija: Učiteljica življenja 6/12

POGOVOR
Faganel, Jože: Matija Remše: Vedno sem jasno pokazal, kdo sem 1/29
Jezernik, Jerneja: Martin Pollack: Mnogi ljudje izginejo brez spomina 6/17
Kopeinig, Jože: Jožko Kert: Kultura in umetnost ne smeta biti privilegij mest 3-4/29
Kurinčič, Jože: Nataša Konc Lorenzutti: Nič ne vzgaja bolj kot lepota 2/23
Rezar, Cvetka: Marko Jesenšek: Naša kultura je slovenstvo in zanj moramo stati na mrtvi straži 5/23

št./str.

PORTRET
Filipič, Hanzi: Duhovnik Janez Sumper (1827–1888) – koroški čebelar 3-4/38
Globočnik, Damir: Rihard Jakopič (1869–1943) 1/39
Jezernik, Jerneja: Alma M. Karlin 5/32
Ozvatič, Tanja: Vlado Geršak 6/23
Stres, Anton: Ferdinand Tirnberger 2/31

IN MEMORIAM
Arko, Andrej: Ivan Malavašič (1927–2019) 2/34
Barbo, Matjaž; Kovač, Edvard: Primož Ramovš (1921–1999) 1/47
Faganel, Jože: Hieronim Žveglič (1931–2019) 3-4/40
Faganel, Jože: Zinka Zorko (1927–2019) 2/35
Jazbar, Erika: Lojzka Bratuž (1934–2019) 3-4/44
Komelj, Milček: Tinca Stegovec (1927–2019) 1/43
Peterle, Lojze: Dr. Tomáš Valena (1950–2019) 2/33

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE
Bogataj, Janez: H krstu, na poroko in pogreb na smučeh 1/49
Bogataj, Janez: Šege in navade velikonočnega časa 2/37
Bogataj, Janez: Na sejem ali semenj v Sloveniji, na bazar pa v Turčiji (in še kam) 3-4/47
Bogataj, Janez: Ali so pogače v sorodu s picami? 5/34
Bogataj, Janez: Koline – največji posvetni praznik slovenskega podeželja 6/24

SLOVENSKI PREGOVORI, REKI IN REKLA
Podbersič st., Renato: Utrip pregovorov na Goriškem in v Slovenki Istri 1/51
Podbersič st., Renato: Kadar moj tovorić zarúje, deveta vüra je 2/39
Podbersič st., Renato: O, joj, joj, Polénta i fažój! 3-4/49
Podbersič st., Renato: Júcka, mə ćeš, ku tə ćon? 5/36
Podbersič st., Renato: Je šóų ískət krávu, je néjdu žiénu 6/27

MUZIKOLOGIJA
Kuret, Primož: Tempora mutantur … 1/55
Kuret, Primož: Ljubljana in Haydn 2/43
Kuret, Primož: Kralj valčka in operete 3-4/55
Kuret, Primož: Veliki maestro Fritz Reiner – dirigent v Ljubljani 5/44
Kuret, Primož: Skladatelj iz Bele krajine –Matija Tomc 6/33

ESEJ
Bele, Martin: El Cid – junak srednjeveške Španije 6/36
Ferle, Mojca: Klekljanje nas povezuje in ne pozna meja 3-4/87
Frelih, Marko: Spomin na misijon ob Belem Nilu 3-4/91
Grdina, Igor: Vodník 5/68
Hren, Karl: Petstoletnica Celovca 3-4/69

št./str.

Jernejčič, Robert: Dajte nam Slovenijo 3-4/65
Kovač, Edvard: Iskanje svetlobe v katedrali Notre Dame v Parizu 3-4/83
Kovač, Edvard: Razodetje nežnosti 1/70
Kovač, Edvard: Navdih večnosti 6/40
Kovačič Peršin, Peter: Personalizem na Slovenskem 1 2/57
Kovačič Peršin, Peter: Personalizem na Slovenskem 2 3-4/74
Kovačič Peršin, Peter: Personalizem na Slovenskem 3 5/60
Kovačič Peršin, Peter: Personalizem na Slovenskem 4 6/52
Krajnc-Vrečko, Fanika: 160 let visokošolskega študija v Mariboru 5/50
Lampič, Primož: O razgledničarstvu na Slovenskem 2/53
Maver, Aleš: Ob izdaji Kromacijevih *Govorov* in *Razprav* v slovenščini 2/49
Ogris, Horst: O pesniku in slikarju Gustavu Janušu 3-4/78
Petkovšek, Robert: Stoletnica Teološke fakultete – štiristoletnica teološkega študija 6/44
Podbersič ml., Renato: Lado Pišanc, duhovnik, pesnik in mučenec 1/58
Prunk, Janko: Socialni teden Zarje v Bohinju 5/65
Rahten, Andrej; Lampreht, Rajmund: »Živila slovanska uzajemnost! Živila Avstrija!« 3-4/61
Rahten, Andrej: »Pridite s takšnim predlogom spet čez sto let!« 1/63
Tavčar, Lidija: Prezrta Stephanie Glax de Stadler (1876–1952), slikarka in grafična oblikovalka 5/55
Voje, Ignacij: Diplomacija srednjeveškega Dubrovnika, namenjena interesom trgovine / 1. del 2/46
Voje, Ignacij: Zlata doba dubrovniške diplomacije / 2. del 3-4/5
Voje, Ignacij: Nicolica Ivanov Bunić, žrtev dubrovniške diplomacije / 3. del 5/48

PREDBRANJE

Berdjajev, Nikolaj: Samospoznanje 1/76
Bogataj, Janez: Leto okusov z V. V. 5/70
Celin, Jože: Številka 66229 3-4/104
Čušin, Gregor: Moj mali besednjak od Ž do A 2/67
Dvořáková, Daniela: Barbara Celjska 1/80
Guareschi, Giovannino: Don Camillo in Peppone 7 3-4/100
Lunel, Pierre: Mesto upanja Petra Opeke 2/62
Maldamé, Jean-Michel: Monoteizem in nasilje 6/58
Mirilli, Maurizio: Drobtinice veselja 6/62
Mornštajnová, Alena: Hana 3-4/108
Pigozzi, Caroline; Vian, Giovanni Maria: Skrivne vatikanske fotografije 2/66
Planteu, France: Križanka 5/74
Seksik, Laurent: Poslušni sin 3-4/112
Škrabec, Milan: Romarski pozdrav 3-4/96

KNJIŽNE OCENE

Arko, Andrej: Alda Merini / Frančišek, spev ustvarjenega bitja 2/71

št./str.

Arko, Andrej: Tatjana Gregoritsch / Popotnik po Rožu 5/79
Arko, Andrej: Tonko Maroevič / Štiriročno 3-4/116
Jazbar, Erika: Helena Jaklitsch / Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949 5/80
Kovač, Edvard: Antonia Bernard / Francosko o Slovencih, slovensko o Francozih 2/70
Kovač, Edvard: Denis Poniž: Sedem esejev za sedemdeset let 2/69
Kovač, Edvard: Dragan Jovanović Danilov / Plavam, ko me gledaš; Spomini peska 3-4/119
Kovač, Edvard: Lučka Jenčič / Medena sled 3-4/117
Kovač, Edvard: Strojan, Marjan: Hribi, oblaki, lepe pozdrave 6/68
Melinc Mlekuž, Maja: Andrej Arko / Odkrušek 1/83
Ogrin, Matija: Milan Komar / Svoboda in velikodušnost 1/84
Ošlak, Vinko: Hlebš, Jožef / Reale Seinsprinzipien des Lebendigen – Auseinandersetzungen der naturalistischen Weltanschauung 6/70
Podbersič ml., Renato: Jurić-Pahor, Marija / Memorija vojne 6/66
Rustja, Božo: Gregor Čušin / Zgodbe in velike knjige in malega predala 3-4/118
Simonović, Ifigenija: Prunč, Erich / Tihožitja in Besi 6/70
Simonović, Ifigenija: Vitomil Zupan / Minuetto per chitarra: (a venticinque colpi) 5/78
Štrukelj, Anton: Globočnik, Damir / Marija Pomagaj na Brezjah 6/67
Zaghet, Neva: Brune Balloch / Lučice na oknah 3-4/121
Žugman, Manja: Smiljan Trobiš / Prelivi slik, besed in oblik 1/85

JUBILEJ

Filipič, Hanzi: Valentin Inzko – sedemdesetletnik 3-4/122
Gomboc, Mateja: »Vsi otroci so lepi« 3-4/124
Herek, Boža: Akademik dddr. Jože Maček – devetdesetletnik 5/82
Kurinčič, Jože: Vrhu gore hrast – 90 let inženirja Jožeta Strgarja 6/72
Rot, Andrej: Lev Detela – Ad multos annos! 2/73

KULTURNI ODMEVI

Jevnikar, Ivo: Rasti iz slovenskih in evropskih korenin ter prevzemati svoje odgovornosti 5/84
Petrovčič Jerina, Tadeja: Dom starejših je tudi dom kulture 1/87
Simčič, Tomaž: Ob predstavitvi *Vojaškega dnevnika* Iva Brica 2/75
Simonović, Ifigenija: Brezčasno zorenje spomina 3-4/126
Simonović, Ifigenija: Drevo, kako daleč sežejo tvoje veje! 6/76
Simonović, Ifigenija: Kako pa je kaj na Manili? 6/74
Simonović, Ifigenija: Krhkost in krutost lepote 3-4/125
Simonović, Ifigenija: Slikarski teden v Svečah 5/86